

ISSN Print 2708-0366
ISSN Online 2708-0374

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний аграрно-економічний університет

Таврійський науковий вісник

Серія: Економіка

Випуск 6

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

УДК 63(05)

*Затверджено до друку та поширення через мережу Інтернет
відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного аграрно-економічного університету
(від 27 травня 2021 року протокол № 12).*

Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка: Науковий журнал. Вип. 6. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 122 с.

Свідоцтво про Державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 23211-13051 Р,
видане Міністерством юстиції України 22.03.2018 р.

Журнал включено до міжнародних каталогів
наукових видань і наукометричних баз:
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,
CrossRef, Index Copernicus.

Фахова реєстрація (категорія «Б»):

Наказ МОН України від 24 вересня 2020 року № 1188 (Додаток № 5)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;

072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;
076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа;
242 – Туризм; 281 – Публічне управління та адміністрування;
292 – Міжнародні економічні відносини.

Редакційна колегія:

Кирилов Юрій Євгенович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, ректор Херсонського державного аграрно-економічного університету (*головний редактор*).

Грановська Вікторія Григорівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов, перший проректор, проректор з науково-педагогічної роботи Херсонського державного аграрно-економічного університету (*заступник головного редактора*).

Жосан Ганна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій Херсонського державного аграрно-економічного університету (*технічний редактор*).

Аверчев Олександр Володимирович – доктор сільськогосподарських наук, професор, професор кафедри економіки та фінансів, проректор з наукової роботи та міжнародної діяльності Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Бойко Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Вольська Олена Михайлівна – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Крикунова Вікторія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Мармуль Лариса Олександрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Потравка Лариса Олександрівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Пристемський Олександр Станіславович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Скрипник Світлана Валентинівна – доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри обліку і оподаткування Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Stanley R. Thompson – Ph.D., Professor, The Ohio State University (Columbus, USA).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

© Херсонський державний аграрно-економічний університет, 2021

ЗМІСТ

**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ****Проскуріна М.О.**

КАТЕГОРІЯ «ДОДАНА ВАРТІСТЬ»

У ДИСКУРСІ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ..... 7

Стукан Т.М., Осадчий А.А.

АНАЛІЗ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ХЕРСОНЩИНИ..... 13

Явтушенко А.В.

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ 23

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**Аверчев О.В., Фесенко Г.О.**

РОЗВИТОК РИНКУ КРУП'ЯНИХ КУЛЬТУР

В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 31

Галат Л.М.

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА

ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ..... 44

Капліна А.І.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ЇХ УРАХУВАННЯ

У КРОС-КУЛЬТУРНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ 56

Карташова О.Г.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА

ТА ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 61

Ковтун В.А.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 73

Малиш І.А.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ

ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ

ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ..... 81

Неїленко С.М., Гуща Є.А.

ФОРМАЛІЗАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ВІДВІДУВАНOSTІ

ДЛЯ ІВЕНТ-ЗАХОДІВ 89

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ**Кретов Д.Ю.**

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ 97

Яструбецька Л.С.

РЕЙДЕРСТВО ЯК КОНФЛІКТНА ФОРМА

ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ 105

**МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ****Дебела І.М.****ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ
ПРОГНОСТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ 113**

CONTENTS

**ECONOMY AND OPERATION
OF NATIONAL ECONOMY**

Proskurina Mariia

THE CATEGORY OF «ADDED VALUE»
IN THE DISCOURSE OF THE CREATIVE ECONOMY 7

Stukan Tatyana, Osadchiy Anatolii

ANALYSIS OF THE MARKET OF TOURIST SERVICES OF KHERSONSHINA 13

Yavtushenko Albina

FORMATION OF A MODEL OF TERRITORIAL COMMUNITY
DEVELOPMENT ON THE BASIS OF MODERN APPROACHES 23

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Averchev Oleksandr, Fesenko Ganna

DEVELOPMENT OF MARKETS FOR CEREAL CROP
WITHIN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC 31

Galat Larysa

STATE FINANCIAL SUPPORT OF THE HORTICULTURE INDUSTRY
AS A FACTOR OF INCREASING ITS COMPETITIVENESS 44

Kaplina Anastasiia

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS AND THEIR CONSIDERATION
IN CROSS-CULTURAL MANAGEMENT 56

Kartashova Olga

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT
OF PRODUCTION AND PROCESSING OF AGRICULTURAL PRODUCTS
AT THE REGIONAL LEVEL ON THE CASE OF KHERSON OBLAST 61

Kovtun Valentyna

STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT
OF INNOVATIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 73

Malysh Iryna

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESS RISKS
AND EFFICIENCY OF INNOVATION AND INVESTMENT
ACTIVITY OF ENTERPRISES 81

Neilenko Sergii, Gushcha Evgeniya

FORMALIZATION OF THE ATTENDANCE FOR EVENTS 89

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Kretov Dmitriy

WAYS OF IMPROVING THE CREDIT ACTIVITY
OF THE BANKS OF UKRAINE 97

Yastrubetska Lesya

RAIDING AS A CONFLICTING FORM
OF PROPERTY REDISTRIBUTION IN UKRAINE 105

**MATHEMATICAL METHODS, MODELS
AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY****Debela Iryna**PRACTICAL ASPECTS OF CONSTRUCTING MATHEMATICAL MODELS
OF PROGNOSTIC TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE ECONOMY 113

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК: 338.467.6: 330.5.051

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.1>

Проскуріна М.О.

доктор економічних наук доцент,
Київський університет культури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7701-9784>

Proskurina Mariia

Kyiv University of Culture

КАТЕГОРІЯ «ДОДАНА ВАРТІСТЬ» У ДИСКУРСІ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

THE CATEGORY OF «ADDED VALUE» IN THE DISCOURSE OF THE CREATIVE ECONOMY

В актуальних документах щодо регулювання соціально-економічної політики України підвищену увагу приділено питанню створення продукції з високою доданою вартістю, зокрема підтримці сектору креативних індустрій. Економічна природа створеної або доданої вартості є принциповим питанням, що визначає характер соціально-економічних відносин у суспільстві та відображається у характері відносин власності. Потребує уваги дослідження механізмів формування доданої вартості в креативному секторі, оскільки це дасть змогу обґрунтувати та сформувати цілісну та системну політику підтримки сектору. У статті представлено узагальнений механізм формування доданої вартості культурного та креативного продукту, а також функціональну структуру культурної індустрії під час створення доданої вартості. Основними джерелами формування доданої вартості культурного або креативного продукту стають творча праця, нематеріальні активи виробника та потенційно висока норма прибутку.

Ключові слова: додана вартість, креативна економіка, креативний продукт, культурний продукт, культурні і креативні індустрії, державна політика.

В актуальных документах по регулированию социально-экономической политики Украины повышенное внимание уделено решению вопроса создания продукции с высокой добавленной стоимостью, в частности поддержке сектора креативных индустрий. Экономическая природа созданной или добавленной стоимости является принципиальным вопросом, определяющим характер социально-экономических отношений в обществе, и отражается в характере отношений собственности. Требуется внимания исследование механизмов формирования добавленной стоимости в креативном секторе, поскольку это позволит обосновать и сформировать целостную и системную политику поддержки сектора. В статье представлен обобщенный механизм формирования добавленной стоимости культурного и креативного продукта, а также функциональная структура культурной индустрии при создании добавленной стоимости. Основными источниками формирования добавленной стоимости культурного или креативного продукта становятся творческая работа, нематериальные активы производителя и потенциально высокая норма прибыли.

Ключевые слова: добавленная стоимость, креативная экономика, креативный продукт, культурный продукт, культурные и креативные индустрии, государственная политика.

In the current documents for the regulation of socio-economic policy in Ukraine, increased attention is paid to the issue of creating products with high added value, in particular the support of the creative industries sector. The economic nature of added value is a fundamental problem that determines the nature of socio-economic relations in society and is reflected in the property relations. It requires attention to the study of the mechanisms of added value in the creative sector. It allows to propose and justify a holistic and systematic public policy to support the sector. Analyzing the added value of creative products, firstly should pay attention to the elements of "wages", "amortization of intangible assets" and "rate of return". The article presents a generalized mechanism of the added value formation of cultural and creative products, as well as the functional structure of the cultural industry in proces of creating added value. The modern economic system is focused on the production of not material goods, but ideal values. It is not reproductive but creative work that does not lend itself to standardization that prevails. This form of labor retains its physical properties, but provides a new symbolic meaning, which forms the added value. At each stage of creation of the final creative product there is an increment of separate elements of added value. At the stage of "Production of a cultural product", the cultural value and the object of copyright are created directly. At the next stage, the value of used intangible assets (the value of brands used as an intermediate product) is added, which allows to justify the economic value of the created product. At the stage of technological reproduction there is a mass reproduction of cultural or creative product. At the stage of product distribution and dissemination of information about it, active work with the target audience is carried out primarily through the creation of ideal values and the formation of a new symbolic meaning. At each step, the collaboration of brands is realized and creative work is carried out. The category of value added in the context of the creative economy acquires additional significance because it provides the economic value of the value of the cultural product.

Key words: value added, creative economy, creative product, cultural product, cultural and creative industries, public policy.

Постановка проблеми. У розроблених в останній час документах щодо регулювання соціально-економічної політики України підвищену увагу приділено питанню створення продукції з високою доданою вартістю, зокрема підтримці сектору креативних індустрій. Таким чином, вивчення економічної природи, тенденцій, проблем та інструментів збільшення виробництва товарів, послуг із високою доданою вартістю є актуальним і практично затребуваним. Також слід окремо зазначити, що потребує уваги дослідження механізмів формування доданої вартості в креативному секторі, оскільки це допоможе обґрунтувати та сформулювати цілісну та системну політику підтримки сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія доданої вартості є базовим поняттям економічної науки, зокрема економічної теорії та макроекономіки. Проте останнім часом це поняття широко застосовують у контексті обґрунтування реалізації державної політики підтримки та розвитку сектору креативної економіки. Економічна природа створеної або доданої вартості є принциповим питанням, що визначає характер соціально-економічних відносин у суспільстві та відображається у характері відносин власності. Слід також зауважити, що використання поняття «вартість» під час дослідження економічної сутності культурного та креативного продукту породжує гострі дискусії про його сутність, особливості, структуру та способи оцінки.

У роботах деяких спеціалістів розкривається інформація про способи формування та подальшу актуалізацію доданої вартості [1; 2; 4]. Процес формування доданої вартості не відображається в нормативних документах. У них міститься лише обґрунтування формування елементів доданої вартості, але не самого показника у ціні. На разі також не існує єдиного підходу до визначення величини доданої вартості.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення механізму формування доданої вартості культурного та креативного продукту. Це дасть змогу розробити більш предметні інструменти державного впливу на сектор креативних індустрій.

Виклад основного матеріалу. Урядом України від 3 березня 2021 р. було прийнято Постанову «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року». Відповідно до зазначеного документу, одними з пріоритетних напря-

мів економічного розвитку держави є сектор креативних індустрій. Також слід зазначити, що таке рішення повністю співпадає з діяльністю ООН, яка в листопаді 2019 р. прийняла Резолюцію A/RES/74/198, проголосивши 2021 р. Міжнародним роком креативної економіки задля сталого розвитку [9]. Хоча Резолюцію було прийнято ще до пандемії і сектор ККІ зазнав суттєвих утрат, її своєчасність залишається беззаперечною. На підтвердження цього генеральний секретар ЮНКТАД Ізабель Дюран зазначила, що творчі галузі мають вирішальне значення для порядку денного сталого розвитку, оскільки «стимулюють інновації та диверсифікацію, є важливим фактором у зростаючому секторі послуг, підтримують підприємництво та сприяють культурному різноманіттю» [5]. Креативна економіка розглядається як потужний інструмент стимулювання розвитку країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою.

Сутність такого потенціалу сектору криється у високій доданій вартості його продуктів. Виходячи з визначення доданої вартості, перевагою таких продуктів є суттєва різниця між вартістю кінцевої продукції та вартістю проміжного споживання для її виготовлення. Кожне креативне підприємство в процесі виробництва продукції створює власну додану вартість, однак цілеспрямованих розрахунків зазначеного показника не здійснює. Додана вартість є складною категорією та невід'ємним елементом більш широкого поняття «вартість».

Економічний зміст центральної категорії нашого дослідження полягає у нарощуванні вартості матеріальних ресурсів у межах виробничого процесу за рахунок засобів праці та внеску працівників. До засобів праці відноситься амортизація основних виробничих фондів та нематеріальних активів. До матеріальних відносять сировину, матеріали та ін. Додана вартість одночасно відображає й обсяги виробництва, й вартість реалізованої продукції без урахування обсягів проміжного споживання.

Значимість показника зумовлюється його прямою залежністю від ефективності роботи підприємства. Це зумовлює інтерес до її зростання як із боку держави, так і з боку інших учасників ринку.

Додана вартість формується на основі таких елементів:

- 1) оплата праці;
- 2) соціальні відрахування;
- 3) амортизаційні відрахування на основні засоби та нематеріальні активи;
- 4) податки, включені у собівартість;
- 5) інші витрати;
- 6) потенційні податки від реалізації;
- 7) норма прибутку.

Аналізуючи додану вартість креативних продуктів, слід передусім звернути увагу на елементи «оплата праці», «амортизаційні відрахування на нематеріальні активи» і «норма прибутку», що зумовлюється специфікою сектору.

Слід зазначити, що джерела доданої вартості в секторі культурних індустрій змінювалися протягом історичного процесу становлення сектору. На другу половину XIX ст. припала ціла низка винаходів, які радикально вплинули на культуру і мистецтво: фотографія (1839 р. – Луї-Жак Дагерр), звукозапис (1877 р. – фонограф Томаса А. Едісона), кінематограф (1895 р. – Луї Жан Л'юм'єр), радіо (1895 р. – Олександр Попов, Гільєрмо Марконі). Фотографія, кіно і радіо почали розвиватися як самостійні мистецтва. Змінюється характер традиційних мистецтв. Окрім ручного та ремісничого способів створення та відтворення мистецьких творів, з'явилася можливість автоматизації їх масового виробництва і тиражування. З'являється поняття «культурна індустрія», а створення культурних продуктів набуло індустріального характеру. Саме у промисловому виробництві культурного і креативного продукту зосереджується додана вартість у цей період.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. на перший план вийшли продукти індивідуальної творчості і креативні масові продукти. Це було зумовлено розвитком науково-технічного прогресу, зокрема інформаційних технологій та новітніх комунікаційних систем. Додана вартість креативних продуктів у цей період створюється за рахунок інформаційних технологій та креативного капіталу, який являє собою синергійне поєднання людського, культурного, соціального та інституційного капіталу. Культурні індустрії переосмислюються з акцентом на їхні інноваційно-інтелектуальні риси.

Водночас формується й набуває поширення концепція креативного класу – специфічної форми робочої сили, додана вартість якої базується на понятті «людський капітал» та характеризується специфічними формами зайнятості, принципами оплати праці та переліком побутових потреб. Акцент на особистісних та професійних якостях потенційних працівників посилює вагу людської праці в структурі доданої вартості.

Сучасна економічна система зорієнтована на виробництві не матеріальних благ, а ідеальних цінностей. Переважає не репродуктивна, а творча праця, яка не піддається стандартизації. Така форма праці зберігає свої фізичні властивості, проте забезпечує нове символічне значення, яке й формує додану вартість (рис. 1). По суті, додана вартість культурного продукту є результатом створення нового інформаційного посилу. Це цілком відповідає підходу, відповідно до якого сутність культурного продукту – інформація. Індустріалізація культури та креативної праці забезпечує тиражування творчого продукту.

Рис. 1. Формування доданої вартості

Процес формування доданої вартості відображається в узагальненій структурі виробничого процесу підгалузей культурних і креативних індустрій (рис. 2).

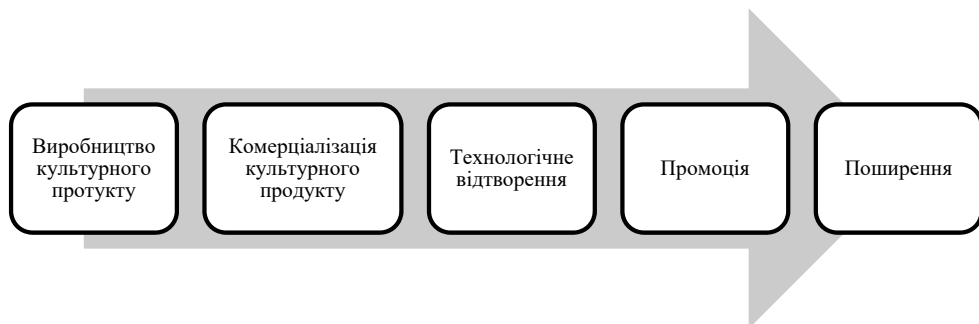

Рис. 2. Узагальнена функціональна структура культурної індустрії під час створення доданої вартості

На кожному з етапів творення кінцевого креативного продукту відбувається прирощення окремих елементів доданої вартості. На етапі виробництва культурного про-

дукту створюються безпосередньо культурна цінність та об'єкт авторського права. На наступному етапі додається цінність використаних нематеріальних активів (вартість брендів, які використовуються як проміжний продукт), що дає змогу обґрунтувати економічну цінність створюваного продукту. На етапі технологічного відтворення відбувається масове тиражування культурного або креативного продукту. На етапі поширення продукту та поширення інформації про нього здійснюється активна робота із цільовою аудиторією, передусім, через створення ідеальних цінностей та формування нового символічного значення. На кожному кроці реалізується колаборація брендів та здійснюється творча праця.

Висновки. Категорія доданої вартості в контексті креативної економіки набуває додаткового значення, оскільки забезпечує економічне значення вартості культурного продукту. Разом із тим відсутня єдина методика обрахунку даного показника для креативних підприємств. Специфічна природа доданої вартості не дає змоги використовувати її як єдиний маркер вектору державної політики.

Основними джерелами формування доданої вартості культурного або креативного продукту стають творча праця, нематеріальні активи виробника (цінність бренду, наявність патенту, унікальність виконання) та потенційно висока норма прибутку. Значення нематеріальних активів виводить на передній план питання інфраструктури реалізації інтелектуального права власності, а також особливостей функціонування організаційно-економічного механізму комерціалізації об'єктів авторського права.

Розуміння алгоритму створення доданої вартості в секторі культурних і креативних індустрій – це першочергове завдання для формування державної політики економічного розвитку креативного сектору, оскільки це дасть змогу розробити чіткі інструменти та процедури механізму державного регулювання. Структуризація процесу створення доданої вартості культурного продукту забезпечує і створення універсальної організаційно-економічної структури підгалузей креативного сектору, що створює потенційні передумови для реалізації прозорої та адекватної фінансової підтримки культурних і креативних індустрій.

Список використаних джерел:

1. Васильева М.В., Савкина Е.С. Методика оценки добавленной стоимости в условиях функционирования комплекса учетно-аналитического обеспечения социальной и отраслевой бюджетной поддержки. *Экономические и гуманитарные науки*. 2012. № 10. С. 55–62.
2. Пешина Э.В., Авдеев П.А. Формирование валовой добавленной стоимости высокотехнологичной и наукоемкой продукции (товаров, услуг). *Известия УрГЭУ*. 2013. № 6(50). С. 46–56.
3. Проскуріна М.О. Культура – інструмент перетворення багатства у добробут. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип. 6(62). С. 98–103.
4. Сорокина М.С. Сущность и поэлементная структура добавленной стоимости. *Научный журнал Куб ГАУ*. 2014. № 100(06). URL: <http://ej.kubagro.ru/2014/06/pdf/38.pdf>.
5. Creative economy to have its year in the sun in 2021. 01.01.2021. URL: <https://unctad.org/news/creative-economy-have-its-year-sun-2021>.
6. Holden, J. (2004), *Capturing Cultural Value: How Culture Has Become a Tool of Government Policy*. Demos, London. URL: www.demos.co.uk/files/CapturingCulturalValue.pdf.
7. Holden, J. (2006), *Cultural Value and the Crisis of Legitimacy*, Demos, London. URL: <https://www.demos.co.uk/files/Culturalvaluweb.pdf>.
8. International Year of Creative Economy for Sustainable Development, 2021: revised draft resolution (2019). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3835223?ln=en>.
9. The Value of Culture and the Creative Industries in Local Development. OECD, 2019. URL: <https://www.oecd.org/cfe/leed/2018-SACCI-Handbook.pdf>.

References:

1. Vasyleva M.V., Savkina E.S. (2012) *Metodyka otsenky dobavlennoi stoyimosti v uslovyakh funktsyonyrovaniya kompleksa uchetno-analytycheskoho obespecheniya sotsyalnoi y otraslevoi*

biudzhetnoi podderzhky [Methodology for assessing value added in the context of the functioning of the complex of accounting and analytical support for social and sectoral budget support]. *Ekonomicheskiye y humanyarnye nauky*, no. 10, pp. 55–62.

2. Peshyna E.V., Avdeev P.A. (2013) Formirovaniye valovoy dobavlennoy stoimosti vysokotekhnologichnoy i naukoemkooy produktsii (tovarov, uslug) [Formation of gross added value of high-tech and science-intensive products (goods, services)]. *Izvestiya UrGEU*, no. 50, pp. 46–56.

3. Proskurina M.O. (2017) Kultura-instrument peretvorennia bahatstva u dobrobut [Culture is a tool for transforming wealth into prosperity]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. 6 (62), pp. 98-103.

4. Sorokyna M.S. (2014) Sushchnost' i poelementnaya struktura dobavlennoy stoimosti [The essence and element-by-element structure of value added]. *Nauchnyy zhurnal Kub GAU*, no. 100 (06). Available at: <http://ej.kubagro.ru/2014/06/pdf/38.pdf>.

5. Creative economy to have its year in the sun in 2021. 01.01.2021. Available at: <https://unctad.org/news/creative-economy-have-its-year-sun-2021>.

6. Holden J. (2004) Capturing Cultural Value: How Culture Has Become a Tool of Government Policy. Demos, London. Available at: www.demos.co.uk/files/CapturingCulturalValue.pdf.

7. Holden J. (2006) Cultural Value and the Crisis of Legitimacy, Demos, London. Available at: <https://www.demos.co.uk/files/Culturalvalueweb.pdf>.

8. International Year of Creative Economy for Sustainable Development, 2021: revised draft resolution (2019). Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/3835223?ln=en>.

9. The Value of Culture and the Creative Industries in Local Development. OECD, 2019. Available at: <https://www.oecd.org/cfe/leed/2018-SACCI-Handbook.pdf>.

УДК 338.48 (477.72)

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.2>**Стукан Т.М.**

молодший науковий співробітник,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8682-1832>

Осадчий А.А.

молодший науковий співробітник,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5301-2211>

Stukan Tatyana, Osadchiy Anatolii

Kherson State Agrarian and Economic University

АНАЛІЗ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ХЕРСОНЩИНИ

ANALYSIS OF THE MARKET OF TOURIST SERVICES OF KHERSONSHINA

У статті визначено наявну кількість туристів, які користуються послугами туроператорів для подорожей територією України та поза її межами. Здійснено аналіз показників, що характеризують діяльність суб'єктів туристичної сфери Херсонської області. Виділено перелік туристичних операторів, які забезпечують надання туристичних послуг виключно по Херсонщині, тим самим здійснюючи популяризацію внутрішнього туризму. Визначено, що промоція внутрішнього туризму турагентствами здійснюється за рахунок розроблених маршрутів, які розкривають історичні, культурні та природні надбання регіону, де завжди знайдуться цікаві аспекти для українських і іноземних туристів. Наведено перелік передумов щодо розвитку туристичних операторів області, що призведе до їх кількісного зростання та розширення переліку туристичних продуктів, а також до зростання економіки та надходження інвестиційних коштів до регіону.

Ключові слова: внутрішній туризм, туристичні локації, ринок послуг туроператорів.

В статье определено имеющееся количество туристов, пользующихся услугами туроператоров для путешествий по территории Украины и за ее пределами. Проведен анализ показателей, характеризующих деятельность субъектов туристической сферы Херсонской области. Выделен перечень туристических операторов, которые обеспечивают предоставление туристических услуг исключительно по региону, тем самым осуществляя популяризацию внутреннего туризма. Определено, что продвижение внутреннего туризма турагентствами осуществляется за счет разработанных маршрутов, которые раскрывают исторические, культурные и природные достоюния региона, где найдутся интересные аспекты для туристов. Приведен перечень предпосылок к развитию туристических операторов Херсонской области, что приведет к их количественному росту и расширению их перечня туристических продуктов, а также к поступлению инвестиционных средств в регион.

Ключевые слова: внутренний туризм, туристические локации, рынок услуг туроператоров.

The article defines an existing number of tourists who use the services of tour operators to travel by the territory of Ukraine and beyond. The analysis of indicators that characterize the activities of the tourism sector of the Kherson region is carried out. A distinguished list of tourist operators, which ensure the provision of tourist services exclusively in the Kherson region, thereby exercising popularization of domestic regional tourism. It is determined that the promotion of domestic tourism travel agencies is carried out at the expense of developed routes and tours that reveal the historical, cultural, and the natural property acquisitions, where there will always be interesting aspects of both Ukrainian and foreign tourists. Their advertising

takes place through official sites, Internet platforms, conducting tourist forums, exhibitions, festivals, etc. It is revealed that the strengthening of the significance of tourism businesses in the development of domestic tourism of the region takes place through the development of tourist projects involving local self-government bodies, since improving the tourist infrastructure of the region possible through the cooperation of all subjects of interest in this process. Characterized tourist projects, the creation of which for the Kherson region will lead to an increase in demand for an internal tourist product, will attract potential investors to investing funds and development of their own business, will create additional jobs for the local population. Also, the article presents the main list of prerequisites for the development of tourist operators of the Kherson region, which will lead to their quantitative growth and expanding their list of tourist products and thus to increase the economy and incurred investment funds to the region. An analyzed list of top 20 brands and top 6 location routes of the region, which are today in demand in the field of services providing travel agencies of Kherson region and are presentation tourist facilities that reveal all cultural, historical, natural resource, gastronomic, hotel, hotel. Restaurant potential of the Tavria region. It has been proved that joint efforts of all levels of government and all tangential subjects to the tourism sector may choose that vector of activity, which will lead to the creation of proper infrastructure objects and tourist locations in the region, and their effective promotion will increase the tourist flows of the inbound and Outbound tourists.

Key words: domestic tourism, tourist locations, tour operators market.

Постановка проблеми. У період постійних трансформаційних змін економіки, що відбуваються як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні, у всіх сферах виробничої діяльності слід знаходити або інноваційно покращувати існуючі напрями стратегічного розвитку регіонів. Сьогодні в умовах світової коронакризи внутрішній туризм стає економічно ефективним та набуває ознак однієї з провідних, прибуткових та найбільш динамічних сфер народного господарства. Туризм взаємодіє з більш ніж 50-ма сферами, серед них: культура, мистецтво, наука, освіта, спорт, готельно-ресторанна справа, медицина, торгівля, транспорт, зв'язок, фінанси, розваги, будівництво тощо. Усе це спонукає до поєднань і комбінацій, які призводять до створення нових напрямів внутрішнього туризму. Для промоції кожного з напрямів існує необхідність у розвитку та розширенні регіонального ринку туроператорів, які будуть зацікавлені в популяризації туристичного продукту, а ефективно розроблена пропозиція створить передумови до формування попиту і забезпечить їм отримання прибутку. Розвиток регіонального внутрішнього туризму спрямований на пропагування та популяризацію інвестиційної привабливості регіону через створення вигідних економічних умов, локацій, об'єктів, відведення територій для потенційних інвесторів. Тому суб'єкти туристичного бізнесу та регіональні органи місцевого самоврядування повинні об'єднати свої зусилля для створення якісного туристичного продукту на основі раціонального використання туристичних ресурсів регіону та визначення зон пріоритетного розвитку туризму шляхом туристичного районування області. Для того щоб перейти до реалізації даної мети, існує необхідність у здійсненні аналізу ринку туроператорів Херсонщини як чинника стимулювання популяризації внутрішнього туризму як на загальнодержавному рівні, так і на міжнародному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями, як вітчизняними, так і зарубіжними, протягом тривалого часу приділяється значна увага дослідженню питання регіонального туризму, його особливостям, стану та перспективним напрямом сталого розвитку. Проблематика, з якою стикається вітчизняна туристична галузь, досліджена в працях таких учених, як Г. Бак, Л. Богуш, В. Данильчук, О. Кальченко, В. Цибух, І. Школа та ін. Особливості й організацію діяльності туроператорів, характеристику технологічних процесів проектування, розроблення та збут туристичного продукту, визначення критеріїв оцінки туристичного обслуговування висвітлено в роботах В. Брича, О. Гарбера, С. Гунька, В. Даниленко-Кульчицької, М. Домбровського, С. Крамарчука, О. Оливка та ін. Водночас, зважаючи на постійні трансформа-

ційні зміни, які відбуваються у світовій економіці, від чого зазнають збитків усі галузі народного господарства (і туристична сфера не виняток), виникає потреба у вивченні питання аналізу ринку туроператорів на регіональному рівні як чинника стимулювання популяризації внутрішнього туризму.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є здійснення аналізу ринку туристичних послуг Херсонської області та визначення передумов щодо розвитку суб'єктів туристичного бізнесу регіону, що призведуть до їх кількісного зростання та розширення їх переліку туристичних продуктів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку України та її регіонів туризм відіграє одну з ключових ролей у формуванні їхніх конкурентних переваг, а також виступає чинником стимулювання розвитку супутніх видів діяльності та фактором надходження фінансових коштів, сприяє залученню інвесторів і створенню додаткових робочих місць. Хоча останнім часом соціально-економічна, політична та епідеміологічна ситуація знаходиться у нестабільному стані, туристична галузь намагається розвиватися і тим самим впливати на інфраструктуру регіонів. Сьогодні державні адміністрації південних регіонів України (Одеської, Миколаївської та Херсонської областей) убачають перспективу в розвитку внутрішнього туризму регіону через об'єднання у цьому напрямі спільних зусиль та залучення до цього процесу абсолютно всіх суб'єктів туристичного бізнесу. І першим кроком на цьому шляху стало підписання Меморандуму щодо співпраці у сфері розвитку туристичної галузі. Документом передбачено створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку туристичного потенціалу Миколаївської, Одеської та Херсонської областей, раціональне використання туристичних ресурсів, підвищення конкурентоспроможності регіонів на міжнародному туристичному ринку, у тому числі через підтримку пріоритетних напрямів туристичної діяльності, залучення інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури та індустрії гостинності, розширення міжнародного та міжрегіонального співробітництва.

Перш ніж переходити до аналізу надання туристичних послуг на регіональному рівні доцільним є визначення наявної кількості туристів по всій Україні, яких обслуговують туроператори, дані наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка кількісного складу туристів, які отримали туристичні послуги через туроператорів за 2015–2019 рр.

	Роки					2019 р. у % до	
	2015	2016	2017	2018	2019	2015 р.	2018 р.
Кількість туристів, які обслуговувалися туроператорами та турагентами, усього	2019576	2549606	2806426	4557447	6132097	у 3 рази	134,55
у т. ч.							
в'їзні (іноземні) туристи	15159	35071	39605	75945	86840	у 5,7 разів	114,35
виїзні туристи	1647390	2060974	2289854	4024703	5524866	у 3 рази	137,27
внутрішні туристи	357027	453561	476967	456799	520391	145,76	113,92

Джерело: сформовано за даними [4; 8; 9]

Проаналізований період 2015–2019 рр. показує позитивну динаміку до зростання кількості туристів, які отримали послуги через туроператорів та турагентів. Такий

стан свідчить про довіру туристів до даних суб'єктів туристичної сфери та зростання попиту на їхній туристичний продукт. Окрім того, можна говорити, що 2016 р. є початком періоду, з якого спостерігається зростання туристів за всіма трьома потоками: в'їзні, виїзні та внутрішні. Порівнюючи 2019 р. з 2015 р., зростання кількості туристів, які віддали перевагу туроператорам, відбулося у три рази, а порівняно з 2018 р. – на 34,55%. Якщо аналізувати надання послуг туроператорами за потоками туристів, то найбільша частка припадає на обслуговування виїзних туристів: їх кількість у 2019 р. порівняно з 2015 р. зросла майже у три рази. Спостерігається позитивна динаміка і по в'їзних (іноземних) туристах: у 2019 р. відвідали Україну через туроператорів 86 840 осіб, що у 5,7 рази більше, ніж у 2015 р., та на 14,35% більше, ніж у 2018 р. Зросла і кількість туристів, що подорожують Україною: якщо у 2015 р. їх зафіксовано 357 027 осіб, то в 2019 р. – 520 391 особа, що на 45,76% більше. Проаналізована кількість туристів, що скористалися послугами суб'єктів туристичної діяльності, показує позитивну динаміку зростання туристичних потоків, тому слід формувати систематичний підхід до здійснення промоції туристичної сфери та популяризації внутрішнього туризму, особливо це стало актуальним у 2020 р., коли туристична сфера опинилася в полоні корона кризи, і для того, щоб зберегти попередні показники турагентствам слід розвивати нові напрями, які будуть спрямовані на зростання внутрішньотуристичних потоків.

Сьогодні ринок туристичних агентцій Херсонської області налічує близько 160 суб'єктів. Їхня робота так чи інакше пов'язана з безпосереднім здійсненням діяльності, яка спрямована на формування конкурентних переваг регіону за рахунок створення нових туристичних маршрутів та каналів комунікацій між в'їзними та виїзними туристами області. Стан туристичної сфери та діяльність туристичних агентцій відображається через показники, що характеризують та зумовлюють їх функціонування; по Херсонській області дані за 2018 та 2019 рр. наведено в табл. 2

Аналізуючи дані табл. 2 за 2018–2019 рр., бачимо скорочення кількості офіційно зареєстрованих суб'єктів туристичної діяльності по Херсонській області на 12,5 в. п. Це зумовило зменшення кількості штатних працівників на 5,8 в. п., де скорочення торкнулося і середньооблікової кількості штату, що має вищу або середню спеціальну освіту в галузі туризму, на 17,9 в. п. Стосовно отриманого доходу туристичними операторами та турагентами, то в 2019 р. порівняно з 2018 р. відбулося його збільшення на 3 077,1 тис грн, або на 8,2 в. п. Це відбулося за рахунок зростання кількості туристів, як в'їзних, так і виїзних, а також через підвищення вартості туристичних путівок, і в 2019 р. порівняно з 2018 р. збільшення відбулося на 5,9 в. п. Аналізуючи дохідну частину суб'єктів туристичного бізнесу від екскурсійної діяльності, спостерігаємо зменшення доходу на 725,7 тис грн у 2019 р. порівняно з 2018 р., або на 67,56 в. п. Це спричинено зменшенням кількості туристів, які обслуговуються туроператорами та тур агентами, на 1 122 особи, а ті, хто скористався послугами, серед них відвідування екскурсійних маршрутів не користувалося попитом. За даними таблиці видно, що дохід від продажів путівок громадянам України для подорожей країною зріс на 275,3 тис грн, або на 3,4 в. п., за аналізований період. Отже, можна говорити про надання переваги з боку туристів подорожам країною, що веде до пріоритетності у розвитку внутрішнього туризму регіону через створення інфраструктурних об'єктів, розроблення локальних туристичних маршрутів, які б розкривали красу Таврійського краю.

Для популяризації внутрішнього туризму Херсонської області доцільно вибрати такий канал комунікації між туристом та туристичним об'єктом, як туроператори. Туристичні оператори – це компанії, діяльність яких спрямована на організацію та забезпечення створення туристичного продукту, його просування, а також реалізацію та надання туристичних послуг [1]. Нами виділено низку туристичних агентцій, діяль-

ність яких спрямована на промоцію регіонального туризму саме на Херсонщині або на розвиток вітчизняного туризму, де йде представлення регіонального туристичного продукту.

Таблиця 2

Показники, що характеризують діяльність суб'єктів туристичної сфери Херсонської області за 2018 та 2019 рр.

Показники	Роки		Відхилення	
	2018	2019	Абсолютне (+/-)	Відносне (%)
Кількість суб'єктів туристичної діяльності – усього, од.	16	14	-2	87,50
Середньооблікова кількість штатних працівників – усього, осіб	52	49	-3	94,23
із них				
- мають вищу або середню спеціальну освіту в галузі туризму	28	23	-5	82,14
- жінки	42	28	-14	66,67
- особи до 30 років	5	4	-1	80,00
Дохід від надання туристичних послуг, тис грн	36123,6	39200,7	3077,1	108,52
у т. ч.				
- від екскурсійної діяльності, тис грн	1074,1	348,4	-725,7	32,44
Витрати на послуги сторонніх організацій, що використовуються під час виробництва туристичного продукту, тис грн	8042,9	4767,6	-3275,3	59,28
Кількість туристичних путівок, реалізованих туроператорами та турагентами, од.	4628	3343	-1285	72,23
Вартість туристичних путівок, реалізованих туроператорами та турагентами, тис грн	35049,5	37115,6	2066,1	105,89
із них				
- громадянам України для подорожей Україною	8095,9	8371,2	275,3	103,40
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, осіб	5330	4208	-1122	78,95

Джерело: сформовано за даними [4; 8; 9]

Сьогодні вдалим прикладом серед туроператорів Херсонщини є компанія Finist Tour, яка має Інтернет-платформу, де відбувається популяризація внутрішнього туризму регіону через створення та продаж в'їзних турів регіоном. На платформі представлено туристичні об'єкти таких районів області, як Каховський, Бериславський, Чаплинський, Генічеський та Голопристанський, а також міст Нова Каховка, Каховка, Берислав, Гола Пристань, Таврійськ та Херсон [5].

Локальний туристичний оператор Finist Tour розробив шість напрямків в'їзних турів Херсонщиною, які зараз є популярними в плані представлення всього Таврійського краю [5]:

- екологічний тур «Таврійська Робінзонада»;
- історично-паломницький тур «Місцями козацької слави»;
- екологічний тур «Багатолика Таврія»;
- тур вихідного дня «На перехресті світів та цивілізацій»;

- винний тур «Подорож за таємницями вина»;
- соляна дорога.

Створені тури розкривають історичні, культурні, та природні надбання регіону, де завжди знайдуться цікаві аспекти як для українських, так і іноземних туристів. Наочно шість напрямків в'їзних турів Херсонщиною представлено на рис. 1.

Охопленість території Херсонської області в'їзними турами становить п'ять районів, шість міст та сім об'єднаних територіальних громад регіону. Вони поєднують у собі цілий комплекс інфраструктурних туристичних об'єктів Херсонщини та популяризують їх, спрямовують до сталого розвитку такі види туризму, як зелений, внутрішній, рекреаційно-курортний, водний, сільський, екологічний, історико-культурний тощо. Місцевість запропонованих напрямків є й інвестиційно привабливою в плані розбудови та доповнення її новими перспективними інфраструктурними локаціями.

За перспективним планом планується створення Лікувально-оздоровчого комплексу біля Лемурийського озера, який забезпечить процедури з лікарською глиною даного озера; Музею живої історії туристичного об'єкта «Олешківська Січ», де для туристів проводитимуться інтерактивні екскурсії, майстер-класи народних промислів та ремесел, і низку інших об'єктів, значення яких для області є важливим.

Ще одним турсервісом, який працює на ринку надання туристичних послуг, пов'язаний із популяризацією та розвитком вітчизняного внутрішнього туризму, є «АНГА Тревел». Дане турагентство володіє досвідом роботи в реаліях забезпечення промоції внутрішнього туризму. Сьогодні його Інтернет-платформа з реалізації туристичного продукту пропонує 63 екскурсії одного дня, 144 маршрути по Україні, які включають тури в Буковель на шкільні канікули, у Карпати та по Закарпаттю, маршрут «Херсонщина вражає» тощо [6].

100%-ву спрямованість на забезпечення розвитку внутрішнього туризму та його промоцію має Центр туризму «ХерсОН». Даний суб'єкт туристичної галузі пропонує для туристів тури вихідного дня по Україні, поїздки південною частиною країни, корпоративний відпочинок, міські екскурсії Херсонщиною та різного роду активності. Центр туризму «ХерсОН» розробив понад 100 авторських турів, маршрутів, екскурсійних програм визначними місцями Херсонської області, України та з урахуванням туристичної специфіки нашої країни. Окрім цього, туристичне агентство забезпечує різного роду активності, які можна спробувати, подорожуючи Херсонщиною. Центр туризму «ХерсОН» також розробив прямі маршрути – тури вихідного дня для подорожей Херсонською областю для таких міст України, як Запоріжжя, Одеса, Київ, Дніпро, Харків. Користуються неабияким попитом серед туристів екскурсії до біосферного заповідника «Асканія-Нова» з виїздом у степ, до Актоського і Арбузинського каньйонів, до Херсонського гранд-каньйону, відвідування єдиного історичного шато в Україні – «Шато Трубецького», рожеві озера, сафарі по бездоріжжю на Кінбурнській косі, найбільша пустеля в Європі – Олешківські піски, прогулянка на байдарках, сап-бордах по плавнях р. Дніпро, екскурсія «Херсон де масон» тощо [7].

Також Центр туризму «ХерсОН» активно працює в напрямі розвитку гастрономічного туризму Херсонщини. Турагентством розроблені такі маршрути, популярність яких з кожним роком зростає. До переліку затребуваних гастрономічних і винних турів Півдня України відносять: «Шато Трубецького», «Устриці Скіфії», «Лиманська коза» – для любителів екопродукції та крафтових сирів, екскурсія по виробництву та дегустація продукції заводу «Таврія», дегустація натуральних та екологічних вин без консервації з шато Курінь [7].

Турагенції Херсонщини сформували перелік 20 брендів місць регіону, локаційних маршрутів, які обов'язково слід відвідати, приїхавши до області, і наступного разу повернутися для того, щоб оцінити, а що ж змінилося. Тож кращі ТОП-20 ідей, чим же

зайнятися на Херсонщині: побувати на сафарі в «Асканія-Нова» або на Кінбурні; покупатися в гарячому джерелі; відвідати рожеві озера; виїхати на о. Джарилгач; зробити селфі з маяком; скуштувати сіль на Кінбурні; прогулятися пішохідною екскурсією по херсонським колоритним кварталам, дворикам, вуличкам та провулкам; побачити найбільший музейний експонат в Україні – скелет гігантського кита фінфала; наповнити флягу водою зі степового водоспаду; пробратися байдаркою крізь вузькі протоки херсонських джунглів; відвідати найбільшу в Європі пустелю – Олешківські піски; спуститися з найвищого бархану Олешківських пісків на льодянці; з’їсти кавун; прогулятися історичним центром м. Херсон; кинути монету у колодязь фортеці; відвідати «Італію» в Херсоні; здійснити подорож довкола Херсона на яхті; відвідати Міжнародний театральний фестиваль «Мельпомена Таврії»; скуштувати варення з помідорів або зелених волоських горіхів. Як бачимо, Херсонщина різноманітна, насичена різними природними, культурними, історичними, гастрономічними локаціями, які спонукають туристів хоча б раз відвідати їх. Тому турагенствам пропонується широке поле для розширення свої туристичних послуг, адже комбінація, поєднання не поєднуваного, креативність – це основна «фішка» внутрішнього туризму, адже споживачу перш за все треба дати емоцію, яку він запам’ятає, і чим яскравішою та неординарнішою вона буде, це буде перевагою суб’єкта туристичного бізнесу над своїми конкурентами.

Із проведеного аналізу турагенцій Херсонщини бачимо локаційно широкий перелік турів, екскурсій та маршрутів, які вони пропонують, але водночас для їх постійного розвитку слід розширювати та вдосконалювати туристичну інфраструктуру регіону. Регіон має вихід до морів, що є сприятливим середовищем для розведення марикультур, це формує всі передумови для посилення роботи у напрямі розвитку мідійно-устричного напрямку і призведе до створення ще одного маршруту в гастротуризмі, який буде затребуваний серед відвідувачів. Це стане однією з передумов виходу внутрішнього туризму регіону на якісно новий рівень.

Посилення значимості суб’єктів туристичного бізнесу в розвитку внутрішнього туризму регіону відбувається через розроблення туристичних проєктів, долучаючи до цього процесу органи місцевого самоврядування, адже поліпшення туристичної інфраструктури регіону можливе через співпрацю всіх суб’єктів, зацікавлених у цьому процесі. Першочерговим для Херсонщини є подовження тривалості туристичного сезону (сьогодні це період із травня по вересень), доцільно зробити його протягом усього року. Це можливо зробити спочатку локаційно, вибравши найбільш популярні туристичні місця, а потім поступово розширюватися по всій території області.

Херсонська державна обласна адміністрація почала рухатися у цьому напрямі й у 2021 р. на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Інфраструктура» анонсувала реалізацію проєкту La Perla Azzurra, який буде знаходитися на узбережжі Чорного моря між селищами Приморське Голопристанського району та Лазурне Скадовського району. Даний проєкт уже підтриманий на державному рівні, а Кабінет Міністрів України визначив його одним із пріоритетних на Херсонщині до 2023 р. La Perla Azzurra – це високоякісний комплекс із надання туристичних та розважальних послуг цілорічного функціонування, з відповідною інфраструктурою, зручною та доступною локацією та повним спектром бальнеологічних і лікувально-курортних послуг. Площа земельної ділянки, яку виділили під проєкт, становить 596,1 га, із них 300 га буде відведено під будівництво готелів та апартаментів, аквапарку, СПА-комплексів, ресторанів, яхт-клубів, котеджних кварталів, пансіонатів і науково-виробничого комплексу з розведення мальків риби. Комплекс одночасно зможе розмістити близько 30 тис осіб. Дана локація стане і хорошою зоною для інвестора, саме під нього на площі комплексу під забудову пропонується 17 земельних ділянок.

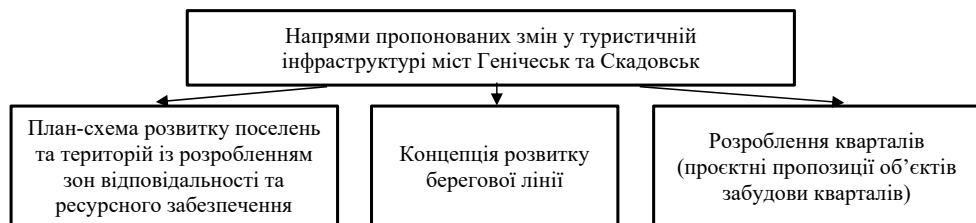
Тобто можна з упевненістю сказати, що даний локаційний об’єкт потрапить до карти туристичних послуг регіональних туроператорів, а попит на даний туристичний

продукт тільки зростатиме. Реалізація та функціонування комплексу La Perla Azzurra розкриває нові можливості для популяризації внутрішнього туризму на Херсонщині та у цілому по країні. Проект суттєво вплине на туристичну та інвестиційну привабливість регіону та тієї території, де він працюватиме. Бюджети усіх рівнів від комплексу La Perla Azzurra отримають збільшення надходження податків, а регіон – зростання туристичних потоків в'їзних та внутрішніх туристів.

На узбережжі Азовського моря відбувається реалізація національного проекту «Міжнародний бальнеологічний курорт «Еко-Містечко». Він передбачає відкриття багатофункціонального реабілітаційного центру InterMedicalEcoCity. Загалом реабілітаційний комплекс зможе приймати на лікування, реабілітацію та оздоровлення до 500 пацієнтів щодня та дасть змогу створити понад 1 тис робочих місць.

Два проекти різнопланові, але є дуже важливими стратегічними об'єктами для регіону, і реалізація їх посилить конкурентні позиції Херсонської області в плані туристичної привабливості та дасть поштовх до створення умов для розвитку суб'єктів господарювання різного спрямування.

У березні 2021 р. у рамках проекту «Південне узбережжя України: від дослідження до розвитку» представлено концепції розвитку туристичної сфери Херсонщини на прикладі двох курортних міст – Генічеська та Скадовська. Архітектори пропонують сучасний погляд на дані туристичні місця через створення й оновлення туристичної інфраструктури: переформатувати зони для відпочинку, структурувати міський простір, осучаснити берегову зону та впорядкувати її в одному архітектурному концепті, а також створити нові локаційні об'єкти, які зможуть зацікавити туриста. Згрупований перелік проектних пропозицій щодо змін в інфраструктурі для м. Генічеськ та м. Скадовськ представлено на рис. 1.

Рис. 1. Основні напрями, за якими планується здійснювати оновлення та розбудову туристичної інфраструктури міст Генічеськ та Скадовськ

Сьогодні за даними напрямами, що представлені на рис. 2, розроблені наочні макети, плани територій, квартальні забудови, які носять комплексний підхід, елементно доповнюючи один одного, і показують, як це буде компонуватися та реалізовуватися. Щоб це реалізувати, як у планах намічено до 2030 р., слід урахувати низку факторів: людський, фінансовий, інвестиційний. Людський фактор у цьому контексті – це наявність бажання у жителів та місцевої влади розвивати свою територію; фінансовий – пошук джерел, з яких будуть профінансовані інфраструктурні перетворення (цільові фонди, державні програми, співфінансування з місцевої громади); інвестиційний – полягає у створенні лояльних умов для бізнесу та виділенні земельних ділянок для майбутніх інверсорів.

До основних передумов розвитку суб'єктів туристичного бізнесу Херсонської області, що призведуть до їх кількісного зростання та розширення переліку туристичних продуктів і тим самим до зростання економіки регіону, належать [2]:

- зростання доходів населення, які дадуть їм змогу, крім задоволення першочергових потреб, витратити кошти на відпочинок;
- збільшення вільного часу для дозвілля;
- постійний розвиток туристичної інфраструктури та створення для цього організаційно-економічних передумов.

Висновки. Ринок туристичних операторів Херсонської області сьогодні має достатню кількість туристичних агенцій, більшою мірою їхні туристичні продукти спрямовані на виїзні тури до інших країн світу, а частка внутрішнього туризму є незначною, це пов'язано з неокупністю даної статті витрат, недостатнім попитом на дані тури через брак позитивної інформації в інформаційному полі, недостатньо розвиненою інфраструктурою ресторанної та готельної сфер, занедбаністю історично-культурної спадщини регіону. Регіон має низку суб'єктів туристичної сфери, діяльність яких спрямована виключно на туристичні продукти регіону, і вони ефективно здійснюють їх промоцію через Інтернет-платформи, сайти, соціальні мережі, форуми тощо. Для того щоб їхня робота була ще більш ефективною, а регіон почав нарощувати темпи в розвитку туристичної галузі, слід посилити взаємодію всіх рівнів влади та зацікавлених суб'єктів бізнесу в цьому напрямі, зробити акцент на осучасненні туристичної інфраструктури, підготувати майданчики для інвесторів, розробити медіаплатформи щодо презентації тих змін, що будуть відбуватися, долучити до цього архітекторів, ландшафтних дизайнерів із креативним баченням міського, курортно-рекреаційного простору. Сьогодні, зважаючи на світову пандемію, спричинену коронавірусом, бізнес-процеси в туристичній сфері Херсонщини потребують налагодження комунікаційних каналів, які передбачають швидкість передачі й обміну інформацією, її актуальність, своєчасність отримання, адекватність і повноту, що тим самим забезпечує промоцію їхніх туристичних продуктів. Визначено, що найефективнішим каналом збуту на ринку послуг, що надають туристичні агенції Херсонщини, є мережа Інтернет, через яку безпосередньо відбувається планування, розроблення, організація та просування турів. Пошуковим сайтам стали більше довіряти в плані інформації, яку вони надають, аніж сім'ї і близьким. Тому такі інформаційно-комунікаційні технології відіграють ключову роль щодо підвищення конкурентоспроможності як туроператорів, так і туристичної сфери у цілому.

Список використаних джерел:

1. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Туристичний_оператор (дата звернення: 17.03.2021).
2. Десятников І. Стратегічні напрями розвитку туризму Черкаського регіону. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 40. Ч. I. 2015. С. 141–145.
3. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., Алещенко Л.О. Формування конкурентних переваг суб'єктів туристичної галузі. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 45–55.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm (дата звернення: 17.03.2021).
5. Офіційний сайт компанії Finist Tour. URL: <https://finisttour.com/> (дата звернення: 16.03.2021).
6. Офіційний сайт туристичного оператора «Анга Тревел». URL: <https://anga.ua/pages/about/history.html> (дата звернення: 16.03.2021).
7. Офіційний сайт туристичного оператора «Центр туризму ХерсON» URL: <https://khers-on.com/ua/> (дата звернення: 21.03.2021).
8. Туристична діяльність в Україні у 2018 році : статистичний збірник / відп. за вип. О.О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.03.2021).
9. Туристична діяльність в Україні у 2019 році : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.03.2021).

References:

1. Vilna entsyklopediia «Vikipediia» [Free encyclopedia «Wikipedia»]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Туристичний_оператор (accessed 17 March 2021).
  2. Desiatnikov I. (2015) Stratehichni napriamy rozvytku turyzmu Cherkaskoho rehionu [Strategic direct development of tourism in the Cherkasy region]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. Seriia: Ekonomichni nauky*, vol. 40, pp. 141–145.
  3. Kyrylov Yu.Ye., Hranovska V.H., Alieshchenko L.O. (2020) Formuvannia konkurentnykh perevah subiektiv turystychnoi haluzi [Forming of competitive edges of subjects of tourist industry]. *Economy of APK*, vol. 5, pp. 45–55.
  4. Oficijnyj sajt Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm (accessed 17 March 2021).
  5. Ofitsiynyi sait kompanii Finist Tour [Official site Finist Tour]. Available at: <https://finisttour.com/> (accessed 16 March 2021).
  6. Ofitsiynyi sait turystychnoho operatora Anha Trevel [Official site of tour operator Ang Travel]. Available at: <https://anga.ua/pages/about/history.html> (accessed 16 March 2021).
  7. Ofitsiynyi sait turystychnoho operatora Tsentru turyzmu KhersON [Official website of the tourist operator Tourism Center Kherson]. Available at: <https://khers-on.com/ua/> (accessed 21 March 2021).
  8. Karmazin O.O. (2018). Turystychna diialnist v Ukraini u 2018 rotsi [Tourist activity in Ukraine in 2018]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (accessed 17 March 2021).
  9. Turystychna diialnist v Ukraini u 2018 rotsi [Tourist activity in Ukraine in 2018]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (accessed 17 March 2021).
-

УДК 352-043.86

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.3>**Яетушенко А.В.**

асистент,

Державний вищий навчальний заклад

«Херсонський державний аграрно-економічний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8901-0533>**Yavtushenko Albina**

Kherson State Agrarian and Economic University

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ

FORMATION OF A MODEL OF TERRITORIAL COMMUNITY DEVELOPMENT ON THE BASIS OF MODERN APPROACHES

У статті запропоновано моделі розвитку територіальних громад, на основі сучасних підходів, основні методичні підходи, які застосовують в процесі аналізу людського потенціалу територіальної громади. Розглянуто та проаналізовано підходи стосовно суспільного розвитку громад. Відображено основні взаємозв'язки широко вживаних моделей, підходів в процесі формування моделі розвитку об'єднаних територіальних громад. Розкрита основна сутність дослідження: сьогоденна спроможність громад, її внутрішній потенціал (фінансовий, людський, і економічний), особливості формування та застосування на рівні громад. Розглянуто та сформовано основний блок показників, для аналізування людського потенціалу територіальних громад за такими демографічними, соціальними, економічними, трудовими, управлінськими, культурними складниками.

Ключові слова: ресурси територіальних громад системний, синергетичний, глобалізаційний, інформаційно-інноваційний, кластерний, корпоративний, соціальний, культурно-духовний, еколого-орієнтований та інші підходи; модель розвитку територіальної громади.

В статті пропонується моделі розвитку територіальних об'єднань, на основі сучасних підходів, основні методичні підходи, які застосовують в процесі аналізу людського потенціалу територіальної громади. Розглянуто та проаналізовано підходи до суспільного розвитку громад. Відображено основні взаємозв'язки широко вживаних моделей, підходів в процесі формування моделі розвитку об'єднаних територіальних громад. Розкрита основна сутність дослідження: сьогоденна спроможність громад, її внутрішній потенціал (фінансовий, людський, і економічний), особливості формування та застосування на рівні громад. Розглянуто та сформовано основний блок показників, для аналізування людського потенціалу територіальних громад за такими демографічними, соціальними, економічними, трудовими, управлінськими, культурними складниками.

Ключевые слова: ресурсы территориальных общин, системный, синергетический, глобализационный, информационно-инновационный, кластерный, корпоративный, социальный, культурно-духовный, эколого-ориентированный и другие подходы; модель развития территориальной общины.

The article proposes models of development of territorial communities, based on modern approaches, the main methodological approaches used in the analysis of human potential of the territorial community. Approaches to social development of communities are considered and analyzed. The main interrelations of widely used models, approaches in the process of forming a model of development of united territorial communities are reflected. The main essence of the research is revealed: the current capacity of communities, its internal potential (financial, human, and economic), features of formation and application at the community level. The basic block of indicators is considered and formed, for the analysis of human potential of territorial

communities on such demographic, social, economic, labor, administrative, cultural components. The main problems of the choice of approaches and their application in the activities of united territorial communities, the influence of social trends on the choice of management method are studied. The application of the latest methodologies in the activities of local government, their positive and negative consequences are considered. The main aspects in the application of integration, information, environmental and innovative approaches are highlighted. The role of data collection efficiency for further analysis of community activities is determined. The practice of application of all considered principles, on an example of concrete communities is analyzed. Attracting investors, and the role of this process in the development of a united territorial community. Dependence of balanced community development on the integrated application of the analyzed approaches. The principle of application of the synergetic approach in modern conditions. The state of development of the territory at the bifurcation point is possible. Directions for implementing an innovative approach in newly created communities. Assessment of the human potential of the territorial community, using demographic, intellectual, socio-managerial, socio-economic, socio-infrastructure indicators. The role of liberal and progressive approaches in ensuring the economic development of the community.

Key words: *resources of territorial communities, systemic, synergistic, globalization, information and innovation, cluster, corporate, social, cultural and spiritual, environmentally oriented and other approaches; a model for the development of a territorial community.*

Постановка проблеми. Децентралізація влади, становлення якої за останні 5 років набуває широкомасштабності, надає органам місцевої влади все більше повноважень в керуванні громадами. Спираючись на принцип субсидіарності, даний процес має на меті перехід на новий рівень відповідальності місцевої влади, за яким вона бере повну відповідальність за процес та результати управління в новостворених, укрупнених територіальних громадах. Ця особливість зумовлює застосування ефективних інструментів управління, які є однією з основних складових сучасної парадигми управління. Однією із передумов успішного розвитку об'єднаних територіальних громад є формування ефективної моделі розвитку, на основі сучасних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблем формування ефективної моделі розвитку об'єднаних територіальних громад, висвітлювалися в роботах таких науковців: В. Бакуменко, С. Кравченко, А. Михненко [4], А. Касперовича, В. Колтун, Н. Копилова, Н. Лапіна, Т. Семигіна, О. Безуглий, Л. Лисенко.

Формулювання цілей статті. Незважаючи на те, що кожен із науковців, вивчавших тематику управління територіальних громад, зробили суттєвий внесок в обґрунтування питань формування і підходів до розвитку територіальних громад, все ж таки питання аналізу нових наукових підходів та можливостей їх застосування при моделюванні розвитку територіальних громад є досить актуальним і мало дослідженим.

Виклад основного матеріалу: Реформа місцевого самоврядування в Україні дає потребу в забезпеченні можливостей розгляду успішності діяльності об'єднаних територій. Основна частина проблем, які з'являються в процесі життєдіяльності територіальних громад здебільшого пов'язана з нестабільністю розвитку економічного і соціального середовища, які в першу чергу свідчать про неефективне функціонування традиційних моделей і підходів, які забезпечують безперебійне функціонування об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ).

При плануванні розвитку територіальних громад, насамперед необхідно брати до уваги тенденції суспільства даної території, та те, яким чином вони впливають на функціонування аналізованої ОТГ. Підходи, які висвітлюють процеси суспільного розвитку територій досліджують: В. Бакуменко С. Кравченко, А. Михненко [4, с. 88]. Основні теоретико-методологічні засади соціальних підходів у системі місцевого самоврядування, які застосовуються для розвитку ОТГ, знайшли своє відображення у наукових працях Н. Бекетова, А. Касперовича, В. Колтун, Н. Копилової.

Мета статті – дати формування основним теоретико-методичним положенням, які висвітлюють застосування, як традиційних так і новітніх підходів суспільного роз-

витку, які проявляються в забезпеченні здатності ефективного функціонування ОТГ та процесі розробки моделей їх застосування при плануванні розвитку громади.

Досить висока різноманітність та складність суспільного розвитку, вимагає постійного пошуку все більш нових підходів до їх вирішення, основними з яких являються такі підходи: інтеграційний, інформаційний, екологічний інноваційний, підходи, застосування, яких в процесі управлінської діяльності підсилюється засобами системного та ситуаційного підходів, а також управління якістю [1, с. 46]. Необхідно найефективніше підлаштувати дані підходи до певного рівня територіальної громади та розглянути, які проблеми чи можливості з'являються в процесі їх практичного застосування в ОТГ.

Системний підхід вважають одним з найбільш вживаних підходів в діяльності територіальних громад, сутністю якого є розвиток ОТГ у взаємозв'язку внутрішнього і зовнішнього середовищ. Беручи до уваги практики застосування даного принципу, вважається, що функціонування ОТГ в даних умовах має досить позитивну тенденцію, яка призводить до позитивних змін в усіх сферах і галузях. На думку вчених В. Бакуменка і С. Кравченка, даний підхід має зв'язок з процесом цілеутворення і програмно-цільовим підходом [1, с. 48–49].

На сьогодні переважна більшість ОТГ в Україні застосовують системний підхід в місцевих програмах соціально-економічного розвитку. Живий досвід громад Херсонщини, щодо впровадження застосування системного підходу показує, що за даною методикою ОТГ функціонує більш ефективно та враховує всі можливі ризики та загрози. Громади не лише думають про залучення інвесторів і створення нових робочих місць, а й про врахування потенційних загроз для екології, котрі можуть прийти разом із інвестором та спрямовують свої зусилля на пошук балансу задля гармонійного розвитку громади і території. Саме такий розподіл є запорукою більш гармонійного розвитку регіону. Прикладом успішного впровадження даного підходу є Полтавська область, це має своє пояснення, адже економіка Полтавської області має свою специфіку, на території зосереджена досить велика кількість успішних підприємств, різного профілю, які функціонують як на рівні великих міст, так і в сільських територіях.

У практичному застосуванні цей підхід, відображає забезпечення комплексного та збалансованого розвитку територіальних громад, який ґрунтується на основі їх потенціалу. Однак таке його трактування значно обмежує коло застосування даного підходу, в процесі планування місцевого розвитку. Так, прагнення успішності розвитку всіх сфер не дозволяє концентрувати ресурси на розвитку пріоритетних напрямів, реалізація яких могла б покращити загальне становище території в цілому [2, с. 153].

На відміну від системного підходу, застосування синергетичного підходу дозволяє активізувати планувальну діяльність, що є закономірним етапом розвитку територіальних. При застосуванні синергетичного підходу територіальна громада, виступає системою, яка рухається за допомогою процесів самоорганізації, при цьому контролює якість всіх управлінських процесів всередині, та обирає ефективні шляхи розвитку, при можливому прояві переломних моментів (точках біфуркації) (рис. 1).

На даному рисунку графічно зображена точка біфуркації, яка відображає стан невизначеності, в певній діяльності, тобто певний момент часу протягом якого вирішується подальший розвиток

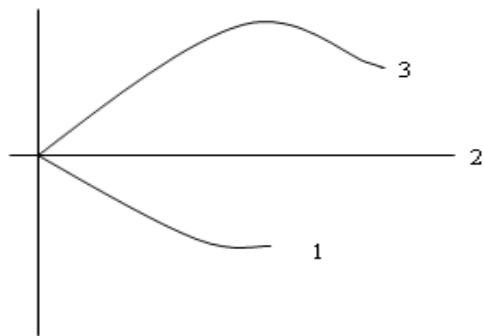

Рис. 1. Можливий стан розвитку територіальних громад в точці біфуркації

подій. де 1 – це зменшення ефективності діяльності, 2 – ефективність не змінилась, і 3 – збільшення ефективності. У суспільстві, економіка якого переважно складається зі знань та інформації, саме ці складові стають чи не основними чинниками розвитку. Тому застосування інформаційно-інноваційного підходу набуває досить стрімких темпів. Необхідність інноваційного розвитку територіальних громад зумовлена загальною необхідністю задоволення елементарних і специфічних інноваційних потреб населення (у т. ч. на найнижчому територіальному рівні) [4, с. 116].

Інноваційність підходів до розвитку територіальних громад, має бути реалізована передусім у таких напрямках:

- використання каталізаторів і мультиплікаторів регіонального розвитку;
- мотивація регіонів до саморозвитку;
- інформування населення щодо діяльності територіальної громади;
- зростання ефективності роботи ОТГ завдяки швидкому доступу до ресурсів,

знань, інноваційних технологій і постачальників, а також завдяки зменшенню трансакційних витрат [2, с. 154–155].

Якість інформаційних зв'язків впливає на корпоративний підхід управління місцевими проблемами. Застосування корпоративного підходу найбільш результативним є у високоорганізованих громадах, адже в таких ОТГ в першу чергу рівно розподіляються права і обов'язки, що забезпечує рівновагу в усіх управлінських процесах, тим самим задовольняються умови для результативного впровадження даного методу. Впровадження корпоративного методу в ході розвитку ОТГ, є неминучим процесом, оскільки дає повну відповідь на зовнішні глобалізаційні виклики, такі як: партнерство між владою і населенням, міжнародними діячами і місцевими, науковими дослідженнями і впровадженнями їх в практику [10].

З корпоративним підходом пов'язана модель організації громади, сутність якої полягає в залученні людей до співпраці, з ціллю покращення соціально-економічного становища громади, та залучення людей до організації діяльності громади для досягнення умов, за яких місцева політика і зовнішній вплив здійснюються на користь громади [2, с. 156–158].

Адже людський потенціал є потужною детермінантою спроможності територіальної громади. Це підтверджує його змістовність та складники оцінки (рис. 2).

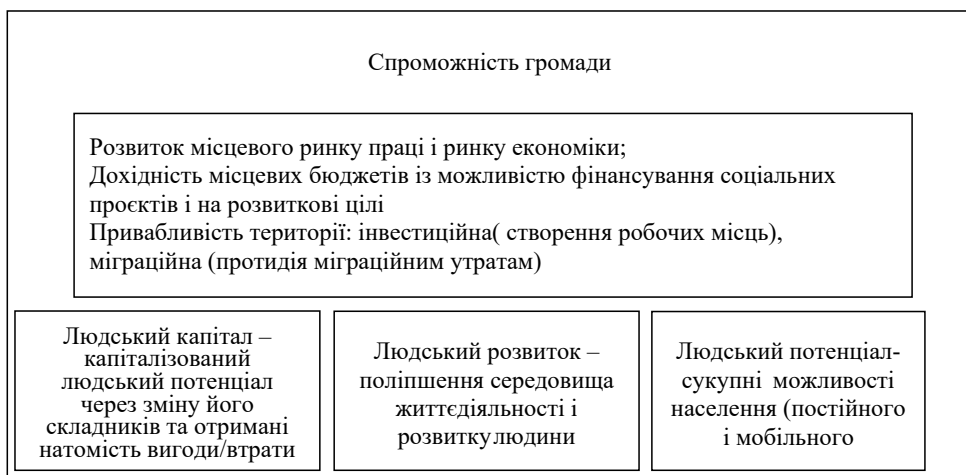

Рис. 2. Людський потенціал у забезпеченні спроможності територіальної громади

Оцінювання людського потенціалу ОТГ можна здійснити за допомогою демографічних, інтелектуальних, соціально-управлінських, соціально-економічних, соціально-інфраструктурних показників. Однією з новітніх методик оцінювання рівня людського потенціалу є її оцінка з використанням індексного методу. Загальний методичний хід розрахунків інтегрального індексу людського потенціалу для ОТГ складається з наступних етапів:

Таблиця 1

Показники оцінки людського потенціалу територіальних громад

№ з/п	ПОКАЗНИКИ
Демографічний складник	
1	Чисельність зареєстрованого населення, різниця між зареєстрованим і фактично проживаючим населенням, демовідтворення за останні 5 років (втрати, приріст), чисельність домогосподарств.
Інтелектуально-трудоий складник	
2	Чисельність економічно активного населення, чисельність зайнятих, чисельність самозайнятих, чисельність безробітних, чисельність осіб, які перебувають за кордоном (мігрантів)
Соціально-управлінський складник	
3	Чисельність співробітників в апараті ради ОТГ, середньомісячна заробітна плата працівників, зайнятих в апараті ради ОТГ, кількість проектів міжмуніципального співробітництва, кількість планових зустрічей керівництва ОТГ із представниками бізнесу, раз на рік
Соціально-економічний складник	
4	Наявний дохід у розрахунку на одного жителя, частка осіб, які потребують соціального захисту, частка осіб, які отримують субсидії, чисельність суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність в ОТГ, чисельність ФОП, що здійснюють діяльність в ОТГ, одиниць.
Соціально-інфраструктурний складник	
5	Кількість дошкільних навчальних закладів, кількість загальноосвітніх навчальних закладів, кількість професійно-технічних навчальних закладів, кількість закладів вищої освіти, кількість закладів охорони здоров'я, кількість закладів торгівлі, наявність ЦНАП на території громади, наявність відділення поліції, наявність пожежної.
Культурний складник	
6	Кількість закладів культури, кількість мистецьких шкіл, кількість спортивних споруд, кількість виставкових заходів і ярмарок на території ОТГ, кількість молодіжних центрів, які функціонують на території ОТГ.

Першим кроком для оцінки людського потенціалу ОТГ являється розподіл і оцінка показників людського потенціалу (табл. 1) [6].

Наступним кроком оцінки людського потенціалу є розрахунок часткових та інтегральний індексів людського потенціалу, виходячи з наявних показників, отриманих із результатів соціологічних обстежень та інформаційних запитів, розраховані показники заносяться до таблиці, на основі якої будується графік динаміки часткових індексів людського потенціалу. практичне застосування даної методики обмежене наявністю відповідної інформаційної бази, отриманої із результатів соціологічних обстежень та інформаційних запитів [5, с. 324–328].

Практичне значення даної методики полягає у можливості рейтингування ОТГ за показниками людського потенціалу. Для виявлення можливостей ОТГ у більш ефективному використанні людського потенціалу з погляду забезпечення їх спроможності

необхідно звернути увагу на розриви між частковими індексами, зокрема демографічним [9].

В основі моделі організації громади ключовим є ситуативний підхід, адже сам він передбачає сполучення найвигідніших дій, враховуючи зовнішні чинники впливу, та об'єднує в собі різноманітні підходи, залежно від ситуації.

Економічний стан розвитку громади, визначається показником економічної сталості, для задоволення якої необхідне створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, залучення інвестицій, утворення сприятливого клімату компаніям, які працюють на території ОТГ, підготовка висококваліфікованих кадрів виходячи кадрових потреб громади. Ці фактори мають безпосередній вплив на створення робочих місць, тим самим попереджатимуть відтік населення з новоствореної громади.

В забезпеченні економічного розвитку громади виділяють два основні підходи – ліберальний і прогресивний. В основі ліберального підходу пріоритетним напрямком є розвиток бізнесу, що в свою чергу передбачає вирішення однієї з нагальних проблем громади – безробіття, за допомогою інвестицій, які зможуть забезпечити наступне:

- створення інноваційних підприємств формування високої доданої вартості;
- випуск продукції переважно експортного спрямування;
- нові навички професійного менеджменту;
- поліпшення інфраструктури інтеграцію у світову економіку, тощо [8].

Ліберальний підхід спрямований на поліпшення місцевих умов без заперечення фундаментальних стосунків влади або нерівномірності розподілу ресурсів [5, с. 328–331].

Тоді як прогресивний підхід побудований на засадах зміцнення потенціалу громади, і передбачає поєднання соціальних та економічних цілей, орієнтацію пріоритетів у напрямі альтернативних нетрадиційних економічних форм (кооперативів, громадських бізнесових підприємств та некомерційних організацій), заохочення місцевого контролю й власності стосовно ресурсів та створення організацій для досягнення зазначених цілей, які одночасно представляли б місцеву громаду і підпорядковувалися їй [7, с. 140–147].

Одним з найбільш популярних сьогодні підходів, є кластерний підхід, він надає можливості ОТГ для створення кращих умов для розвитку економіки, забезпечуючи підприємствам кращі умови доступу до більшої кількості постачальників певної продукції і послуг, висококваліфікованої робочої сили, інтенсивному обміну інформацією та передачі знань. Кластерний підхід надає економічним суб'єктам можливість зосереджуватись на можливостях розвитку, оскільки діючи як система, вони можуть використовувати ресурси більш ефективно і отримувати кращі результати

Висновки. На сьогоднішній нинішня наука пропонує широкий спектр підходів, для аналізу розвитку суспільства. Для формування моделі розвитку об'єднаної територіальної громади. Вони мають не лише науковий але й практичний характер застосування, адже вони в повній мірі враховують тенденції розвитку суспільства, та чітко відтворюють найпроблемніші сегменти.

Соціально-економічні, культурно-просвітницькі цілі розвитку ОТГ є початком для визначення підходів, які необхідно застосувати для їх в подальшого розвитку. Стратегічним планом, абсолютно кожної територіальної громади має стати самоорганізація, це актуалізує роль застосування синергетичного підходу в процесі розвитку території, адже впровадження даного підходу напряму залежить від демократизації управління місцевим розвитком, а також інтересів суб'єктів, які визначають поведінку територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення. Розуміючи таку поведінку як складний комплекс поєднання соціальних, економічних, ментально-психологічних та інших чинників, слід враховувати, що загальний результат функціонування територіальної громади залежить від налагодження партнерства у громаді.

Альтернативною для забезпечення розвитку територіальної громади є більш складна, порівняно із традиційними підходами, модель, яка побудована на застосуванні усіх існуючих підходів і моделей розвитку при одночасному визначенні найбільш актуальних для територіальної громади.

Зазначене знаходить своє відображення у запропонованій авторській комплексній моделі розвитку територіальної громади в сучасних умовах, яка може бути застосована для виявлення закономірностей і подальших напрямів розвитку кожної територіальної громади, визначення внутрішнього економічного і соціального стану громади та її поведінки у зовнішньому середовищі як прояву цього стану.

Список використаних джерел:

1. Бакуменко В.В. Аналіз проблемного поля державного управління. *Проблеми й тенденції розвитку галузі науки «Державне управління» в Україні: від теорії до практики*. Зб. матеріалів симп. за міжнародною участю. 2007. С. 46–49.
2. Безуглий О.В. Світовий досвід організації сталого розвитку територіальної громади. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Видавництво ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. Вип. 3 (15). С. 153–158.
3. Гальчинська О.А., Герасимова О.Ю., Клаф Т., Комарова Н.М. Мобілізація громади на підтримку дітей та сімей. Тренінговий модуль з підготовки тренерів. Фенікс, 2010. 80 с.
4. Михненко А.М., Бакуменко В.Д., Кравченко С.О. Інновації в управлінні суспільним розвитком. Навчальний посібник. НАДУ, 2009. 116 с.
5. Жовнірчик Я.Ф. Формування самодостатніх територіальних громад і стратегія їх економічного саморозвитку. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1–2. С. 324–331.
6. Колтун В.С. Управління інтелектуальною складовою соціального потенціалу у місцевому самоврядуванні. *Галузь науки «Державне управління»: історія, теорія, впровадження* : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 28 травня 2010 р.
7. Копилова Н.А. Основні стратегії соціального розвитку. *Теорія та практика державного управління*. 2010. № 1. С. 140–147.
8. Вольська О., Ковпанець Є. Удосконалення фінансової децентралізації місцевого самоврядування. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2020. № 4. С. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.4.4>.
9. Потравка Л., Пічура І. Публічне управління розвитком туристичної галузі в умовах трансформації національної економіки України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2020. № 3. С. 30–36. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.3.4>.
10. Губа М.І., Карташова О.Г. Розвиток сільських територій через публічно-приватне партнерство. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1414>. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.4.21

References:

1. Bakumenko V.V. (2007). Analiz problemnogo polia derzhavnogo upravlinnia. *Problemy y tendentsii rozvytku haluzi nauky «Derzhavne upravlinnia» v Ukraini: vid teorii do praktyky* : zb. materialiv symp. za mizhnarodnoiu Uchastiu. S. 46–49.
2. Bezuhlyi O.V. (2006) Svitovyi dosvid orhanizatsii staloho rozvytku terytorialnoi hromady. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia* : zb. nauk. pr. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU “Mahistr”. Vyp. 3 (15), pp. 153–158.
3. Halchynska O.A., Herasymova O.Yu., Klaf T., Komarova N.M. (2010) Mobilizatsiia hromady na pidtrymku ditei ta simei. [Treninhovyi modul z pidhotovky treneriv]. Feniks, 80 p.
4. Mykhnenko A.M., Bakumenko V.D., Kravchenko S.O. (2009). Innovatsii v upravlinni suspilnym rozvytkom: navchalnyi posibnyk. NADU, 116 p.
5. Zhovnirchuk Ya.F. (2005). Formuvannia samodostatnykh terytorialnykh hromad i stratehiia yikh ekonomichnogo samorozvytku. *Universytetski naukovy zapysky*, no. 1–2, pp. 324–331.
6. Koltun V.S. (2010). Upravlinnia intelektualnoiu skladovoiu sotsialnogo potentsialu u mistsevomu samovriaduvanni. «*Derzhavne upravlinnia*»: istoriia, teoriia, vprovadzheniia : materialy nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu, Kyiv (28 travnia).

7. Kopylova N.A. (2010). Osnovni strategii sotsialnoho rozvytku. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, no. 1, pp. 140–147.
  8. Volska, O., Kovpanets, Ye. (2020). Udoskonalennia finansovoï detsentralizatsii mistsevoho samovriaduvannia. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Ekonomika*, no. 4, pp. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.4.4>.
  9. Potravka L., Pichura I. (2020). Publichne upravlinnia rozvytkom turystychnoi haluzi v umovakh transformatsii natsionalnoi ekonomiky Ukrainy. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Ekonomika*, no. 3, pp. 30–36. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.3.4>.
  10. Huba M.I., Kartashova O.G. (2019). Rozvitok sil's'kih teritorij cherez publichno – privatne partnerstvo [Development of rural areas through public-private partnership]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok*, no. 4. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1414>. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.4.21.
-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК [339.13:633.1]:616.036.21

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.4>

Аверчев О.В.

доктор сільськогосподарських наук, професор,
професор кафедри економіки та фінансів,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8333-2419>

Фесенко Г.О.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9462-8573>

Averchev Oleksandr, Fesenko Ganna

Kherson State Agrarian and Economic University

РОЗВИТОК РИНКУ КРУП'ЯНИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

DEVELOPMENT OF MARKETS FOR CEREAL CROP WITHIN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

У статті розглянуто питання щодо впливу пандемії COVID-19 на розвиток ринку круп'яних культур. У процесі вивчення економічних аспектів щодо розвитку ринку круп'яних культур в умовах пандемії встановлено, що обмежувальні заходи негативно вплинули на розвиток ринку круп'яних культур. Значний негативний вплив на продовольчому ринку мали великі торговельні мережі та крупні закупівельні фірми, які протягом карантину підвищили ціни на сільськогосподарську продукцію. Аналізуючи статичну звітність виробництва саме гречки та проса, можна зробити висновки, що за останні роки відзначається збільшення посівних площ і валового збору проса та зменшення посівних площ і валового збору гречки. Зробивши аналіз цін на основні круп'яні культури, можемо зробити висновки, що за останні роки ціни є нестабільними та носять хвилюподібний характер.

Головними чинниками, що впливають на динаміку цін, є врожайність круп'яних культур, площа посівів, політична ситуація та форс-мажорні обставини (на початку 2020 р. відбулось значне подорожчання круп у зв'язку з пандемією COVID-19).

Ключові слова: круп'яні культури, пандемія, карантинні заходи, ринок, економіка виробництва.

В статье рассмотрены вопросы влияния пандемии COVID-19 на развитие рынка крупяных культур. В процессе изучения экономических аспектов по развитию рынка крупяных культур в условиях пандемии установлено, что ограничительные меры негативно повлияли на развитие рынка крупяных культур. Значительное негативное влияние на продовольственном рынке имели большие торговые сети и крупные закупочные фирмы, которые в течение карантина повысили цены на сельскохозяйственную продукцию. Анализируя статическую отчетность производства именно гречихи и проса, можно сделать выводы, что за последние годы отмечается увеличение посевных площадей и валового сбора проса и уменьшение посевных площадей и валового сбора гречихи. Проведя анализ цен на основные крупяные культуры, можно сделать выводы, что за последние годы цены нестабильны и носят волнообразный характер.

Главными факторами, влияющими на динамику цен, являются урожайность крупяных культур, площадь посевов, политическая ситуация и форс-мажорные обстоятельства (к началу 2020 г. произошло значительное подорожание круп в связи с пандемией COVID-19).

Ключевые слова: крупяные культуры, пандемия, карантинные мероприятия, рынок, экономика производства.

The article examines the impact of the COVID-19 pandemic on the development of the cereal crop market. In the process of studying the economic aspects of the market development of cereal crops within the conditions of the pandemic, it has been established that restrictive measures have had a negative impact on the development of the cereal market. Large trade system and large purchasing firms had a significant negative impact on the food market and increased agricultural prices during the quarantine period (despite attempts by the State to regulate the prices of certain food groups). As a result of these actions, there has been a reduction in the demand of the population and a gradual change in the structure of the sector; due to the reduction of the subjects of production of agricultural products and, especially, their marketing. This explains why the prices of agricultural products in Ukraine in April-May exceeded by 20–40 percent (for different food groups) in comparison with EU countries».

When restrictive quarantine measures were introduced, small and medium-sized enterprises suffered the greatest losses. Agribusiness holdings and other large enterprises and associations felt less of the impact of the quarantine. By analyzing the static reporting of the production of buckwheat and millet, one can conclude that in recent years, there has been an increase in the area planted and in gross yield of millet and a decrease in the area planted and gross yield of buckwheat. After analyzing the prices of the main cereals, we can conclude that in recent years prices have been unstable and are of ups and downs nature.

The greatest volatility in terms of cost is represented by buckwheat. If the value of the other grains varies according to the crop and a speculative factor comes to the fore when it comes to the size of the sown area. Rice can be considered the most stable cereal. Price fluctuations are most often triggered by low residues of high quality cereal and force majeure. But these fluctuations are temporary, so after the disappearance of the «external stimulus» the cost returns to the previous positions.

The main factors influencing price movements are cereal crop yields, area under cultivation, political situation and force majeure (in early 2020, there was a significant increase in the cost of cereal due to the COVID-19 pandemic)

Key words: *cereal crops, pandemics, quarantine measures, market, economy of production.*

Постановка проблеми. В умовах пандемії та світової економічної кризи спостерігається збільшення попиту на крупи та інші продукти переробки зернових та круп'яних культур на внутрішньому та зовнішньому агропродовольчих ринках.

Населення та бізнес в Україні мають негативний досвід ажіотажного продажу продуктів в умовах кризових явищ, пов'язаних із відсутністю ринків збуту продуктів харчування, переживши перший місяць карантину без порожніх полиць у магазинах та страху перед голодом. Зростання попиту на їжу призвело до зростання роздрібних цін.

Крупи є другим за важливістю та кількістю продуктом переробки зерна. Відмінні риси виробництва круп включають різноманітність видів сировини та виробів із нього. В Україні вирощують майже всі зернові культури, з яких виробляють крупи, тому перспективи розвитку ринку круп'яних культур безпосередньо залежать від виробництва та якості врожаю, а також наявності запасів зерна. У зерновій промисловості всі культури, з яких виробляються злаки, поділяються на дві групи: безпосередньо круп'яні культури – гречка, овес, просо, рис; умовно круп'яні культури – пшениця, ячмінь, жито, кукурудза, зернобобові.

Ажіотажний попит на гречану крупу через поширення коронавірусу привів до її зникнення в деяких роздрібних торговельних мережах. І на 1 березня, коли саме цей ажіотажний попит розпалювався, запаси гречки в Україні були на 20% нижчі, ніж торік. Відповідно, зросла ціна, й зараз поповнити ці запаси немає чим. Коли виникали певні проблеми кілька років тому, то Україна імпортувала гречку й крупу переважно з Казахстану, Росії. Нині цього не буде. Оскільки у цих країнах також значно скоротився валовий збір гречки, тому гречана крупа забезпечує тільки внутрішній ринок.

Значний негативний вплив на продовольчому ринку мали великі торговельні мережі та крупні закупівельні фірми, які протягом карантину підвищили ціни на сільськогосподарську продукцію (незважаючи на спроби державного регулювання цін на окремі групи продовольчої продукції). Наслідками таких дій стали зменшення

попиту з боку населення, а також поступова зміна «структури галузі через зменшення суб'єктів виробництва сільськогосподарської продукції, особливо її реалізації. Саме цим зумовлене перевищення цін на продукти сільського господарства в Україні у квітні-травні на 20–40% (за різними продовольчими групами) порівняно з країнами ЄС» [6].

Круп'яні культури є стратегічним продуктом забезпечення продовольчої безпеки, який вирізняється, серед іншого, стабільним широким попитом та споживанням завдяки високій харчовій цінності та доступності цін для всіх верств населення. Традиційно в Україні найбільш поширеними круп'яними культурами є гречка, просо та рис.

Зерно злаків та вироблені з нього продукти завжди мали великий попит, оскільки вони становлять основу продовольчої бази та безпеки держави. Попит на крупи традиційно зростає в умовах певного ускладнення розвитку соціально-економічних процесів та загострення кризових явищ у суспільстві. Круп'яне зерно і вироблені з нього продукти мають велике значення в раціоні людини. Зернові культури в нашій країні традиційно входять до набору необхідних продуктів. Проте валові збори врожаю не дуже великі – менше 3% валового збору зерна в країні. Збільшення виробництва круп'яних культур має велике значення для формування збалансованого продовольчого ринку.

Розглядаючи круп'яну галузь, слід зазначити, що вона залишається стратегічно важливою галуззю народного господарства, тому вивчення питання формування ринку круп'яних культур в умовах пандемії є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши наукові роботи вітчизняних та зарубіжних учених щодо розвитку ринку круп'яних культур, варто відзначити, що окремі аспекти його розвитку відображено в наукових працях В.М. Андрусика, В.І. Бойка, В.В. Дудченка, О.А. Козака, О.В. Нікішиної, О.В. Ульянченка та ін.

Однак питання, пов'язані з вивченням особливостей формування і функціонування ринку круп'яних культур в умовах пандемії та сьогодення, залишаються недостатньо розкритими й вимагають подальшого дослідження, оскільки потенціал ринку круп'яних культур є надзвичайно перспективним, особливо у світлі сучасних вимог до вирішення проблеми насичення ринку високоякісними продуктами харчування, технологій виробництва та переробки продукції.

Формулювання цілей статті. Обґрунтувати та висвітлити економічні аспекти розвитку ринку круп'яних культур в умовах пандемії.

Виклад основного матеріалу. У 2020 р. пандемія коронавірусу внесла свої корективи не тільки у соціальну сферу, а й суттєво вплинула на розвиток світової економіки у цілому. Пандемія та вимушені заходи вплинули на українську економіку. Так, за даними Міністерства економіки, за перше півріччя 2020 р. валовий внутрішній продукт України зменшився на 6,5% порівняно з аналогічним періодом 2019 р., зокрема у другому кварталі падіння становило 11%, що менше, ніж раніше очікували (14%). [1]. На думку вчених з Європи та Азії, економіки всіх країн світу зазнали збитків, що, своєю чергою, вплинуло на добробут населення [2–4].

Згідно з прогнозом Національного банку України (НБУ), падіння ВВП у 2020 р. може становити щонайменше 6%. Водночас, за даними МВФ, українська економіка зменшиться на 8,2% до кінця 2020 р. За оновленими оцінками, «дефіцит поточного рахунку може зрости до 1,7% ВВП у 2020 році, 2% – у 2021 році і трохи зменшиться, до 1,9%, у 2022 році. У квітні МВФ очікував збільшення дефіциту цього року до 2% ВВП, а наступного року – до 2,4% ВВП» [5].

Щомісячна динаміка економічної активності свідчить про те, що економіка пережила свій пік і переступила поріг максимального негативного ефекту від жорстких протиепідемічних заходів як усередині країни, так і за її межами, що більше відчувалося

у квітні-травні 2020 р. За даними Міністерства економіки, у січні-липні падіння складеного індексу виробництва становило 7,7% (зниження на 7,3% у січні-травні 2020 р.), і зараз на тлі пом'якшення карантину воно поступово починає відновлюватися.

На кінець липня сільське господарство продемонструвало зменшення обсягів виробництва на 40,6% порівняно зі збільшенням на 12,2% у червні 2019 р. та -18,7% наприкінці першої половини цього року порівняно з +5,8% за січень-червень 2019 р. [6].

Аграрний сектор має вирішальне значення для продовольчої безпеки України. Торгівля сільськогосподарською продукцією є одним із двох основних джерел валютних надходжень у країні. Загалом експорт сільськогосподарської продукції, насамперед зерна, дає Україні до 40% валютних надходжень. До 2019 р. сільськогосподарський експорт приніс державі понад 20 млрд дол. [7].

Сільське господарство як «бізнес на відкритому повітрі» з мінімальною кількістю людських ресурсів значно менше відчуває на собі карантинні обмеження. Найкраще почуватися представники великих агрохолдингів, що мають політичний протекціонізм та надмірну фінансову платоспроможність. Карантинні заходи, пов'язані з поширенням коронавірусу, втратили явно виражений вплив на капіталізацію українських публічних агрокомпаній: акції «Астарта», «Кернел», МХП на біржі піднялися до рівня лютого 2020 р.

Серед адміністративних заходів, які мали місце під час карантину та безпосередньо впливали на розвиток сільського господарства, слід назвати закриття ринків у березні-травні 2020 р. У результаті таких дій дрібні виробники були позбавлені можливості продавати свою продукцію, не отримували коштів для задоволення інших потреб, окрім продуктів харчування. Ураховуючи, що, на думку експертів, до 85% ранніх овочів і ягід зазвичай продаються на продовольчих ринках, це призвело до проблем зі збутом вирощеної продукції, позбавило споживачів джерел їжі та поставило дрібних фермерів та селян у скрутне фінансове становище [8].

Тим часом великі торгові мережі та великі закупівельні фірми під час карантину підвищували ціни на сільськогосподарську продукцію (незважаючи на спроби державного регулювання цін на окремі групи продовольчої продукції). Це призвело до зменшення попиту з боку населення, а також поступової зміни структури галузі внаслідок зменшення суб'єктів сільськогосподарського виробництва, особливо його продажу. Саме тому ціни на сільськогосподарську продукцію в Україні у квітні-травні були завищені на 20–40% (для різних груп продуктів харчування) порівняно з країнами ЄС [9].

Ураховуючи ці чинники, фермери були позбавлені можливості продавати власну продукцію, що призвело до зменшення обігових коштів. У зв'язку із цим мікро, малі та середні фермерські господарства стали набагато поступливішими в процесі відчуження власної землі, нерухомості та засобів сільськогосподарського виробництва. Наслідком цього може бути подальше посилення монопольних тенденцій у сільському господарстві. Альтернативою є об'єднання дрібних фермерських господарств для спільного пошуку рішень та протидії монополії великих агрохолдингів [10].

«Існує також проблема «закриття» багатьох країн у плані експорту сільськогосподарської продукції через піклування про рівень особистої продовольчої безпеки. Харчова промисловість та агропромисловий сектор уже постраждали в тій чи іншій мірі, причому деякі компанії стикнулися зі швидким зростанням попиту на свою продукцію у міру того, як панічне скуповування продуктів загострюється по всій країні, в умовах, коли в деяких випадках імпорту конкурентів обмежений. Інші сектори промисловості, наприклад вітчизняні виробники харчових продуктів, зазнали швидкого зниження попиту з боку продуктових секторів, ресторанного бізнесу та кафе» [11].

«Натомість бізнес змушений був відвойовувати ринки збуту як в Україні, так і за кордоном. Першими та найбільш відчутного впливу зазнали зерновики, адже отримали обмеження експорту, яке призвело до скорочення продажу за кордон на 70%. У плодоовочевому бізнесі та тваринництві найбільше клопотів завдало закриття всередині країни місцевих базарів, де реалізовували більшість продуктів у регіонах» [12].

Урядом було запроваджено заборону на експорт української гречаної крупи до 1 липня 2020 р. У МЕРТ пояснили, що на продуктових полицях в Україні раніше окрім місцевої була гречка з Білорусі, Росії та Казахстану. Проте ці країни припинили її експорт до України, оскільки також значно скоротився валовий збір гречки, тому гречана крупа забезпечує тільки внутрішній ринок.

Уряд подав законопроект «Про внесення змін до Митного тарифу України щодо тимчасового застосування ставок ввізного мита на окремі види зернових культур» № 3310 від 07.04.2020. Але за висновками Головного науково-експертного управління Верховної Ради, «запровадження нульових ставок імпортного мита на жито, овес, рис, гречку та просо потребує обґрунтування. Нині на жито, гречку та просо діє 20-відсоткове імпортне мито, на овес та рис – 5-відсоткове» [18].

Такі послаблення на кордоні для цих товарів, за планами урядовців, зможуть запобігти «істотним ціновим коливанням» під час пандемії коронавірусу.

Головне управління, проаналізувавши законопроект, висловило деякі зауваження. Зокрема, у висновку зазначається:

«У супровідних до проекту документах не наведено чіткого обґрунтування потреби застосування саме нульових ставок увізного мита на поставки в Україну відповідної продукції, а не часткового зменшення рівня його митно-тарифного оподаткування. Окрім того, у пояснювальній записці зазначається, що «проект закону розроблено Мінекономіки на підставі аналізу показників імпорту, пропозиції та попиту жита, вівса, рису, гречки та проса». Це, зокрема, не дає змоги належним чином оцінити спроможність запропонованого у проекті інструмента забезпечити у короткостроковій перспективі задекларовану мету – збільшення імпорту для стабілізації ситуації на ринках відповідних видів товарів.

Із приводу аргументації на користь законопроект, що його реалізація «не потребує фінансування із державного чи місцевого бюджетів. Водночас зниження надходження до державного бюджету від скасування ввізного мита на період дії закону може становити приблизно 1,9 млн грн. Зазначені втрати мають бути компенсовані від збільшення імпорту та надходжень від оподаткування внутрішніми податками господарських операцій із зазначеними товарами» звертаємо увагу на необхідність дотримання вимог ч. 3 ст. 91 Регламенту Верховної Ради України та ч. 1 ст. 27 Бюджетного кодексу України щодо надання до законопроект належного фінансово-економічного обґрунтування (включно з відповідними розрахунками)» [13].

Тим часом у роздрібній торгівлі гречка подорожчала ще більше. Кілограмова упаковка в окремих столичних супермаркетах уже коштує 59 з лишком гривень. Охочих купувати за таку ціну не спостерігається, що є логічним, адже кому ця крупа була дуже потрібна, закупили під час карантинного ажіотажу, тепер попит знизився, бо запаслися, а висока вартість тим більше стримуватиме бажання її придбати.

Пшоно нині дешевше, ніж було рік тому. На початку 2019-го спостерігалася нестача: ціни у роздріб сягали понад 40 грн за кілограм. Аграрії у 2020 р. відвели більші площі під цю культуру, мали кращий урожай – і дефіцит одразу зменшився. Що не можна сказати про посіви гречки. Площа посівів гречки в 2019 р. становила близько 80 тис га.

Із 2015 по 2018 р. можна простежити загальне збільшення виробництва зернових в Україні. Воно пов'язане більше із зовнішньою торгівлею країни, серед якої зернові є однією з найприбутковіших категорій.

У 2019 р. найбільше було вироблено у Одеській (7,9%), Дніпропетровській (7,4%), Харківській (6,8%), Полтавській (6,7%) областях. Найменше – у Чернівецькій (0,8%), Закарпатській (0,5), та Івано-Франківській (1%). На рис. 1 відображено посівні площі та виробництво таких круп'яних культур, як просо, рис та гречка.

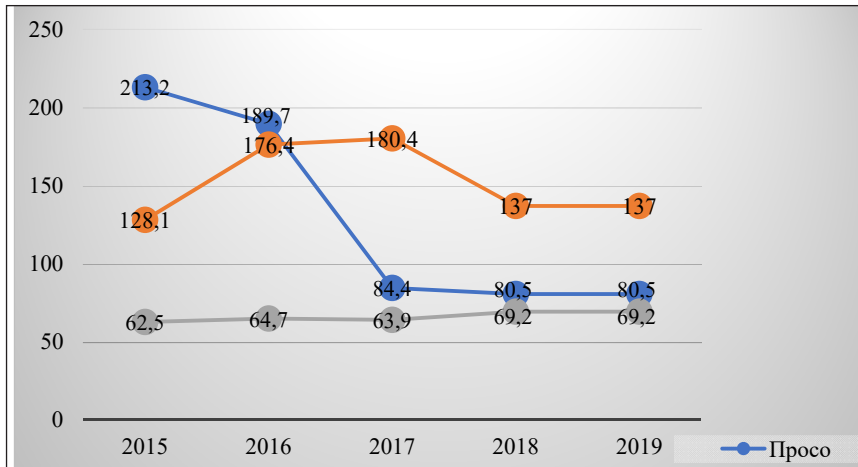

Рис. 1. Виробництво круп'яних культур в Україні, тис га
(за даними аналізу інформації Державної служби статистики)

Простежується зменшення посівних площ та загального виробництва зазначених вище культур. Сьогодні основним чинником розвитку ринку круп в Україні є скорочення внутрішнього споживання, що передусім пов'язано з демографічною кризою.

Аналізуючи статичну звітність виробництва саме гречки та проса, можна зробити висновки, що за останні роки відзначається збільшення посівних площ та валового збору проса та зменшення посівних площ та валового збору гречки. Загальне збільшення виробництва проса в Україні станом на 2019 р. спостерігається у Харківській, Херсонській та Дніпропетровській областях.

Найменше виробництво у Тернопільській, Рівненській та Волинській областях. Найбільше виробництво гречки в Україні станом на 2019 р. спостерігається у Житомирській та Хмельницькій областях. Зменшення посівних площ відзначається у Чернівецькій, Одеській, Закарпатській та Запорізькій областях.

Зробивши аналіз цін на основні круп'яні культури, можемо зробити висновок, що за останні роки ціни є нестабільними та носять хвилеподібний характер. Особливо це прослідковується в період 2016–2019 рр. За останні роки ціни на гречку падають, а на рис і просо, навпаки, зростають (рис. 2).

«Останніми роками, за даними аналізу інформації Держслужби статистики, щорічне виробництво усіх видів круп становило близько 380 тис т. Основне їх виробництво було зосереджено на борошномельних переробних підприємствах, які розміщені здебільшого в зонах вирощування круп'яних культур, що дає змогу їм мати не лише стабільну сировинну базу, а й частково економити на додаткових виробничо-логістичних витратах» [11].

Найбільшими виробниками круп в Україні є: CerealUkraine, «Терра», Шевченківський завод, ТОВ «Надія», «Альтера», ArtFoods, «Серпень», «Макфа», «Народна», «Сто пудів», «Такіда», «Фуршет», «Хуторок» [14].

Говорячи про заводи з переробки зерна, можна виділити таких лідерів в Україні (рис. 4).

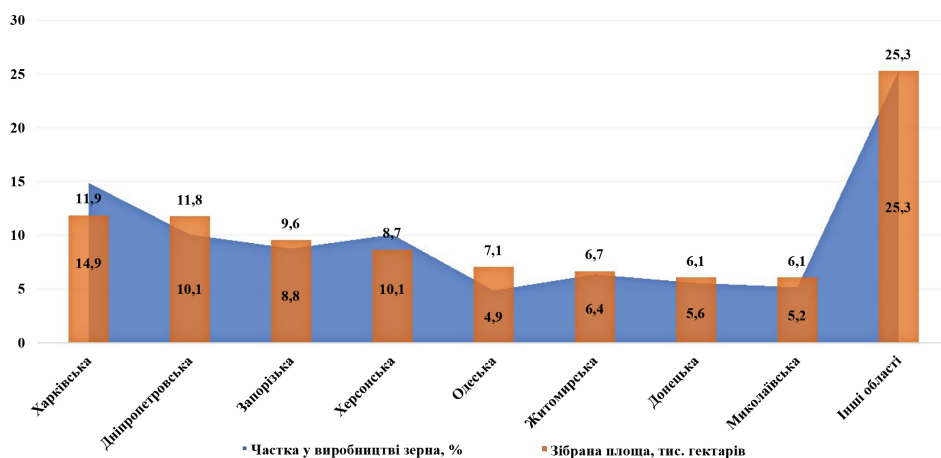

Рис. 2. Розподіл областей за найбільшими площами вирощування проса у 2019 р. (за даними аналізу інформації Державної служби статистики)

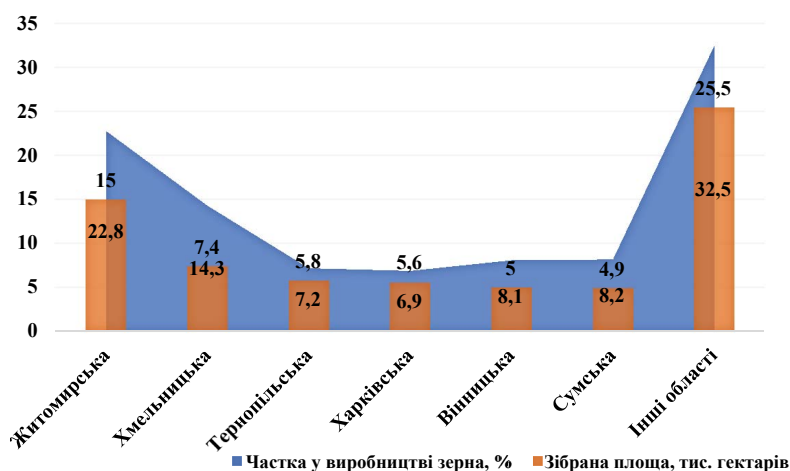
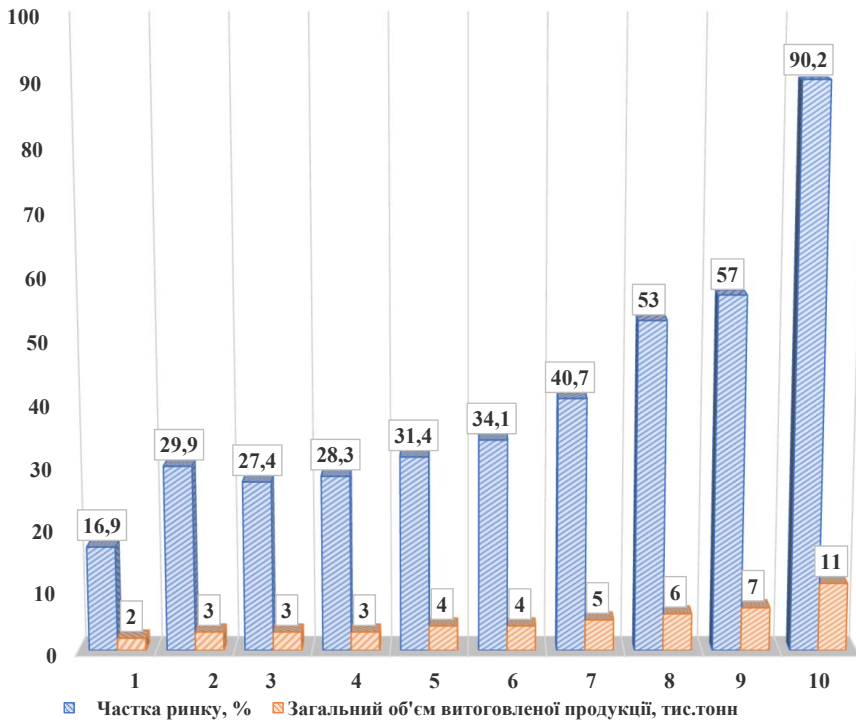

Рис. 3. Розподіл областей за найбільшими площами вирощування гречки у 2019 р. (за даними аналізу інформації Державної служби статистики)

У структурі вітчизняного виробництва круп спостерігаються деякі зміни. Якщо раніше на першому місці була гречана крупа, яка має найбільший попит у населення, то нині її частка становить близько 19–20% у сумарному обсязі виробництва круп, тоді як найвищу питому вагу в цій структурі займають зерна зернових культур плющені, перероблені в пластівці, лушені, обрушені, різані або подрібнені (окрім рису, зазначеного у позиціях 10.61.11.00–10.61.12.50).

Упродовж 2017–2019 рр. спостерігається тенденція до зниження виробництва круп на основі пшона й ячменю, тоді як обсяги гречаної, кукурудзяної і пшеничної зростають (табл. 1).

Проте навіть через досить напружений внутрішній баланс зерна гречки і присутність на ринку дешевшої імпортової продукції вітчизняне фасоване виробництво

- 1 – Рівне-Борошно
- 2 – Енділь
- 3 – Васильківхлібопродукт
- 4 – Новопокровський КХП
- 5 – Крелевецький комбінат хлібопродуктів
- 6 – ТОВ «Хмельницьк-Млин»
- 7 – ТОВ «КВФ «Рома»
- 8 – Дніпромлин
- 9 – Столичний млин
- 10 – Вінницький комбінат хлібопродуктів № 2

Рис. 4. Заводи – лідери з переробки за 2019/2020 р.
(за даними аналізу інформації Державної служби статистики)

стабільно зростає. Якщо у 2017 р. виробництво гречки (ядриця, січка) становило 57,9 тис т, то у 2019 р. воно зросло до 71,3 тис т.

Забезпечення стабільного економічного розвитку національних товаровиробників як основи для поглиблення інтеграційних процесів в українській економіці вимагає від держави збалансування ринкового середовища, а від виробників – підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції [14; 19].

В Україні виробництво зернових та круп за обсягами вище, ніж внутрішнє споживання. Із початку 2019/20 маркетингового року (липень 2019 – червень 2020) станом на 28 квітня 2020 р. експорт зернових з України досяг 50 млн т [4; 5].

На рис. 6 та 7 відображено експорт та імпорт борошномельно-круп'яної продукції з порівнянням обсягів із загальним обсягом експорту та імпорту.

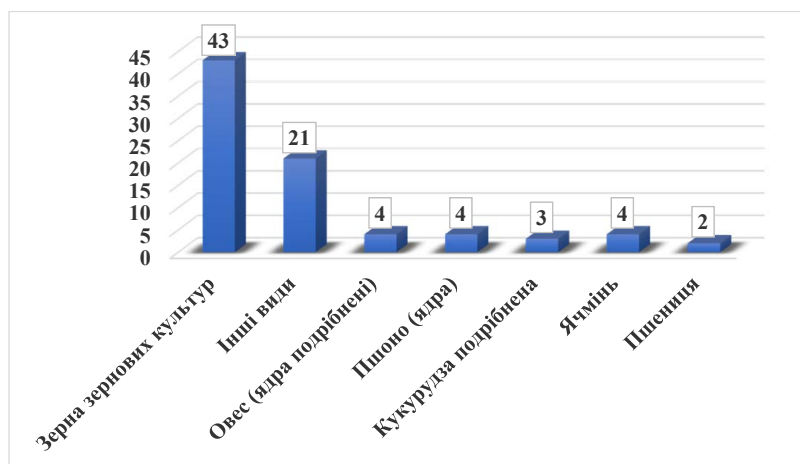

Рис. 5. Структура виробництва основних видів круп підприємствами України у 2019 р., % (за даними аналізу інформації Державної служби статистики)

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних видів круп підприємствами України у 2017–2019 рр. (тис т)

Основні види круп	2017	2018	2019
Виробництво усіх видів круп	379,3	81,5	376,3
Овес (ядра, подрібнений)	6,3	3,3	13,5
Пшоно (ядра)	21,7	4,2	15,2
Гречка (ядриця, січка)	57,9	4,3	71,3
Кукурудза подрібнена	12,4	0,3	12,8
Ячмінь (ядра, подрібнений)	18,8	6,1	14,7
Пшениця (ядра, подрібнена)	3,4	8,9	9,6
Зерна зернових культур, перероблені в пластівці, лущені, обрушені, різані або подрібнені (крім рису...)	153,6	56,1	161,4
Інші види	105,2	8,3	77,8

Джерело: за даними аналізу інформації Державної служби статистики

Серед країн, яким Україна експортувала продукцію у 2019 р., фігурують: країни ЄС, Китай, Туреччина, Єгипет, Індія, Білорусь, США, Молдова, Нідерланди, Німеччина, Польща, Малайзія, Саудівська Аравія.

Основними країнами, які імпортують крупи до України і, відповідно, є конкурентами на світовому ринку круп, є: Російська Федерація, Казахстан, Азербайджан, Грузія, Польща, Ізраїль, Єгипет, Молдова, Білорусь.

Якщо говорити про те, які країни на яких крупах спеціалізуються, то впевнено можна сказати, що основні споживачі рису – азіатські країни, де він є основою для багатьох страв. Основними споживачами гречки та проса є слов'янські країни, у раціон яких традиційно входять ці культури. До них відносяться: Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Північна Македонія, Польща, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Україна, Хорватія, Чорногорія та Чехія.

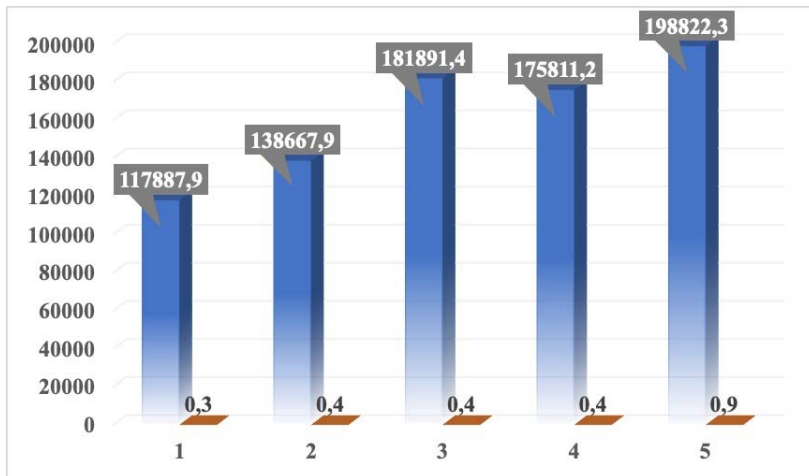

Рис. 6. Експорт продукції борошномельно-круп'яної промисловості за 2015–2019 рр. (за даними аналізу інформації Державної митної служби України)

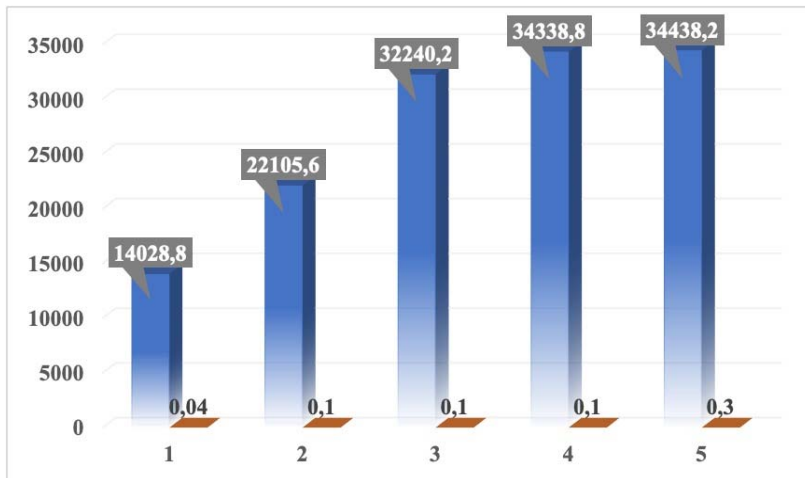

Рис. 7. Імпорт продукції борошномельно-круп'яної промисловості за 2015–2019 рр. (за даними аналізу інформації Державної митної служби України)

Пшона завжди було однією з найбільш стабільних у питанні ціни круп. Проте скорочення валового збору призвело до скорочення пропозиції, а це, своєю чергою, спровокувало стрибок ціни. Тільки збільшення посівних площ дало змогу повернути вартість пшона до обґрунтованих цін.

Найбільшу волатильність у питанні вартості традиційно демонструє гречана крупа. Причому якщо щодо інших круп вартість коливається залежно від урожаю і розміру посівних площ, то в питанні з гречкою на перший план виходить спекулятивний чинник. Оскільки на ринку кілька років поспіль пропозиція крупи перевищувала попит, її вартість помітно падала, але після того як будуть вироблені надлишки, ціна гречки знову, відповідно до прогнозів, почне підвищуватися. Також на підвищення ціни впли-

ває інформація про те, що посіви гречки будуть поступово скорочуватися до рівня 2003 р. Україна займає лідируючі позиції в рейтингу найбільших світових виробників та найбільших світових імпортерів. За даними 2019 р., Україна займає третє місце у виробництві і четверте – в імпорті.

За статистичними даними, за останні два десятиріччя обсяги виробництва скоротилися до 104 тис т у 2020 р., тобто в 4,6 рази. Найбільшим імпортером гречки в Україну в 2020 р. була Російська Федерація з часткою 42% від загального імпорту в грошовому виразі. При цьому ціна на 19% менша від ціни поставки всіх інших постачальників.

Рис можна вважати найбільш стабільною в питанні ціни крупою. Коливання ціни найчастіше спровоковані низькими залишками високоякісної крупи і форс-мажорними обставинами. Але ці коливання тимчасові, тому після зникнення «подразника» вартість повертається на колишні позиції.

Внутрішнє виробництво рисових продуктів задовольняє потреби споживання на 30–40%, тому значна частина цієї продукції імпортується. У загальній структурі виробництва зернових злаків виробництво рису становить 8%. Нині вітчизняні рисосіючі господарства не в змозі повністю задовольнити внутрішній попит, хоча найкращі господарства мають урожайність 7,0–7,7 т/га.

У зв'язку з анексією Криму Україна втратила близько 50% оброблюваних площ рису. За останні роки вони становлять 12,7 тис га, у тому числі в Херсонській області – 8,2 тис га, в Одеській – 4,7 тис га. Середня площа посівів у господарствах становить 300 га. Валовий збір зерна за останні чотири роки поступово зростає: у 2015 р. – 62,5 тис т; у 2018 р. – 69,2 тис т.

Також Україна у 2020 р. експортувала гречку, просо, овес та жито на \$11,5 млн і ввезла до країни рису на \$27,6 млн.

Висновки. Ринок круп в Україні за традицією є доволі волатильним, незважаючи на те що є насиченим та сформованим. Обсяг виробництва круп за останні роки в Україні демонструє неоднозначну динаміку. У деяких сегментах відзначається істотне зниження обсягів продукції, що випускається. Окрім того, в останні роки вітчизняний ринок круп характеризується високою волатильністю цінової кон'юнктури, ажіотажним попитом на гречку через зниження її пропозиції, нестабільними споживчими настроями, змінами в розподілі виробництва рису по регіонах України. Державний ринок круп'яний ринок є внутрішньоорієнтованим, близько 21% від загального виробництва реалізується на зовнішніх ринках.

Створення та функціонування ефективно функціонуючого ринку круп'яних культур необхідно розглядати в контексті розвитку зовнішньоекономічної діяльності, оскільки він стає найважливішим складником світових економічних відносин країни. Формування та розвиток зовнішньоторговельного ринку зерна з мінімальними додатковими витратами дає змогу підвищити рентабельність зернового господарства, оскільки зовнішньоекономічні операції характеризуються високою прибутковістю порівняно з операціями на внутрішньому ринку. Подолання сировинної орієнтації українського сільськогосподарського експорту, збільшення виробництва круп'яної продукції з високою доданою вартістю для потреб внутрішнього та зовнішнього ринків зумовлюють необхідність вивчення природи плинності відтворювальних процесів на ринку круп, виявлення економічних проблем його розвитку та обґрунтування напрямів і методів їх подолання.

Головними чинниками, що впливають на динаміку цін, є врожайність круп'яних культур, площа посівів, політична ситуація та форс-мажорні обставини (на початку 2020 р. відбулося значне подорожчання круп у зв'язку з пандемією COVID-19).

Список використаних джерел:

1. Українська економіка впала за півроку на 6,5%. У другому кварталі – на 11%. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/08/6/663774/> (дата звернення: 11.03.2021).

2. The impact of COVID-19 on the grain and oil seeds sector. *Wiley Online Library*. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/cjag.12239> (дата звернення: 22.03.2021).
3. The implication of the COVID-19 pandemic on rice market performance in Java, Indonesia – *IOPscience*. *IOPscience*. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/637/1/012049> (дата звернення: 22.03.2021).
4. COVID-19 outbreak and the need for rice self-sufficiency in West Africa. *Science Direct.com | Science, health and medical journals, full text articles and books*. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X20301972> (дата звернення: 15.03.2021).
5. МВФ погіршив прогноз падіння ВВП України в 2020 році. *LIGA*. URL: <https://ua-news.liga.net/economics/news/mvf-pogirshiv-prognoz-padinnya-vvp-ukraini-v-2020-rotsi> (дата звернення: 23.03.2021).
6. Чи буде Україна з хлібом в рік коронавірусу та посухи. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52441162> (дата звернення: 19.03.2021).
7. Українські агрохолдинги відновлюються після падіння через коронавірус. *Agravery.com – аграрне інформаційне агентство*. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/ukrainski-agroholdingi-vidnovluutsa-pisla-padinna-cerez-koronavirus> (дата звернення: 20.03.2021).
8. Карантин як механізм монополізації сільського господарства – НС. *URL Shortener – Short URLs & Custom Free Link Shortener | Bitly*. URL: <https://bit.ly/2CVHDJI> (дата звернення: 10.03.2021).
9. Карантин як поштовх для об'єднання малих фермерів і спільного пошуку рішень. *Громадський Простір Все для третього сектору в одному порталі*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=karantyn-yak-poshtovh-dlya-objednannya-malyh-fermeriv-i-spilnoho-poshuku-rishen> (дата звернення: 17.03.2021).
10. COVID-19: Вплив на харчову промисловість та агробізнес. *KPMG*. URL: <https://home.kpmg/ua/uk/home/media/press-releases/2020/04/vplyv-na-kharchovu-promyslovisht.html> (дата звернення: 19.03.2021).
11. Коронавірус 2020 та харчова безпека: чи буде Україна з продовольством, а бізнес з гривнею. *Агрополіт – гаряча агрополітика*. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/721-koronavirus-2020-ta-harchova-bezpeka-chi-bude-ukrayina-z-prodovolstvom-a-biznes-z-grivneyu> (дата звернення: 09.03.2021).
12. Асоціація виробників рису в Україні. URL: <http://rice.org.ua/manufacturers/> (дата звернення: 11.03.2021).
13. Averchev O., Fesenko H. Analysis of economic aspects of buckwheat, panicum and rice growing and production in central and eastern Europe and Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 5. № 6.
14. Ринок круп'яних культур у 2020 році: аналітика та прогнози. *Агробізнес сьогодні*. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/17395-rynok-krupianykh-kultur-u-2020-rotsi-analytika-ta-prohnozy.html> (дата звернення: 15.03.2021).
15. Показники зовнішньої торгівлі України. *Державна митна служба України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.03.2021).
16. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.03.2021).
17. Державна митна служба. URL: <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat/> (дата звернення: 13.03.2021).
18. Electronic Archive Khmelnytskyi National University ELARKHNU: Innovative Development of Agrarian Enterprises of Ukraine in the Context of the Fourth Industrial Revolution. Apache Tomcat. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/9750> (date of access: 21.04.2021).

References:

1. *Ekonomichna pravda*. *Ukrainska ekonomika vpala za pivroku na 6,5%. U druhomu kvartali – na 11%*. *Ekonomichna pravda* [Economic truth]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/08/6/663774/> (accessed 11 March 2021).
2. The impact of COVID-19 on the grain and oil seeds sector. *Wiley Online Library*. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/cjag.12239> (accessed 22 March 2021).
3. The implication of the COVID-19 pandemic on rice market performance in Java, Indonesia – *IOPscience*. *IOPscience*. Available at: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/637/1/012049> (accessed 22 March 2021).

4. Covid-19 out break and the need for rice self-sufficiency in West Africa. *Science Direct.com | Science, health and medical journals,full text articles and books*. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X20301972> (accessed 15 March 2021).
5. LIGA.net. MVF pohirshyv prohnoz padinnia VVP Ukrainy v 2020 rotsi. *LIGA* [International Monetary Fund worsened the forecast of a fall in Ukraine's gross domestic product in 2020]. Available at: <https://ua-news.liga.net/economics/news/mvf-pogirshiv-prognoz-padinnia-vvp-ukraini-v-2020-rotsi> (accessed 23 March 2021).
6. Chy bude Ukraina z khlibom v rik koronavirusu ta posukhy. *BBCNews Ukraina* [Will Ukraine with bread per year covid-19]. BBC News Ukraina. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52441162> (accessed 19 March 2021).
7. Ukrainski ahrokhodynhy vidnovliuutsia pislia padinnia cherez koronavirus. *Agravery.com – ahrarne informatsiine ahentstvo* [Ukrainian agricultural holdings are revived after the fall due to coronavirus]. Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/ukrainski-agroholdingi-vidnovluutsia-pisla-padinna-cerez-koronavirus> (accessed 20 March 2021).
8. Karantyn yak mekhanizm monopolizatsii silskoho hospodarstva | NS. *URL Shortener – Short URLs & Custom Free Link Shortener | Bitly*. [Quarantine as a mechanism of agricultural monopoly] Available at: <https://bit.ly/2CVVDJI> (accessed 10 March 2021).
9. Karantyn yak poshtovkh dlia obiednannia malykh fermeriv i spilnoho poshuku rishen | *Hromadskyi Prostir. Hromadskyi Prostir | Use dlia tretoho sektoru v odnomu portali* [Quarantine as a blow to unite farmers and the common search for solution]. Available at: <https://www.prostir.ua/?news=karantyn-yak-poshtovh-dlya-objednannya-malyh-fermeriv-i-spilnoho-poshuku-rishen> (accessed 17 March 2021).
10. COVID-19: Vplyv na kharchovu promyslovist ta ahrobiznes. *KPMG* [Impact on food and agribusiness]. Available at: <https://home.kpmg/ua/uk/home/media/press-releases/2020/04/vplyv-na-kharchovu-promyslovist.html> (accessed 19 March 2021).
11. Koronavirus 2020 ta kharchova bezpeka: chy bude Ukraina z prodovolstvom, a biznes z hryvneiu. *Ahropolit – hariachaahropolityka* [Will Ukraine with food and the business with grivna]. Available at: <https://agropolit.com/spetsproekty/721-koronavirus-2020-ta-harchova-bezpeka-chi-bude-ukrayina-z-prodovolstvom-a-biznes-z-grivneyu> (accessed 09 March 2021).
12. Asotsiatsiia vyrobnykiv rysu v Ukraini [Association of rice producers in Ukraine]. Available at: <http://rice.org.ua/manufacturers/> (accessed 11 March 2021).
13. Averchev O., Fesenko H. Analysis of economic aspects of buckwheat, panicum and rice growing and production in central and eastern Europe and Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5, no. 6. (accessed 18 March 2021).
14. Rynok krupianykh kultur u 2020 rotsi: analityka ta prohnozy – Ahrobiznes sohodni. *Ahrobiznes sohodni* [The market for cereal crops in Ukraine in 2020]. Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichniy-hektar/item/17395-rynok-krupianykh-kultur-u-2020-rotsi-analilyka-ta-prohnozy.html> (accessed 15 March 2021).
15. Pokaznyky zovnishnoi torhivli Ukrainy. *Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy* [Indicators of Ukraines foreign trade. State customs service]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 16 March 2021).
16. Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. [Ukrainian State Statistics Service]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 23 March 2021).
17. Home | Derzhavna Mytna Sluzhba. *Derzhavna Mytna Sluzhba* [State customs service]. Available at: <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat/> (accessed 13 March 2021).
18. Electronic Archive Khmelnytskyi National University ELARKHNU: Innovative Development of Agrarian Enterprises of Ukraine in the Context of the Fourth Industrial Revolution. Apache Tomcat. Available at: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/9750> (accessed 21 April 2021).

УДК 336.1: [338.43: 634]

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.5>**Галат Л.М.**

кандидат економічних наук, доцент,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0075-9730>

Galat Larysa

Kherson State Agrarian and Economic University

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

STATE FINANCIAL SUPPORT OF THE HORTICULTURE INDUSTRY AS A FACTOR OF INCREASING ITS COMPETITIVENESS

У статті розглянуто передумови, сучасний стан, тенденції розвитку та формування конкурентоспроможності галузі садівництва в Україні і вплив на ці процеси державної фінансової підтримки. Установлено, що виробництво плодів і ягід в Україні зростає переважно за рахунок закладання нових садів, створення належної сучасної інфраструктури галузі, що здійснюється здебільшого завдяки державній фінансовій підтримці через механізми компенсації витрат як на відновлення садів, так і на створення інфраструктури для догляду, переробки, реалізації продукції. Визначено деякі шляхи вдосконалення механізмів державної підтримки галузі садівництва та суміжних виробництв і сервісів. Державна підтримка має бути спрямована на подолання «слабких місць» у галузі, на переважну увагу тим виробникам, які є генераторами інноваційного розвитку та зростання галузі. Способом державної підтримки слід уважати і діяльність органів місцевого самоврядування, спрямовану на підтримку кооперації малих товаровиробників, які вирощують, збирають, переробляють та реалізують плодово-ягідну продукцію.

Ключові слова: садівництво, індустріальне садівництво, виробництво, урожайність, споживання фруктів та ягід, державна фінансова підтримка, державна програма, конкурентоспроможність галузі, інфраструктура галузі садівництва.

В статье рассмотрены предпосылки, современное состояние, тенденции развития и формирования конкурентоспособности отрасли садоводства в Украине и влияние на эти процессы государственной финансовой поддержки. Определено, что производство плодов и ягод в Украине растет в основном за счет закладки новых садов, создания надлежащей современной инфраструктуры отрасли. Определены некоторые пути совершенствования механизмов государственной поддержки отрасли садоводства и смежных производств и сервисов. Государственная поддержка должна быть направлена на преодоление «слабых мест» в отрасли, на преимущественное внимание тем производителям, которые являются генераторами инновационного развития и роста отрасли. К методам государственной поддержки следует отнести и деятельность органов местного самоуправления, направленную на поддержку кооперации малых товаропроизводителей, которые выращивают, собирают, перерабатывают и реализуют плодово-ягодную продукцию.

Ключевые слова: садоводство, индустриальное садоводство, производство, урожайность, потребление фруктов и ягод, государственная финансовая поддержка, государственная программа, конкурентоспособность отрасли, инфраструктура отрасли садоводства.

The article considers the preconditions, current state, trends in the development and competitiveness of the horticultural industry in Ukraine and the impact on these processes of state financial support.

It is noted that in the process of market reforms the volume of horticultural production decreased by more than 5 times, the industry was in decline, consumer demand for fruits and berries of domestic origin was not met. It is established that the building potential of the horticultural industry is due to the growing demand for berries and fruits in the domestic market,

investment attractiveness of the industry due to rising prices for horticultural products in Ukraine and the world, the implementation of state financial support programs.

It is established that the production of fruits and berries in Ukraine is growing mainly due to the establishment of new gardens, the creation of proper modern infrastructure of the industry, which is carried out mainly through state financial support through mechanisms to compensate for the restoration of gardens and infrastructure for care, processing, sale products.

It is established that due to the state support of the industry it was possible to stabilize its condition and increase the potential for further development, however, the volume of fruit and berry production in 1990 has not yet been reached.

The geography, functional purpose and practice of providing state financial support to horticultural enterprises are considered.

It is established that despite the wide range of areas of state support for horticultural enterprises, financial support can be expected mainly by large enterprises, institutional problems arise for small farmers and private farms.

Some ways to improve the mechanisms of state support for horticulture and related industries and services have been identified. State support should be aimed at overcoming "weaknesses" in the industry, with priority given to those producers who are generators of innovative development and growth of the industry. The activity of local self-government bodies aimed at supporting the cooperation of small producers who grow, collect, process and sell fruit and berry products should also be considered a way of state support.

Key words: *horticulture, industrial horticulture, production, yield, consumption of fruits and berries, state financial support, state program, competitiveness of the horticultural industry, infrastructure of the horticultural industry.*

Постановка проблеми. Важливими основними показниками конкурентоспроможності галузі садівництва України є як розширення її експортного потенціалу, так і зростання рівня та динаміки розвитку внутрішнього ринку плодів і ягід, підвищення забезпеченості населення країни плодово-ягідною продукцією належної якості. За період так званої «перебудови» та перші роки трансформації української економіки (з 1985 по 1999 р.) обсяги виробництва продукції садівництва скоротилися більше ніж у п'ять разів. Окрім того, занепад галузі у 90-ті роки підкреслювали експансія імпорту фруктів, навіть тих, які в природно-кліматичних умовах України мають бути більш продуктивними, ніж в інших країнах, технологічна відсталість, відсутність належної інфраструктури (сховища, переробка), без яких галузь садівництва не може розвиватися.

Незважаючи на щорічні коливання в обсягах валового виробництва плодів та ягід, в останні роки спостерігається позитивний тренд зростання виробництва продукції та розвитку галузі. Нарощування потенціалу галузі садівництва відбувається під дією кількох основних чинників, серед яких: стійкий попит на ягоди і фрукти на внутрішньому ринку протягом року на тлі незадоволеності потреб внутрішнього споживача продукцією вітчизняного виробництва; збільшення кількості людей, що надають переваги здоровому харчуванню та збільшують власний попит на фрукти та ягоди; через зростання цін та попиту на продукцію садівництва як в Україні так і світі продукція садівництва стає більш привабливою для виробництва для вітчизняних товаровиробників і для нових інвесторів; програми державної фінансової підтримки галузі, що діють близько 20 років.

Сучасний глобальний ринок плодово-ягідної продукції стає більш конкурентним, сегментованим, вимогливим до якості та безпеки плодів, потребує нових видів продукції, сортів та видів рослин. Вагомим чинником, що визначає тенденції та перспективи розвитку галузі садівництва, є її розвиток у кооперації із суміжними галузями та видами діяльності: переробкою, доробкою, пакуванням, зберіганням, сертифікацією, матеріально-технічним забезпеченням та ін. Галузь садівництва достатньо капіталомісна, віддача від коштів, інвестованих у сад, віддалена в часі на роки. За існуючих у поточний період ставок кредитних ресурсів та умов їх отримання для сільгоспвиробників подальше нарощування потенціалу галузі садівництва без участі держави неможливе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу дослідженню економічних аспектів розвитку галузі садівництва, її фінансового забезпечення, сучасним тенденціям на українському ринку плодоовочевої продукції присвячено роботи низки вітчизняних науковців: І.А. Сало, О.М. Шестопаля, В.В. Писаренка, Б.В. Духницького, Ю.В. Кернасюк, Г.Є. Савенко, Н.А. Карасьової, І.В. Гончарук, Г.В. Шевчук, Л.П. Слепцової, Л.О. Барабаш, К.В. Мазур та ін.

Висвітленню проблем конкурентоспроможності галузей аграрного сектору приділяли увагу В.Г. Грановська, О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, Н.І. Патики, О.В. Ходаківська, Ю.А. Авраменко та ін.

Дослідженням стану розвитку галузі садівництва, участю держави у її відродженні опікуються фахівці та експерти Асоціації «Укрсадвинпром», фахівці провідних наукових установ – Інституту садівництва та Інституту аграрної економіки Національної академії аграрних наук України.

Формулювання цілей статті. Окремі актуальні проблеми розвитку садівництва в Україні, обґрунтування напрямів і джерел розбудови галузі, підвищення її конкурентоспроможності та участі у цьому процесі держави і ефективності задіяних важелів регулювання залишаються недостатньо вивченими. У статті було поставлено за мету розглянути та оцінити роль державної підтримки у відновленні та подальшому розвитку галузі садівництва України, проаналізувати недосконалості механізму державної допомоги галузі садівництва та визначити основні чинники підвищення її конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом в окремих секторах галузі садівництва спостерігається активність бізнесу у закладанні нових насаджень, запровадженні сучасних сортів та технологій вирощування, зберігання, переробки плодів та ягід, зумовлена зростаючим попитом на якісну плодово-ягідну продукцію на внутрішньому ринку та ціною привабливістю і логістичною доступністю її експорту на ринки Європи та віддалені ринки. Проте за існуючого рівня розвитку галузь садівництва не можна визначити як конкурентоспроможну, незважаючи на те що Україна має низку переваг порівняно з іншими країнами для виробництва плодів, ягід, винограду.

Перш за все ґрунтово-кліматичні умови країни, які дають можливість успішно вирощувати всі плодови та ягідні культури помірному клімату, достатня кількість тепла і родючі ґрунти, які сприяють організації високоінтенсивного садівництва, формують високий виробничий потенціал для успішного його розвитку, садівнича галузь не в змозі задовольнити потреби населення в плодової та ягідній продукції [1, с. 169].

Таблиця 1

Виробництво і споживання плодів, ягід в Україні на одну особу

Роки	Виробництво, плодів, ягід на одну особу на рік, кг	Споживання, плодів, ягід на одну особу на рік, кг
1990	56	47
1995	37	33
1999	15	22
2000	30	29
2005	36	37
2010	38	48
2015	50	51
2016	47	50
2017	48	53
2018	61	58
2019	50	59

Джерело: складено за [2, с. 17; 1, с. 170]

Порівняння показників виробництва і споживання плодів та ягід населенням України вказує на те, що, незважаючи на те що обидва показники зростають, споживання переважає, а отже, виробляється плодово-ягідної продукції недостатньо. Неналежний рівень вітчизняного виробництва як за структурою, так і за регіонами. Виробництво плодів та ягід на особу в 2019 р. становило 50,4 кг, у тому числі зерняткових – 31,4 кг, кісточкових – 12,8, горіхів – 3,0, ягід – 3,2 кг. Такий рівень нижчий від норми споживання у 1,6 рази. При цьому потреби населення України по регіонах задовольняються нерівномірно [3, с. 18].

А порівняння рівня споживання садівничої продукції населенням розвинених країн з українцями свідчить про те, що цей рівень на третину менший. За розрахунками дослідників Інституту садівництва УААН, потреба в плодах і ягодах вітчизняного виробництва для раціонального забезпечення населення на 2020 р. має становити не менше 3,8 млн т, у тому числі обсяги експортних поставок – до 0,7 млн т та на переробку – не менше 0,2 млн т. Тобто існує необхідність додаткового формування загальної пропозиції вітчизняних плодів та ягід обсягом до 1,8 млн т [3, с. 17]. Реальна ж динаміка валових зборів плодів та ягід (окрім надурожайного 2018 р.) вказує на те (табл. 2), що забезпечити такий рівень у найближчі роки без надзвичайних дій вряд чи вдасться.

За роки трансформації української економіки галузь садівництва зазнала суттєвих змін. Площі під плодовими насадженнями скоротилися більше ніж утричі, при цьому у понад 2,5 рази зросла врожайність плодових та ягідних культур (рис. 1). У 2019 р. рівень виробництва плодів і ягід в Україні досяг 2 125,2 тис т, що більше за 2000 р. майже в 1,5 рази (табл. 2, рис. 1). Проте це ще на 37% нижче, ніж було в 1990 р. Основні їхні обсяги одержують у господарствах населення, зокрема у 2019 р. – 83,5%, або 1 774,5 тис т. Причому частка вирощених ними плодів становила 83,1%, ягід – 89,1%. Серед плодів зерняткових культур у 2019 р. вироблялися переважно яблука – 87,2% (1 153,4 тис т), із кісточкових – вишня – 31,0% (167,5 тис т), із горіхів – грецькі горіхи – 100,0% (126,1 тис т), із ягід – суниця – 45,8% (62,6 тис т) [3, с. 17].

Тривалий занепад галузі садівництва, зумовлений як загальноекономічною нестабільністю, трансформаційним характером економіки, так і низкою специфічних причин, сформованих особливостями розвитку галузі садівництва, перетворив її з високорентабельної галузі (83,8% у 1990 р.) на низькорентабельну (8,5% у 2007 р.) і навіть в окремі роки збиткову [1, с. 169].

Садівництво в Україні розвивалося не за фермерським типом, як це відбувалося у європейських країнах. У повоєнний період після глибокої руйнації було створено значна кількість радгоспів та спеціалізованих садівничих господарств, у яких за кошти держави було відновлено вже у 1950 р. 594 тис га садів. У подальші роки відбувалося значне розширення площ під садами та ягідниками. За 20 років (1950–1970) їхня площа збільшилася на 280% і досягла 1,3 млн га, а врожайність – на 26%. Урожайність плодових насаджень у колгоспах і радгоспах не перевищувала 25–30 ц/га, а в присадибних садах селян – у 1,5–2 рази вищою (40–50 ц/га) [5, с. 5]. Протягом 1971–1995 рр. відбувалося розкорчовування садів у неспеціалізованих господарствах, і площі плодових культур зменшилися до 0,7 млн га, як наслідок, урожайність плодових насаджень зросла і становила 40–60 ц/га, валові річні збори плодів – 1,4–3,5 млн т, здебільшого за рахунок інтенсифікації плодівництва у спеціалізованих і дослідних господарствах, а також розвитку колективного та присадибного садівництва [5, с. 5].

На тлі світових тенденцій у садівництві, коли запроваджувалися нові інтенсивні технології, нові сорти, українське садівництво залишалося на тому самому рівні й тих ресурсах, які дісталися господарствам із радянських часів. За таких умов галузь без значних інвестицій, заміни технологій, наявності належної інфраструктури розвиватися за рахунок власних джерел не змогла.

Таблиця 2

Динаміка площ, валового збору, урожайності плодових та ягідних культур
в Україні за категоріями господарств

Роки	Усі категорії господарств	У тому числі:			
		сільсько-господарські підприємства	до усіх категорій господарств, %	господарства населення	до усіх категорій господарств, %
1990	679,8	336,4	49,5	343,4	50,5
2000	378,0	243,5	64,4	134,5	35,6
2005	265,5	124,8	47,0	140,6	53,0
2010	223,2	75,1	33,6	148,1	66,4
2115	206,0	58,2	28,3	147,8	71,7
2016	196,7	51,0	25,9	145,7	74,1
2017	198,5	51,2	25,8	147,3	74,2
2018	198,5	50,7	25,5	147,8	74,5
2019	194,0	46,2	23,8	147,8	76,2
Валовий збір, тис т					
1990	2901,7	1347,1	46,4	1554,6	53,6
2000	1452,6	264,1	18,2	1188,5	81,8
2005	1689,9	200,1	11,8	1489,8	88,2
2010	1746,5	286,8	16,4	1459,7	83,6
2115	2152,8	391,1	18,2	1733,2	80,5
2016	2007,4	370,5	18,5	1636,8	81,5
2017	2048,0	333,8	16,3	1714,3	83,7
2018	2566,2	551,5	21,5	2014,7	78,5
2019	2125,2	350,7	16,5	1774,5	83,5
Урожайність, т/га					
1990	4,2	3,9	93,0	4,5	104,7
2000	3,8	1,1	28,9	8,8	231,6
2005	6,4	1,6	25,1	10,6	166,2
2010	7,8	3,8	48,8	9,9	126,0
2115	10,5	7,1	67,8	11,8	112,7
2016	10,2	7,3	71,1	11,2	110,1
2017	10,3	6,5	62,9	11,6	112,9
2018	12,9	10,8	83,7	13,6	105,7
2019	10,9	7,5	68,6	12,0	110,0

Джерело: складено за [4]

Протягом близько 20 років державна фінансова підтримка розвитку галузі садівництва реалізовувалася згідно з «Порядком справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 15.07.05 № 587 [6].

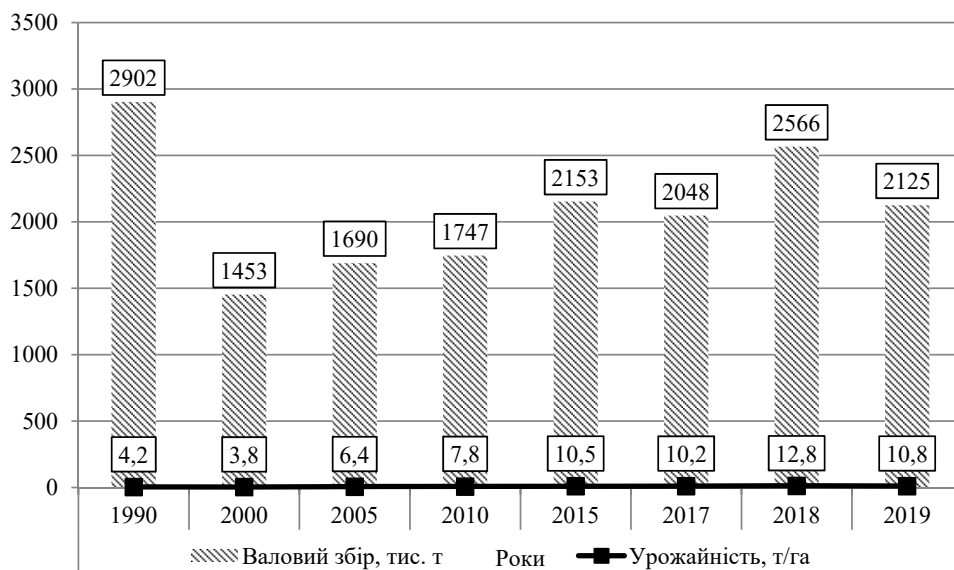

Рис. 1. Валовий збір, урожайність плодових та ягідних культур в Україні

Платниками збору є суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності і підпорядкування, які реалізують в оптово-роздрібній торговельній мережі алкогольні напої та пиво. Ставка збору становила 1% від виручки, одержуваної від реалізації цієї продукції. У подальшому ставка збору була змінена починаючи з 1 серпня 2011 р., платники збору сплачували його в розмірі 1,5% від об'єкта оподаткування. Кошти, акумульовані із зазначеного збору на спеціальному рахунку, держава використовувала на відшкодування витрат, понесених суб'єктами господарювання на проведення робіт із закладення насаджень, догляду за ними до вступу у плодоношення (проектні роботи, підготовка ґрунту і посадка, догляд за садами, встановлення шпалер і систем краплинного зрошення) та придбання матеріалів, необхідних для виконання таких робіт, а також саджанців, використаних для ремонту молодих насаджень, які постраждали від несприятливих погодних умов.

Згодом стало очевидним, що гальмівними чинниками відродження галузі садівництва стали відсутність сучасної інфраструктури зберігання та дробки товарної продукції садівництва, відсутність інвестицій у модернізацію галузі згідно із сучасними технологіями ведення садівництва. Упровадження таких заходів було ускладнене не лише через нестачу коштів, а й значну парцельованість товаровиробників у дрібному приватному секторі. Суттєвою перешкодою подальшого розвитку галузі стала нерозвиненість інфраструктури зберігання і сучасної переробки, об'єкти якої можуть бути ефективними лише завдяки ефекту масштабу.

У 2009 р. механізми державної фінансової підтримки було розширено, і до переліку таких, що підлягають компенсації, було включено витрати на будівництво холодильників із регульованим газовим середовищем ємністю від 500 т для зберігання столових сортів винограду і плодів власного виробництва. Збільшення ставки збору до 1,5% дало змогу підвищити рівень відшкодування цих витрат, а також забезпечити галузь коштами на модернізацію виробництва підприємств, які вирощують плоди й ягоди.

Проте скористатися такою допомогою змогли лише великі садівничі господарства, обсяги виробництва яких дають можливість ефективно використовувати сховища обсягом понад 500 т. Окрім того, навколо кожного сховища мають бути інші інфра-

структурні споруди, будівництво яких потребує немалих власних коштів і недоступно садівникові-фермеру або одноосібному господарю.

Проте державна фінансова підтримка галузі на створення інфраструктури садівництва тривала, перелік напрямів підтримки було значно розширено. Так, у 2012 р. такими, що підлягають компенсації, були визначені витрати на:

- будівництво водонакопичувальних басейнів для забезпечення безперебійного водопостачання мереж краплинного зрошування з метою своєчасного поливу виноградників і плодкових насаджень;
- розкорчовування непродуктивних багаторічних насаджень (після проведення посадки у звітному році нових садів і виноградників на аналогічній площі);
- придбання механізмів і техніки (у тому числі імпортного виробництва, яка не виробляється в Україні) для проведення технологічних операцій у виноградарстві, садівництві та хмелярстві і нового обладнання для сублімаційного висушування фруктів та ліній товарної обробки плодів;
- будівництво розсадницькими господарствами лабораторних комплексів для виробництва безвірусного садивного матеріалу;
- модернізацію холодильного та газового режимів зберігання у реконструйованих холодильниках ємністю від 500 т та будівництво камер швидкого заморожування плодів і ягід виробниками такої продукції [7].

Державна фінансова підтримка галузі садівництва в Україні здійснювалася тільки шляхом розподілу коштів зі спецфонду. Ефект від використання коштів спецфонду щороку зростає. На 1 грн витрачених у 2010 р. коштів отримано виручки від реалізації плодів 5,46 грн, що у 18 разів більше, ніж у 2000 р. У 2012 р. частка валових зборів плодів у сільськогосподарських підприємствах, сформована за рахунок державної підтримки, становила 90,5% (327 тис т). До того ж урожайність закладених садів була вищою у 6,3 рази (7,9 т/га) проти існуючих насаджень, і це в умовах, коли не всі культури вступили у товарне плодоношення, зокрема кісточкові 2009–2012 рр. посадки та зерняткові 2010–2012 рр. [3, с. 21] Отже, показники зростання вказують на те, що державна фінансова підтримка галузі протягом 12 років створила передумови не лише для подолання занепаду, а й для початку її модернізації згідно з вимогами відкритої ринкової економіки.

У подальшому протягом 2013–2016 рр. після втрати чинності вказаного закону про підтримку галузі спеціальний фонд підтримки галузі припинив існування, коштів держава стала виділяти менше, що вплинуло на відновлення галузі.

У 2017 р. було прийнято рішення про подальшу підтримку галузі садівництва в рамках реалізації програми 2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними». При цьому було змінено цільове призначення для використання бюджетних коштів, а саме бюджетні кошти надавалися суб'єктам господарювання галузі для часткової компенсації витрат за напрямками:

- 1) проведення робіт із закладення насаджень, догляду за ними до вступу у плодоношення;
- 2) придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду та хмелю;
- 3) будівництво холодильників із регульованим газовим середовищем для зберігання столових сортів винограду та плодів власного виробництва, а також придбання ліній товарної обробки плодів;
- 4) будівництво розсадницькими господарствами лабораторних комплексів для виробництва безвірусного садивного матеріалу;
- 5) придбання механізмів та техніки для проведення технологічних операцій у виноградарстві, садівництві та хмелярстві і нового обладнання для сублімаційного висушування фруктів [7].

У 2019 р. фінансування за цією програмою було зосереджене лише на двох напрямках:

- придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду та хмелю;
- будівництво холодильників із регульованим газовим середовищем та об'єктів із заморожування плодово-ягідної продукції, придбання ліній товарної обробки плодів, обладнання для сублімаційного висушування фруктів.

На ці цілі було передбачено виділення коштів із державного бюджету на загальну суму 400 млн грн.

У 2020 р. обсяги державної підтримки залишалися на тому самому рівні, проте також більше уваги було приділено закладанню насаджень та створенню інфраструктури для зберігання та доробки:

- саджанці, шпалера, краплинне зрошення;
- нове будівництво та реконструкція холодильників, цехів первинної переробки, об'єктів із заморожування;
- придбання ліній товарної обробки плодів та ягід, автоматизованих ліній із висушування плодів, ягід та хмелю, ліній із переробки власно вирощених плодів, ягід та технічних сортів винограду, техніки та обладнання для проведення технологічних операцій.

Відшкодування вартості закладання насаджень відбувалося на рівні 80% вартості, решта – на рівні 30% [8].

У результаті державної підтримки галузі садівничим господарствам вдалося значно збільшити площі насаджень молодих садів та ягідників. Протягом 2017–2019 рр. закладено 13,6 тис га плодкових та ягідних насаджень. Окрім того, у результаті вступу в товарне плодоношення молодих садів спостерігається збільшення обсягів виробництва плодів та ягід у сільськогосподарських підприємствах за останні десять років – на 22,3% (у 2019 р. – 350,7 тис т). Проте, як зазначає експерт із садівництва І.А. Сало, відтворення багаторічних насаджень поки залишається недостатнім, оскільки площі вибуття старих насаджень практично в два рази більші [3, с. 21–22].

Проте подальша державна фінансова підтримка галузі сприятиме укріпленню її потенціалу, підвищенню економічної ефективності використання усіх ресурсів галузі та, відповідно, її конкурентоспроможності. Так, уже в 2020 р. виділені державою кошти на підтримку галузі частково були спрямовані на будівництво об'єктів переробки і зберігання. Зокрема, згідно з паспортом бюджетної програми на 2020 р. Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України за КПКВК 1201150 «Фінансова підтримка сільгоспвиробників», затвердженим Наказом Мінекономіки України від 15.05.2020 № 896, фінансування спрямоване на закладання нових насаджень збільшить наявні площі на 2,1% (2 000 га), потужності холодильників та камер з обмеженим газовим середовищем для зберігання плодів на 4,5% (18,0 тис т), збільшить потужності переробки на 3,0% (сім цехів побудовано), сприятиме розвитку зрошення у садівництві тощо [9].

Незважаючи на певні обмеження стосовно окремих господарств (суб'єкт господарювання не може отримати в один рік більше 25 млн грн), державне фінансування розподіляється нерівномірно як за регіонами, так і за окремими суб'єктами господарювання.

Так, згідно з державною фінансовою підтримкою, у 2018 р. більше коштів отримали господарства восьми областей України: Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Київської, Львівської, Хмельницької, Чернівецької – 295, млн грн, або практично три четвертих від виділеного обсягу фінансування. Підприємства, які фінансувалися за обома напрямками (п'ять господарств), отримали більше ніж по 16 млн грн державного фінансування. Окрім того, серед отримувачів державної підтримки представлені основні експортери плодової та ягідної продукції, наприклад ТОВ «Фамелі гарден», ФГ «Гадз», ТОВ «Блу Беррі» та ін.

Терміни надання коштів державної підтримки не сприяють раціональному плануванню бізнесу. Так, згідно зі Звітом про використання у 2018 р. бюджетних коштів у розрізі напрямів їх використання та суб'єктів господарювання за програмою 2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» рішення про надання коштів по більшій частині компенсацій (160 млн грн) було прийнято наказом відповідного міністерства лише 20 грудня [8]. Незважаючи на позитивні кроки профільного міністерства з удосконалення механізму та адміністрування державної підтримки розвитку садівництва, приводів для поліпшення ситуації ще вистачає.

Відновлення в окремих секторах галузі садівництва, на нашу думку, можливе на основі співпраці різних учасників за моделлю державно-приватного партнерства. Такий досвід є в країнах Європи. Так, розведення малини в Інституті Джеймса Хаттона, що у м. Данді (Шотландія), фінансується шотландським урядом, групою розплідників, а також переробними підприємствами, що разом утворюють консорціум під назвою Raspberry Breeding Consortium (RBC) [10, с. 29].

Цільова державна фінансова підтримка підприємств садівництва для відновлення садів, будівництва сучасних фруктових садиб та інших об'єктів інфраструктури галузі спряма на підвищення конкурентоспроможності галузі, що дало можливість окремим товаровиробникам пропонувати свою продукцію на світовому ринку. Так, за даними Держстату, у 2019 р. в Україні вироблено понад 2,1 млн т плодово-ягідної продукції. Утім, експортовано лише 107 тис т, тобто трішки більше 5%, до того ж із них 50% припало на яблука, 38% – на волоський горіх, показники з решти культур мізерні [11, с. 7]. Суттєвими перешкодами виходу вітчизняних виробників ягід та фруктів на світовий ринок є низка чинників, серед них:

- відсутність достатніх обсягів продукції преміум-класу для пропозиції на європейському й інших ємних та вибагливих ринках;
- значний рівень конкуренції на європейському ринку та відсутність напрацьованих партнерів-покупців з інших регіонів світу;
- неосвоєні ринки інших країн;
- немає належної результативної взаємодії державних інституцій та товаровиробників у частині освоєння норм і правил світової торгівлі (фітосанітарний контроль, сертифікація, дослідження ринків, інформаційна підтримка тощо).

Інша група проблем розвитку галузі садівництва, що потребує, на нашу думку, державного регулювання, – це економічні умови, в яких сьогодні розвивається бізнес у садівництві. Як відомо, садівництво – це галузь, яка потребує довгих інвестиційних ресурсів, перш за все через те, що молодий закладений сад за щорічних витрат на догляд починає приносити дохід через 5–8 років. Немає підтримки з боку держави й у сфері агрострахування.

Галузь садівництва розвивається в умовах, коли виробники різних форм господарювання, реалізатори та багаточисельні посередники і торгівельні мережі знаходяться в різних податкових умовах, що не сприяє розвитку конкурентного середовища, формує неефективні та несправедливі співвідношення у розподілі доходів між учасниками ринку продукції садівництва, перш за все не на користь виробників. Серед виробників є платники податку на прибуток та ПДВ і ті, що їх не платять, що призводить до суттєвого зростання цін на продукцію садівництва на внутрішньому ринку, скорочення попиту та зменшення її споживання населенням.

Значний сектор малих товаровиробників плодів та ягід, що вирощують товарну продукцію на невеликих земельних ділянках та в особистих селянських господарствах населення, потребує більш уважного дослідження, оцінки та цивілізованого ставлення до розбудови садівничої галузі.

Підтримка з боку держави та громадських інституцій кооперації особистих селянських господарств, формування ними партнерських відносин із великим бізнесом

переробки та торгівлі виступають необхідними умовами організаційної допомоги сільському населенню отримувати доходи на легальній основі, використовуючи власний ресурсний та людський потенціал, та сприяти розвитку сільських територій [12, с. 78].

Однак лише заходи з державної підтримки національного сільського господарства не вирішують проблеми економічної доступності продовольства для всіх верств населення країни. Макроекономічна стабілізація і збалансованість – це єдиний шлях зміцнення і гарантування продовольчої безпеки. Механізм взаємозалежності при цьому такий: макроекономічний розвиток економіки зумовлює зростання реальних доходів населення і, відповідно, попиту на продовольство, який, своєю чергою, визначає темпи та якість зростання в агропродовольчому секторі [13, с. 30].

Отже, заходи державної підтримки галузі садівництва для її відновлення на тлі загального зростання економіки та доходів населення сприятимуть подальшому розвитку галузі.

Висновки. Особливості галузі садівництва як капіталоемної, трудоемної, особливо чутливої до кліматичних змін та погодних ризиків зумовили глибокий її занепад у період економічних реформ у сільському господарстві України, який було підсилено приватизаційними процесами, падінням доходів населення і скороченням попиту на плодово-ягідну продукцію, відсутністю адекватної інфраструктури зберігання, переробки плодів та ін. Скорочення площ насаджень спостерігалось у півтора рази, а валових зборів плодів та ягід – більше ніж у два рази. Відродженню галузі та формуванню її конкурентоспроможності сприяла державна фінансова підтримка протягом близько 20 років. Ефективним напрямом розвитку галузі стала реалізація державної програми підтримки галузі через механізм накопичення коштів зі спеціального збору та надання аграрним підприємствам допомоги у вигляді компенсації витрат на закладання нових садів, будівництво холодильників та об'єктів переробки, спорудження шпалер, краплинного зрошення тощо. Протягом упровадження заходів державної підтримки вдалося призупинити кризовий сценарій функціонування галузі та забезпечити її переважно інноваційний, ринково орієнтований розвиток, коли за скорочення площ насаджень урожайність зросла більше ніж у два рази, зростає експортний складник виробництва, формується сучасна інфраструктура. Однак для досягнення належного рівня забезпечення населення країни плодово-ягідною продукцією та нарощування експортного потенціалу галузі необхідна подальша фінансова підтримка цього сектору з пріоритетною увагою на вдосконалення механізмів державної підтримки, цільове спрямування коштів на об'єкти зберігання і переробки, підтримку кооперативного руху, особливо у ягідництві. Перспективною, на нашу думку, може бути реалізація різноманітних локальних проєктів за участю держави та органів місцевого самоврядування, спрямованих на розвиток малого бізнесу у плодово-ягідному виробництві у поєднанні з крафтовим виробництвом продукції їх переробки, рекреаційними послугами, цільовим сільським туризмом і тематичним відпочинком у регіонах з туристичними приладами, високим рівнем безробіття.

Список використаних джерел:

1. Аграрний сектор економіки України (стан та перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк та ін. ; за ред. М.В. Присяжнюка та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011. 1008 с.
2. Кернасук Ю.В. Галузь садівництва: розвиток, тенденції та перспективи *Агробізнес сьогодні*. 2020. № 17. С. 14–19.
3. Сало І.А. Розвиток ринку плодів та ягід в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 3. С. 16–23.
4. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.01.2021).
5. Куян В.Г. Плодівництво. Київ : Аграрна наука. 1998. 472 с.
6. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства : Постанова Кабінету Міністрів України

від 15.07.2005 № 587 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-%D0%BF> (дата звернення: 02.03.2021).

7. Про розподіл коштів за бюджетною програмою 2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними»: Наказ М-ва аграрної політики та продовольства України від 13.08.2019 № 469-19. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN054904.html (дата звернення: 27.02.2021).

8. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства: Постанова КМ України № 279 від 18 березня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/279-2020-%D0%BF#Text>.

9. Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2020 р.: Наказ М-ва розвитку, економіки, торгівлі та сільського господарства України від 15.05.2020 № 896. URL: https://apk.cg.gov.ua/web_docs/2141/2020/05/docs/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2015.05.2020.pdf (дата звернення: 24.03.2021).

10. Вернер Т. Новинки селекції від шотландського інституту. *Ягідник*. 2019. № 1. С. 29–31.

11. Фруктово-горіхова дієта... як змінюється вирощування і споживання культур цих сегментів агропромисловості в Україні. *Садівництво і виноградарство. Технології та інновації*. 2020. № 4. С. 7.

12. Галят Л. Кооперативи та гібридні форми економічної співпраці малих товаровиробників у плодоовочевій галузі України. *Агросвіт*. 2020. № 9. С. 70–78.

13. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наукова доповідь / за ред. акад. УААН, чл.-кор. УААН Б.Й. Пасхавера. Київ: Ін-т екон. та прогноз., 2007. 260 с.

References:

1. Prisyazhnyuk M.V., Zubets' M.V., Sabluk P.T., et al (2011) Ahrarnyy sektor ekonomiky Ukrainy (stan ta perspektyvy rozvytu) [Agrarian sector of the economy of Ukraine (state and prospects of development)]. for ed. M.V. Prisyazhnyuka, M.B. Zubetsya, P.T. Sabluka, V.YA. Messel'-Veselyaka, M.M. Fedorova. Kyiv: NNTs «IAE» (in Ukrainian).
2. Kernasyuk Y.V. (2020) Haluz' sadivnytstva: rozvytok, tendentsiyi ta perspektyvy [Horticulture: development, trends and prospects]. *Ahrobiznes sohodni*, no. 17, pp. 14 – 19.
3. Salo I.A. (2020) Rozvytok rynku plodiv ta yahid v Ukraini [Development of the fruit and berries market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 16–23.
4. Statystychna informatsiya Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Statistical information of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 12 January 2021).
5. Kuyan V.H. (1998) Plodivnytstvo [Fruit growing.]. Kyiv: Ahrarna nauka. (In Ukrainian)
6. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia rozvytku vynohradarstva, sadivnytstva i khmeliarstva: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.07.2005 r. № 587 [On approval of the Procedure for using funds envisaged in the state budget for development of viticulture, horticulture and humiculture: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 15.07.2005, No. 587]. (2005). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-%D0%BF> [In Ukrainian]. (accessed 02 March 2021).
7. Pro rozpodil koshtiv za biudzhethoiu prohramoiu 2801350 "Derzhavna pidtrymka rozvytku khmeliarstva, zakladannia molodykh sadiv, vynohradnykiv ta yahidnykiv I nahliad za nymy": zatv. nakazom M-va ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy vid 13.08.2019 r. № 469-19 [On the allocation of funds under the budget program 2801350 "State support for the development of hop growing, laying young gardens, vineyards and berries and their supervision": Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine from 13.08.2019, No. 469-19]. (2019). Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN054904.html [in Ukrainian] (accessed 27 February 2021).
8. Pro vnesennya zmin do Poryadku vykorystannya koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu byudzheti dlya rozvytku vynohradarstva, sadivnytstva i khmeliarstva: Postanova KM Ukrainy № 279 vid 18.03.2020 r. [On amendments to the Procedure for the use of funds provided in the state budget for the development of viticulture, horticulture and hop-growing: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 279 of March 18, 2020]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/279-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian] (accessed 27 February 2021).

9. Pro zatverdzhennya pasporta byudzhetnoyi prohramy na 2020 r.: zatv. nakazom M-va rozvytku, ekonomiky, torhivli ta sil's'koho hospodarstva Ukrainy vid 15.05.2020 r. № 896 [On approval of the passport of the budget program for 2020: approved. by the order of the Ministry of Development, Economy, Trade and Agriculture of Ukraine dated 15.05.2020 № 896]. Available at: https://apk.cg.gov.ua/web_docs/2141/2020/05/docs/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2015.05.2020.pdf (accessed 24 March 2021).

10. Verner T. (2019) Novynky selektsiyi vid shotlandskoho instytutu [Novelties of selection from the Scottish Berry Institute]. *Yahidnyk*, no. 1, pp. 29–31.

11. Fruktovo-horikhova diyeta...yak zminuyet'sya vyroshchuvannya i spozhyvannya kul'tur tskyh sehmentiv ahrovyrobnytstva v Ukraini (2020) [Fruit and nut diet... how the cultivation and consumption of crops in these segments of agricultural production in Ukraine is changing]. «*Sadivnytstvo i Vynohradarstvo. Tekhnolohiyi ta innovatsiyi*», no. 4, pp. 7.

12. Galat L. (2020) Kooperatyvy ta hibrydni formy ekonomichnoyi spivpratsi malykh tovarovyrobnykiv u plodoovocheviy haluzi Ukrainy [Cooperatives and hybrid forms of economic cooperation of small producers in the fruit and vegetable industry of Ukraine]. *Agrosvit*, no. 9, pp. 70–78.

13. Paschaver B.J. et al (2007) Zabezpechennya konkurentospromozhnosti ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy na vnutrishn'omu i zovnishn'omu rynkakh: Naukova dopovid' [Ensuring the competitiveness of the agricultural sector of Ukraine's economy in domestic and foreign markets: Scientific report]. B.Y. Paskhaver (Ed). Kyiv: Instytut ekon. ta prohnozuv. (in Ukrainian)

УДК:339.544

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.6>**Капліна А.І.**

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6714-797X>

Kaplina Anastasiia

Kherson State Agrarian and Economic University

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ЇХ УРАХУВАННЯ У КРОС-КУЛЬТУРНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS AND THEIR CONSIDERATION IN CROSS-CULTURAL MANAGEMENT

Сьогодні все більш суттєвим стає систематичне налагодження відносин між Україною та Китаєм. У зв'язку із цим велике значення мають етнокультурні відмінності, які знаходяться у корені ділових взаємовідносин між різними компаніями. Сьогодні відбувається у великій кількості вливання китайських інвестицій в українську економіку, у результаті тісної співпраці необхідно намагатися досягати взаєморозуміння та взаємопроникнення та доповнення економік між країнами. Найбільш важливим завданням в умовах, які склалися, є вивчення та застосування конфуціанської етики, урахування її впливу на культуру та ділові традиції переговорів. Унаслідок глобалізації світової економіки, в якій залучено представники різних культур, необхідно намагатися збільшувати коло бізнес-контактів на світовому ринку, розширювати інвестиції за кордоном, підвищувати загальну культуру під час роботи у крос-культурному середовищі, будувати адаптивну систему менеджменту на основі вивчення досвіду найкращих світових компаній.

Ключові слова: крос-культурний менеджмент, управлінські рішення, культура, контролінг, інтернаціональний менеджер, переговори.

В последнее время систематическое установление отношений между Украиной и Китаем становится все более значимым. В связи с этим большое значение имеют этнокультурные различия, которые являются основой деловых отношений между различными компаниями. Сегодня идет большой объем вливания китайских инвестиций в украинскую экономику, в результате тесного сотрудничества необходимо постараться добиться взаимопонимания и взаимной проницаемости и дополнить экономику между странами. Наиболее важной задачей в нынешних условиях является изучение и применение конфуцианской этики, учитывая ее влияние на культуру и бизнес-традиции переговоров. В результате глобализации мировой экономики, в которой участвуют представители разных культур, необходимо постараться расширить спектр деловых контактов на мировом рынке, расширить инвестиции за рубежом, повысить общую культуру при работе в межкультурной среде, выстроить адаптивную систему управления, основанную на изучении опыта лучших мировых компаний.

Ключевые слова: межкультурное управление, управленческие решения, культура, контроль, международный менеджер, переговоры.

Recently, the systematic establishment relations between Ukraine and China has become increasingly significant. In this regard, ethnocultural differences, which are at the root business relations between different companies, are great importance. Today, there is a large amount of infusion Chinese investments into the Ukrainian economy, as a result of close cooperation it is necessary to try to achieve mutual understanding and mutual permeability and complement economies between the countries. The effectiveness these relations determines the need to take into account the phenomenon of cross-cultural management in the construction of business relations. The most important task in the current conditions is the study and application of Confucian ethics, taking into account its impact on the culture and business traditions of negotiations

will allow to intensify the decision-making process in international business. As a result of the globalization of the world economy, in which representatives of different cultures are involved, it is necessary to try to increase the range of business contacts in the world market, expand investments abroad, increase the overall culture when working in a cross-cultural environment, build an adaptive management system based on the study of the experience of the world's best companies. For a clear organization work, it is necessary to keep records all the nuances that can manifest themselves in joint production when making management decisions with representatives of different cultures. Cross-cultural skills include: understanding the nature of culture and the fact that culture affects human behavior in his workplace; understanding the differences between cultures; understanding how cultural factors affect the organization of structures, systems and priorities; the ability to introduce elements of one culture to another; understanding how deeply elements of one culture can be introduced into another, and vice versa. Contraindications in the work of the international manager is ethnocentrism, that is, the desire to "fit" representatives of one culture into their own framework and expect them to meet these norms of behavior.

Key words: cross-cultural management, management decisions, culture, control, international manager, negotiations.

Постановка проблеми. Ми є свідками зародження економічних зв'язків між Україною та Китаєм, що проявляється у збільшенні кількості обсягу китайських інвестицій та кількості підприємств із китайським капіталом в Україні, а також у доповненні та взаємопроникненні української та китайської економік. Соціокультурні особливості Китаю впливають не на економічне та політичне життя не лише цієї країни, а й інших країн, оскільки китайські підприємства та китайський капітал більшою мірою приймають участь у процесах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поштовхом до розвитку крос-культурного менеджменту та аналізу взаємовідносин між китайської та української стороною стали реалізація китайського плану та проникнення китайської економіки на іноземні ринки [1]. Однак по-справжньому бурхливий інтерес до проблематики крос-культурного менеджменту, етнопсихологічних особливостей виник у Європі наприкінці 80-х – початку 90-х років, коли опублікувалися основні дослідження голландців Г. Гофстеде і Ф. Тромпенаарса [2] та американця Найджела Холдена [3], які сьогодні стали класиками та авторитетами крос-культурного менеджменту. Нині праці деяких російських та українських учених, зокрема Л. Борисової [4], С. М'ясоєдова [5], Ю. Петрущенко [6], О. Романухи [7], присвячені аналізу національних бізнес-культур за класифікаційними параметрами вищезгаданих моделей [8].

Формулювання цілей статті. Сучасний український менеджер повинен мати у своєму арсеналі платформу знань науково-практичного інструментарію для діагностики та управління міжкультурними відмінностями в компанії. Наукова література, статті, публікації, присвячені крос-культурному менеджменту, представлені англійською, українською, китайською мовами. Проте у сучасних книжкових магазинах відсутня література, присвячена особливостям проведення переговорів із представниками різних культур або організації управління персоналом компанії в умовах іншої субкультури, засобам адаптації співробітників, направлених на роботу за кордон [8; 9].

У статті намагаємося проаналізувати основні етнопсихологічні особливості різних багатонаціональних культур (зокрема, китайської ділової культури та української), основні фактори, цілі та завдання феномену крос-культурного менеджменту, методи, які можуть бути використані під час написання підручників або в роботі менеджерів із персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Низка чинників визначає необхідність урахування феномену крос-культурного менеджменту під час побудови ділових відносин із китайськими компаніями:

– глобалізація світової економіки, в якій приймають участь представники різних національних культур;

- збільшення числа бізнес-контактів на світовому ринку у представників бізнесу різних країн у цілому;
- розширення китайських інвестицій за кордоном та збільшення виробництва з китайським капіталом та менеджментом у світі зокрема;
- потреба підвищення загальної культури управлінців, як українських, так і китайських, необхідної у роботі у крос-культурному середовищі;
- побудова системи менеджменту, адаптованої до української культури та менталітету;
- підвищення ефективності роботи організації (виробництва) на основі вивчення досвіду лідируючих світових компаній;
- виникнення в деяких випадках «крос-культурного шоку», викликаного нерозумінням особливостей іншої культури, способу життя, менталітету, етнопсихологічних особливостей носіїв культури різних країн, які можуть проявлятися у веденні спільного виробництва та під час прийняття управлінських рішень.

Можна визначити такі цілі та завдання крос-культурного менеджменту як галузі дослідження і його практичного застосування за взаємодії двох культур:

- 1) уміння провести переговори з представниками іншої культури;
- 2) здатність швидко залагодити конфлікт у команді, де працюють представники різних культур;
- 3) здатність побудувати систему мотивації у компаніях, де працюють представники різних культур;
- 4) здатність визначити необхідні характеристики лідерства.

Етнокультурні відмінності впливають на крос-культурний менеджмент. Культурні особливості визначаються культурним середовищем, а етнопсихологічні особливості – місцем народження, етнічною приналежністю, місцем проживання. Ці відмінності можна продемонструвати на прикладі взаємодії представників західної культурної традиції та китаєцентричної культурної традиції або конфуціанської культурної традиції. Китаєцентричними ми називаємо країни, культура яких більшою мірою визначається конфуціанською етикою (Китай, Корея, В'єтнам, Японія).

Специфіка проведення переговорів із представниками китаєцентричної культури визначена, перш за все, конфуціанською етикою та культурною традицією, яка принципово відмінна від західної, європейської культурної традиції ведення переговорів. Вплив конфуціанської етики на культуру та ділову традицію переговорів величезна. Конфуціанська етика формує ритуал – набір правильних зразків поведінки, у тому числі у ході ведення ділових переговорів. Ритуал та етнопсихологічні особливості формують методи досягнення вищевказаних ключових позицій:

1. Авторитет сторін у конфуціанській традиції визначається віком та статусом учасника перемовин. Для західної культурної традиції характерно приділяти увагу досвіду, кваліфікації та компетенції. Необхідно приймати участь рівностатусних партнерів під час переговорів різнокультурних груп.

2. Китайська традиція виключає прямий конфлікт та агресію у взаємовідносинах, що пов'язано з «етикою обличчя». У зв'язку із цим «жорсткі перемовини», поняття, характерне для західної культурної традиції, недопустимі. Китайська сторона, як правило, займає пасивну вичікувальну позицію, реагуючи на зовнішні виклики. Конфлікт сторін, згідно з китайською традицією, не може бути вирішений у прямому протистоянні. На відміну від західної культури, де перемога у відкритому конфлікті – досягнення, вирішення конфлікту у китайському розумінні можливе лише у ході досягнення компромісу. У зв'язку із цим величезну роль може відігравати третя сторона або посередник, який залучається до врегулювання. Цей посередник повинен володіти авторитетом для всіх сторін перемовин.

3. Як приймаються рішення – важливий процес, який кожна зі сторін намагається зрозуміти. Якщо для західної культурної традиції характерна раціональність, розраху-

нок, прогноз та планування, то у китайській діловій традиції превалує ірраціонально-інтуїтивні методи прийняття рішень, особливо в умовах невизначеності та ризику. Якщо західна теорія управління побудована на основі допущенні можливості уникнення невизначеності у прийнятті рішення за допомогою прогнозу та планування діяльності, то китайській традиції це не властиво – приймати рішення може тільки одна людина.

4. Необхідно відзначити підвищену скрупульозність до деталей переговорів та змісту договору з боку представників китайської культурної традиції, що пов'язано з особливостями мислення від зального до часткового, тоді як представники західної культури схильні до дедуцкії – формування з деталей загальної картини.

5. Відповідно до загальних уявлень, компроміс – умови угоди, прийняті сторонами у результаті проведення переговорів. І якщо для західної культурної традиції компроміс – це завжди результат досягнутих угод, але не завжди рівноцінний для обох сторін, для китайської культурної традиції компроміс – це взаємовигідні умови угоди, тільки такі у подальшому мають перспективу виконання.

6. Західна культурна традиція велике значення приділяє контракту як письмовій угоді між сторонами, що закріплено у Віденській конвенції про договори від 1980 р. Умови підписаного контракту непорушні та повинні виконуватися під страхом судового переслідування. Однак під час проведення переговорів та укладання угоди з китайською стороною необхідно враховувати нікчемність контакту та підвищену увагу до усних домовленостей, у тому числі особистим контактів та гарантій у китайській культурній традиції.

7. Виконання зобов'язань по угоді, виходячи з вищевказаного, залежатиме від того, як сторони сприймають умови підписаного договору та чи знайдено компроміс. Відсутність такого не надає гарантій умов виконання угоди навіть за умов наявності підписаного контракту.

Висновки. Своєчасне урахування вищеперахованих етнопсихологічних особливостей дає змогу активізувати процес прийняття рішень у міжнародному бізнесі, учасниками яких є представники китайської та української культур. Планомірне використання цих показників дасть змогу значно знизити ризики крос-культурної взаємодії, підвищити ефективність прийняття управлінських рішень. Як будь-який тип організації, китайські підприємства мають свої сильні та слабкі сторони, але давати об'єктивну оцінку їхньої діяльності досить важко. До переваг таких компаній можна віднести порівняно високий рівень сполученості колективу, ефективну співпрацю завдяки стійким особистим зв'язкам, низькі трансакційні витрати, здатність швидко реагувати на зміни, відсутність необхідності у жорсткому контролі персоналу та виробництва. Серед недоліків можна назвати відсутність ініціатив та інновацій у середовищі підлеглих другого рівня та чіткої стратегії у керівництві, брак професіоналізму, постійну загрозу розподілу персоналу на фракції, які суперничають один з одним та обмежені можливості для співпраці.

Таким чином, найбільш значимою особливістю китайської ділової співпраці є загальна аморфність окремих конгломератів компаній та всієї бізнес-павутини ділового співтовариства за наявності твердої патерналістської влади хазяїна у переважно сімейній фірмі. Це заважає визначенню кредитних рейтингів для китайських корпорацій, а також для отримання будь-якої інформації про діяльність окремих китайських підприємств. Переважне значення загальної павутини зв'язків заважає виникненню у китайському бізнесі яскравих корпоративних брендів. Усе це є особливістю китайського стилю менеджменту, яку необхідно враховувати у процесі розвитку партнерських відносин.

Список використаних джерел:

1. Black J., Mendenhall M. Cross-culture training effectiveness: a revive and theoretical framework for future research. *Academy of Management Review*. 1990. № 15. P. 1131–1136.

2. Evans S. Conflict can be positive. *HR Magazine*. 1992. № 37(5). P. 49–51.
3. Laurent A. The Cross-cultural Puzzle of International Human Resources Management. *Human Resources Management*. 1986. № 25(1). P. 91–102.
4. Бунина В. Кросс-культурный менеджмент и межкультурная коммуникация. Москва : ГУУ, 2008.
5. Холден Н. Кросс-культурный менеджмент. Концепция когнитивного менеджмента. Москва : Юнити-Дана, 2005. С. 364.
6. Петрушенко Ю. Крос-культурні аспекти підвищення ефективності міжнародного бізнесу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_1/pdf/146-148.pdf.
7. Романуха О. Роль крос-культурних комунікацій у менеджменті організацій. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/103.pdf.
8. Капліна А.І. Крос-культурний менеджмент як інструмент організації крос-культурної взаємодії. *Агросвіт*. 2020. № 21. С. 49–52. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.21.49.
9. Капліна А.І., Кириченко Н.В. Крос-культурні аспекти управління персоналом. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8258> (дата звернення: 03.11.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.58.

References:

1. Black J., Mendenhall M. (1990) Cross-culture training effectiveness: a revive and theoretical framework for future research. *Academy of Management Review*, vol. 15, pp. 1131–1136.
2. Evans S. (1992) Conflict can be positive. *HR Magazine*, vol. 37 (5), pp. 49–51.
3. Laurent A. (1986) The Cross-cultural Puzzle of International Human Resources Management. *Human Resources Management*, vol. 25(1), pp.91–102.
4. Bunina V. (2008) Cross-cultural management and intercultural kommunikia. GUU.
5. Holden N. (2005) Cross-Cultural Management. The concept of cognitive management. Moscow: Unity Dana, pp. 364.
6. Petrushenko Yu (2009) Cross-cultural aspects of improving the efficiency of international business. *Bulletin of Khmelnytsky National University*, vol. 5. Available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_1/pdf/146-148.pdf (accessed 22 September 2020).
7. Romanukha O. (2017) The role of cross-cultural communications in the management of organizations. *Economics and society*, vol. 9. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/103.pdf (accessed 22 September 2020).
8. Kaplina A. I. (2020) Cross-cultural management as an instrument of organization of cross-cultural interaction. *Agrosvit*. vol. 21, pp. 49–52.
9. Kaplina A., Kyrychenko N. (2020) Cross-cultural aspects of human resources management. *Efektivna ekonomika*, vol. 10.

УДК 332.146.2

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.7>**Карташова О.Г.**

кандидат економічних наук, доцент,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9692-7032>

Kartashova Olga

Kherson State Agrarian and Economic University

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF PRODUCTION AND PROCESSING OF AGRICULTURAL PRODUCTS AT THE REGIONAL LEVEL ON THE CASE OF KHERSON OBLAST

У статті визначено проблеми та перспективи розвитку виробництва та переробки сільськогосподарської продукції на регіональному рівні на прикладі Херсонської області. Проаналізовано рівень заробітної плати мешканців Херсонської області, структуру використання земель с/г Херсонської області, основні економічні показники виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, матеріально-технічний стан підприємств Херсонської області та його модернізації. Сформульовано основні проблеми, які гальмують розвиток сільського господарства України. Визначено, що для вирішення проблем у сільському господарстві та промисловості регіону, для Херсонської області може бути доцільним створення комунального підприємства. Сформовано основні засади проектування та реалізації з впровадження проекту створення комунального підприємства, яке стане центром для виробників та переробників сільськогосподарської продукції для створення продукції з високою доданою вартістю.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, регіон, сільське господарство, додана вартість, комунальне підприємство.

В статье определены проблемы и перспективы развития производства и переработки сельскохозяйственной продукции на региональном уровне на примере Херсонской области. Проанализирован уровень заработной платы жителей Херсонской области, структуру использования земель с/х Херсонской области, основные экономические показатели производства и переработки сельскохозяйственной продукции, материально-техническое состояние предприятий Херсонской области и его модернизации. Сформулированы основные проблемы, которые тормозят развитие сельского хозяйства Украины. Определено, что для решения проблем в сельском хозяйстве и промышленности региона, для Херсонской области может быть целесообразным создание коммунального предприятия. Сформулированы основные принципы проектирования и реализации по внедрению проекта создания коммунального предприятия, которое станет центром для производителей и переработчиков сельскохозяйственной продукции для создания продукции с высокой добавленной стоимостью.

Ключевые слова: сельскохозяйственная продукция, регион, сельское хозяйство, добавленная стоимость, коммунальное предприятие.

The article identifies problems and prospects for the development of production and processing of agricultural products at the regional level on the example of Kherson region. It is determined that the main directions of development of the agricultural sector of the region are to increase production and deepen processing, create added value of agricultural products, export orientation and sale of agricultural products directly by producers to non-resident companies without the participation of traders registered in Ukraine; diversification of production, both in crop and livestock production and popularization and development of organic production and

small-scale farming. The level of wages of residents of Kherson region, the structure of agricultural land use in Kherson region, the main economic indicators of production and processing of agricultural products, material and technical condition of enterprises of Kherson region and its modernization are analyzed. It is determined that the reasons for the underdevelopment of the processing industry are: outdated existing equipment; lack of qualified personnel for processing enterprises; imperfect and outdated production technologies; product quality does not meet the needs of consumers; low level of competitor at her food. The main problems that hinder the development of agriculture in Ukraine are formulated. The experience of European countries in overcoming the crisis in agriculture has been studied. The state priorities of financial support of the country's agricultural development are determined. It is determined that to solve problems in agriculture and industry of the region, for the Kherson region it may be appropriate to create a utility company. The basic principles of design and implementation of the project to create a utility company, which will become a center for producers and processors of agricultural products to create products with high added value. The project will provide an opportunity to provide: increase jobs in the field of agricultural processing; high quality products that meet international standards; sustainability of the agrarian business environment; rural development; increasing the level of entrepreneurial activity.

Key words: *agricultural products, region, agriculture, value added, communal enterprise.*

Постановка проблеми. В Україні особливу роль в соціальному та економічному житті відіграє сільське господарство та весь аграрний сектор економіки. Він характеризується унікальним поєднанням сприятливих природних умов і геостратегічним розташуванням, здатністю нашої країни використовувати свій природно-ресурсний потенціал, що сприяє можливості зайняти вигідне місце на світовому ринку продовольства, енергетики та інших. Сільськогосподарська діяльність в Україні є стратегічним сектором виробництва, який представлено в усіх регіонах країни. В свою чергу, державна підтримка має бути направлена на створення умов для ефективного розвитку в пріоритетні галузі з урахуванням економічних, соціальних та екологічних стимулів, збільшення кількості випущеної продукції сільського господарства, підвищення конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції, підвищення якості життя населення. Зростання цін на сільськогосподарську продукцію в світі створює унікальні можливості для швидкого розвитку складових агропромислового комплексу в Україні, про що свідчить зростання цін на світовому ринку продовольства протягом 2018–2019 років. Таким чином, такі умови створюють значні переваги для головних експортерів сільськогосподарської продукції на світовому ринку, де Україна може зайняти своє місце, а також може вирішити глобальні продовольчі проблеми на партнерських умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи різноманітні підходи до формування теоретичних підходів інноваційних процесів, можна відзначити роботи В. Геєць, С. Покропивного, П. Саблука, Р. Фатхутдинова, А. Шестопал та інші. Дослідженнями Проблем державного регулювання, матеріального, фінансового та інформаційного забезпечення інноваційної діяльності й розвитку інноваційних процесів в агропромисловому виробництві приділяли увагу вчені: Іванишин В. В., Могильна Л. М., Крисанов Д. Р., Кузнецова А. Я. Дослідженнями ідей кластерних видів об'єднань займалися М. Портер, А. Маршалл, А. Вебер, Ф. Котлер. Однак, незважаючи на великий науковий та практичний інтерес до оцінки сформованого потенціалу та рівня розвитку сільськогосподарських підприємств, потребують подальших досліджень питання розвитку підприємств, що займаються виробництвом та переробкою сільськогосподарської продукції, на базі публічно-приватного партнерства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження проблем та пошук перспектив розвитку виробництва та переробки сільськогосподарської продукції на регіональному рівні на прикладі Херсонської області.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки успіх підприємств залежить від раціонального використання його потенціалу. Потенціал формується під безпосереднім впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, які орієн-

тують регіон на досягнення довгострокових цілей розвитку у відповідності з наявним ресурсним забезпеченням. Ефективність використання потенціалу регіону визначає результативність дії довгострокових цілей та потребує принципово нових підходів до формування його економічного потенціалу.

Для отримання інформації щодо оцінки сформованого потенціалу (технічного, технологічного, біологічного, кадрового, організаційного, екологічного, соціального, економічного, інноваційного, управлінського) та рівня розвитку сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом та переробкою сільськогосподарської продукції, було проведено дослідження на рівні Херсонської області.

Рациональне використання трудового потенціалу відіграє важливу роль у підвищенні ефективності суспільного виробництва та рівня життя населення. Тому від того, наскільки рационально він сформований, багато в чому залежить економічний потенціал кожного виду економічної діяльності, темпи його розвитку, зростання соціального і культурного рівня життя найманих працівників та роботодавців, становлення повноцінних відносин соціального партнерства [1].

В Херсонській області в області проживає понад 500 тис. економічно активного населення, з них 201,1 тис. осіб – це сільське населення (40,2%). Кількість економічно активного населення, що зайняте у сільському господарстві представлено на рис. 1.

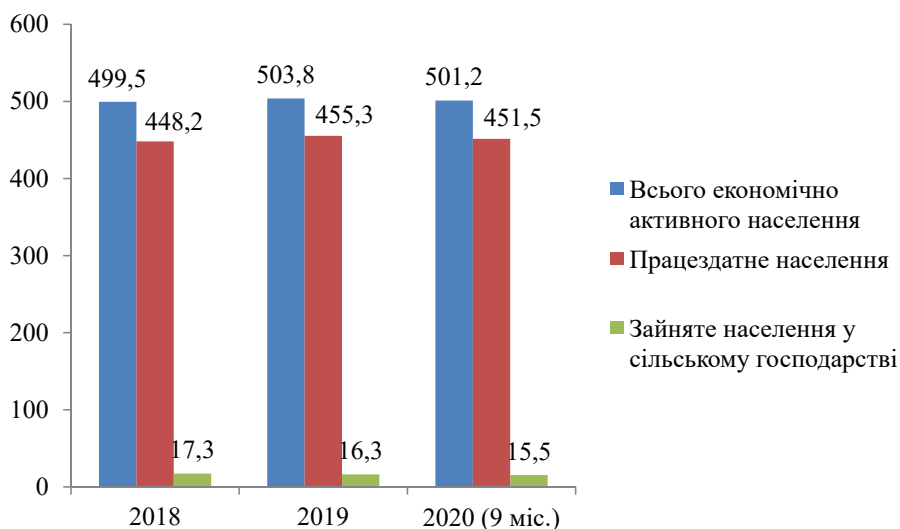

Рис. 1. Зайнятість сільського населення Херсонської області, тис. осіб [3]

За 9 місяців 2020 року середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві складає 7875 грн у 1,6 рази вище рівня мінімальної заробітної плати (5000 грн), але менша на 1123 грн за середню заробітну плату в цілому по області. За галузями вирощування сільськогосподарської продукції та її переробкою рівень заробітної плати мешканців Херсонської області визначено на рис. 2.

Ефективне використання земельних угідь є потужним чинником розвитку економіки усіх землекористувачів нашої країни. Подальше підвищення ефективності використання земельних ресурсів обумовлено нагальною потребою забезпечення виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції у ринковому середовищі, якісного харчування населення України та збільшення обсягу реалізації продукції на зовнішньому ринку [5].

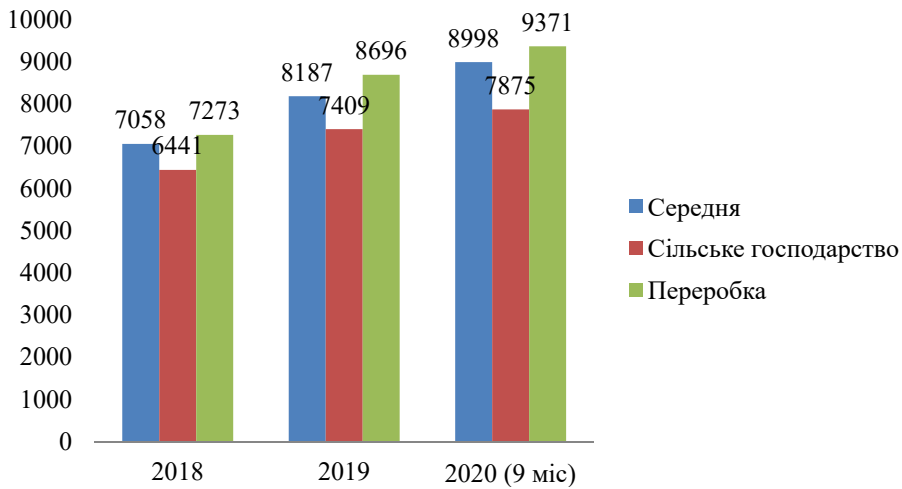

Рис. 2. Рівень заробітної плати мешканців Херсонської області, грн [3]

У 2020 році Херсонська область налічує 1969,0 тис. га сільськогосподарських угідь, у тому числі 1777,0 тис. га ріллі. Вся посівна площа с/г культур складає 1417,9 тис. га. За групами культур структуру використання земель Херсонської області зображено на рис. 3.

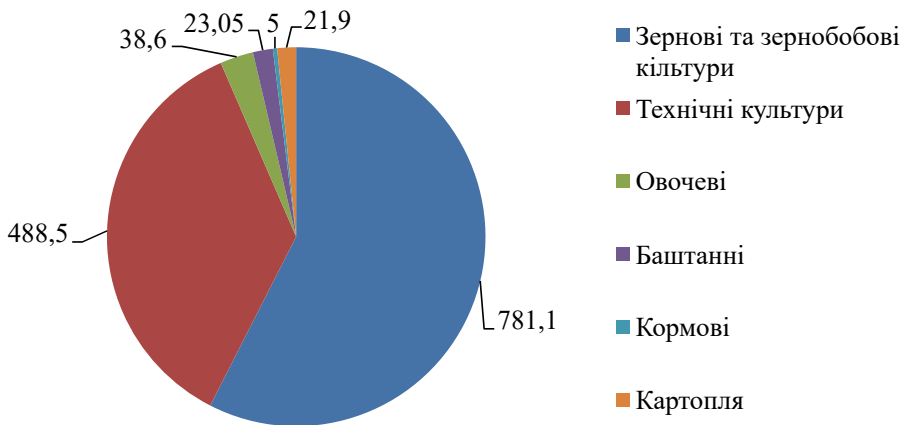

Рис. 3. Структура використання земель с/г Херсонської області у 2020, тис. га [3]

Аналізуючи структуру посівної площі сільськогосподарських культур в Херсонській області, більше половини земель, а саме 55% зайнято під виробництво зернових та зернобобових культур. Третину угідь зайнято під виробництво технічних культур, решта питомою вагою до 5% кожної культури належить виробництву кормових, овочевих, баштанних культур та картоплі (рис. 4).

За 10 місяців 2020 року обсяги валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2016 року по області складають 25235,5 млн грн., у тому числі продукції рослинництва – 22116,3 млн грн., тваринництва – 3119,3 млн грн.

Основними напрямками розвитку аграрної галузі області є збільшення обсягів виробництва і поглиблення переробки, створення додаткової вартості сільськогосподарської продукції, експортна орієнтація і продаж сільськогосподарської продукції

безпосередньо виробниками компаніям-нерезидентам без участі трейдерів, зареєстрованих в Україні; диверсифікація виробництва, як в рослинництві, так і в тваринництві та популяризація і розвиток органічного виробництва та дрібного фермерства. Зважаючи на економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств, формування попиту та споживання сільськогосподарської продукції, доцільніше розширювати виробництво овочевої продукції на території Херсонської області [7].

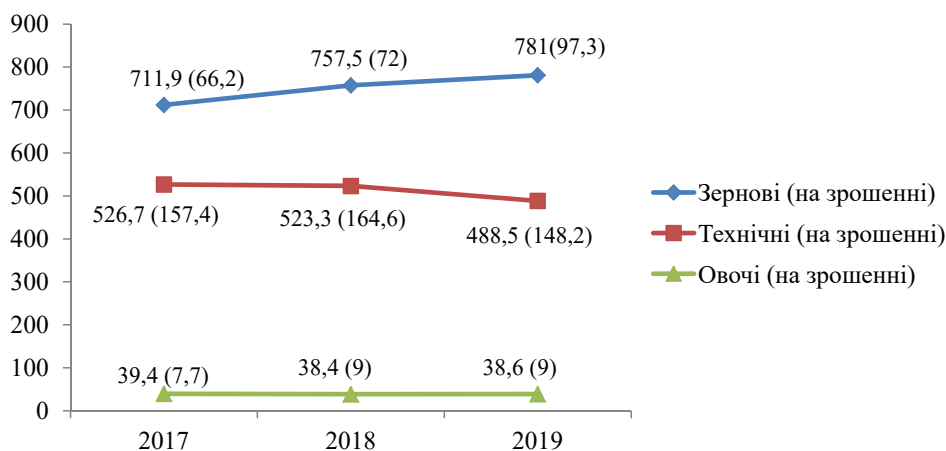

Рис. 4. Динаміка використання земель с/г призначення Херсонської області, тис. га [3]

Виробництво овочів є однією з головних складових виробництва сільськогосподарської продукції в Україні, а також Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) визнала Україну як перспективного світового донора продуктів харчування, включаючи овочеві культури. Херсонська область займає перше місце серед регіонів України за рівнем виробництва овочів, частка якого становить близько 14% загальнодержавного обсягу виробництва сільськогосподарських культур. Левова частка овочівництва припадає на райони з розвинутою мережею зрошувальних систем.

Для забезпечення внутрішнього ринку споживання свіжими овочевими продуктами та для експорту їх за кордон, необхідно створити транспортний та логістичний комплекс, функція якого полягає у формуванні попиту на овочеву продукцію, оптимізувати транспортні потоки, операції з обробки, контролю та гарантування продукції якості та формування оптових партій для продажу, стабілізування цінової політики на українському овочевому ринку. У майбутньому такі комплекси зможуть виконувати роль замовників обсягів овочевої продукції на контрактній основі [7].

Незважаючи на те, що відбулись зміни у формах господарювання, ці глобальні перетворення, на превеликий жаль, не в повній мірі виправдали покладені на них надії. Саме через ці обставини у сучасних умовах виникає об'єктивна необхідність у проведенні досліджень діяльності існуючих форм господарювання в аграрному виробництві і на основі аналізу результатів функціонування різних організаційно-господарських структур виявити основні причини, що гальмували їх результативну діяльність, встановити тенденції та закономірності їх розвитку як у сучасних умовах, так і на перспективу.

На сьогоднішній день на території Херсонської області знаходиться 153 підприємства переробної та харчової галузі, з них хлібопекарські – 44 об'єкта; борошномельні – 22 об'єкта; оліе-жирові – 28 об'єкта; овочеконсервні – 10 об'єктів; виноробні – 7 об'єктів; молокопереробні – 10 об'єктів; м'ясопереробні – 11 об'єктів; кондитерські – 6 об'єктів; інші – 15.

За 2015–2020 роки проведено модернізацію та реконструкцію тільки на 48 підприємствах, що становить 31,4% від загальної кількості підприємств, що катастрофічно малою кількістю для розвитку.

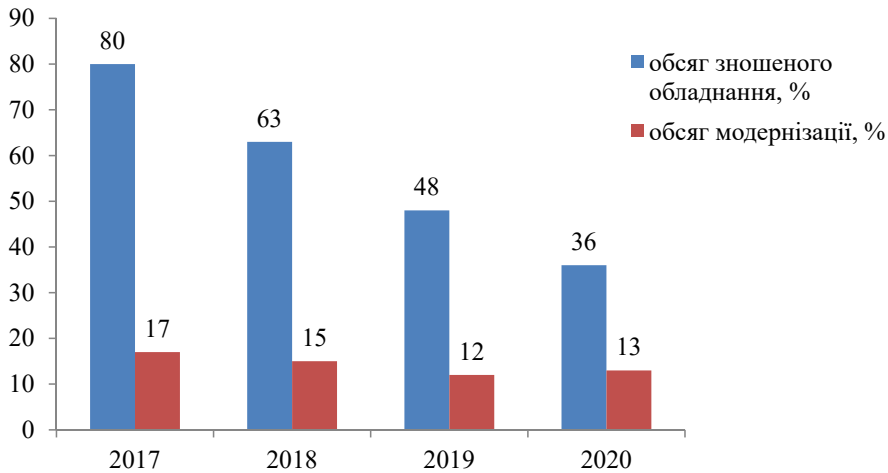

Рис. 5. Матеріально-технічний стан підприємств Херсонської області та його модернізація, у % [3]

Негативно впливає на обсяги виробництва, що виникає в процесі виробничого використання обладнання – моральна і фізична зношеність основних засобів.

Причини нерозвиненості галузі переробки: застаріле наявне обладнання; відсутність кваліфікованих кадрів для переробних підприємств; недосконалі та застарілі технології виробництва; якість продукції не відповідає потребам споживачів; низький рівень конкурентоорієнтованої харчової продукції.

Станом на 01 листопада 2020 року зібрано 1222,0 тис тонн овочів, що складає 99,7% від попереднього року, з них направлено на переробні підприємства лише 20,9%, 75,8% – оптовим посередникам та роздрібній торговельній мережі, експортовано – 2,1% та 1,2% – на ринку, через власні магазини/кіоски. Підприємства майже не створюють продукт з високою доданою вартістю.

Слід зауважити, що більшість з асортименту продукції, що виробляється, відноситься до соціально значущих продовольчих товарів.

Через зменшення ринку збуту продукції до Криму, Росії, Сходу України у січні–вересні 2020 року порівняно з аналогічним періодом минулого року по області на підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв зменшився випуск. Також негативно впливає на обсяги виробництва, що виникає в процесі виробничого використання обладнання це моральна і фізична зношеність основних засобів.

До основних проблем, які гальмують розвиток сільського господарства України, належать:

1) Зношеність сільськогосподарської техніки. В раніше проведених дослідженнях доведено, що такий стан техніки сільського господарства є одним із головних факторів (за виключенням несприятливих погодних умов), що призводить до значних втрат урожаю.

2) Скорочення обсягів інвестування в сільське господарство. Багато аграріїв відчувають проблеми, пов'язані з фінансуванням їх діяльності (як за обсягом, так і за умовами фінансування).

3) Скорочення експорту аграрної продукції та сировини, що є наслідком стагнації зовнішніх ринків. Для України, яка має економіку, орієнтовану на експорт, у частці якого сільськогосподарська продукція займає майже 46 %, це є дуже серйозним випробуванням.

4) Невирішеність питання щодо формування ринку землі сільськогосподарського призначення в Україні.

Серед проблем в сільському господарстві Херсонської області слід виокремити такі: відсутність робочих місць на селі; висока ціна продукції; незбалансованість раціону населення; рівень захворюваності та тривалості життя; низька якість продукції; велика кількість продукції без доданої вартості; відсутність доступних можливостей для розвитку; обмеженість доступних кредитів; старе обладнання для переробки.

На інвестиційну діяльність аграрних підприємств активно впливає держава через проведення кредитної та амортизаційної політики, надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій і субвенцій, податкової політики. Іноземні інвестиції використовуються тоді, коли вітчизняне сільське господарство не в змозі забезпечити належного рівня виробництва товарів власними коштами. У сфері інвестиційної діяльності особливе місце займають фінансові інвестиції. Інвестування вільних коштів у фінансові інструменти (корпоративні права, цінні папери, деривативи тощо) ставить за мету одержання в майбутньому прибутку, установлення контролю над підприємством та інші цілі. Фінансові інвестиції можуть здійснюватися за такими напрямками як: інвестиційна діяльність по вкладенню коштів у фінансові інструменти і зокрема в цінні папери.

У скрутній економічній ситуації, яку переживало багато країн, у тому числі і Україна, зовнішні фінансові ресурси дуже часто є найважливішим засобом розвитку сучасного сільського господарства. І на сучасному етапі значна частина машин, устаткування, обладнання і технологій, необхідних для виробництва надходячи у вітчизняну аграрну економіку з промислово розвинутих країн, причому забезпечується здебільшого зовнішнім фінансуванням. Фактична величина інвестицій аграрних підприємств залежить від його інвестиційного потенціалу [4].

Якщо звернутись до досвіду європейських країн, зокрема Англії, то там для фермерів існують державні дотації, їх виділяють у розрахунку 225 дол./га. Ця сума може змінюватись тільки через коливання валют – євро до англійського фунта. Щоб отримати субсидію, фермер мусить довести, що чітко виконує вимоги законодавства по захисту навколишнього середовища, мінімізації забруднення фосфатами та азотними добривами, показати свою професійність у землеробстві, дотриманні сівозміни, мінімізації ерозії ґрунтів тощо.

Для подолання кризових явищ в сільському господарстві, ряд країн запроваджував такі заходи на державному та регіональному рівнях:

- Німеччина функціонують кредитозберігальні сільські кооперативи;
- Польща – Агенція з реструктуризації та модернізації сільського господарства (АРМСГ);
- Великобританія – державно-кооперативні об'єднання, які побудовані по вертикально-інтегрованому типу з безперервним потоком товару від фермера до закупівельного кооперативу, далі на переробку, а потім до споживача або на експорт;
- Австрія – основними положеннями програми є: підтримка сільських територій через субсидії; переробки і збуту агропродуктів;
- Франція – кооперативи здійснюють кредитування фермерських господарств, постачання засобів виробництва, заготівлю, переробку, зберігання і збут продукції, а також підготовку необхідних кадрів, надають консультації. Кредитування сільського господарства забезпечують основним чином кооперативні банки. Кредити призначені для купівлі сільгоспідприємствами обладнання, худоби. Отримують кредити з нижчою відсотковою ставкою;

– Канада – спеціалізовані лізингово-кредитні агентства підтримки дрібних фермерських господарств.

Враховуючи найкращий досвід країн для вирішення проблем у сільському господарстві та промисловості регіону, для Херсонської області може бути доцільним створення комунального підприємства.

Для розв'язання основної проблеми АПК і підвищення конкурентоспроможності вітчизняних агровиробників в Державній цільовій програмі розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, особливий акцент зроблено на впровадженні технологій та інновацій до аграрної сфери, а саме:

- запровадження в сільському господарстві принципу «точного землеробства» – управління кожним квадратним метром землі;
- автоматизація обробки полів, посіву, внесення добрив, боротьби з бур'янами та шкідниками;
- заощадження кількості посівного матеріалу, добрив, засобів захисту рослин.

Основні напрямки з модернізації та технічного оснащення сільськогосподарських підприємств:

- великий обсяг наданих послуг з вітчизняним та закордонним обладнанням;
- стимулювання за рахунок створення школи новітніх технологій (навчання з супроводу обладнання);
- створення Інтернет товарної біржі, як логістичного центру виробленої продукції;
- пільгові умови постачання сучасного обладнання для переробки с/г продукції [6].

В ланцюжку створення доданої вартості продукту, особливо в органічному овочівництві, де у виробників Херсонщини є досить добрі шанси мати успіх, дуже важливим є формування відносин між учасниками овочевого ринку на основі маркетингу взаємодії, підходах партнерства та спільної вигоди. Досягти цього можливо в рамках кластерної моделі, що на умовах кооперації забезпечить концентрацію маркетингових зусиль регіональних виробників на створення конкурентоспроможної овочевої продукції та її затребуваність на ринку за рахунок використання елементів емоційного маркетингу. Учасниками – партнерами такої кластерної структури можуть виступити – місцеві органи влади, що зацікавлені в розвитку Херсонщини (обласна державна адміністрація, Департамент розвитку сільського господарства та зрошення), аграрні підприємства малого і середнього бізнесу та інтегровані об'єднання (агрохолдинги), що займаються овочевими культурами, переробні підприємства, транспортно-логістичні компанії, фінансові установи та інвестиційні компанії, дослідницькі та рекламні компанії, аграрні науково-дослідні установи, в тому числі ХДАЕУ як нова модель підприємницького університету та наукового аграрного бізнес-центр-інкубатору півдня України, підприємства суміжних галузей (готельно-ресторанна індустрія, туристично-рекреаційна сфера, в тому числі зелений та агротуризм, підприємства харчової галузі та громадського харчування, тощо), торгівельні підприємства та торговельні мережі, представники громадськості та громадські організації (наприклад ГО «Земля Таврії», ГС «Таврійський туристичний альянс»), засоби масової інформації, телевізійні медіаканали та ін.

Кластерний підхід забезпечить агробізнесу Херсонщини ряд ключових переваг, а саме: завдяки задіянню у виробництві підприємств різної величини та різних форм власності вдасться досягти поєднання спеціалізації виробництва, з одного боку, та гнучкості цього процесу – з іншого; кластери дозволять нарощувати обсяги виробництва і надання послуг, завдяки цьому використати ефект «кривої досвіду» та зменшити витрати на виготовлення одиниці продукції та надання послуг; кластерна організація виробництва забезпечить ширше використання нових технологій; взаємодія підприємств у межах кластерів дозволить посилювати процеси спеціалізації і розподілу праці, розширювати міжорганізаційні потоки новацій та використовувати інно-

ваційний потенціал більшої кількості працівників галузі овочівництва; розширення обсягів діяльності дозволить створювати нові робочі місця та посилювати соціальну відповідальність бізнесу щодо розвитку об'єднаних територіальних громад, їх інфраструктурних об'єктів та області в цілому; спрямованість багатьох підприємств на виробництво екологічної органічної продукції дозволить ефективніше використовувати місцеві природні ресурси області (коли виробники дотримуються схеми агрономічно-доцільних овочевих сівозмін, використовують системи живлення та догляду за рослинами без шкідливих домішок для забезпечення підвищення родючості ґрунту та збільшення врожайності культур та їх товарності, а сфера переробки овочевої продукції в своїй діяльності спирається на технології, що не мають негативних екологічних наслідків) [4].

Серед державних пріоритетів фінансового забезпечення розвитку сільського господарства країни є: збільшення обсягів фінансової підтримки сільськогосподарської галузі; зниження рівня відсоткових ставок фермерів; розширення інструментів впливу на можливість доступу до фінансових ресурсів (механізми мікрокредитування, кредитна кооперація, збільшення обсягів державних закупівель сільськогосподарської продукції по форвардним контрактам тощо); підвищення ефективності використання фінансових ресурсів; збільшення термінів та джерел залучення фінансових ресурсів; формування інструментів та зрозумілих правил гри на ринку землі, формування Державного банку земель, а також моніторинг ринку земель для запобігання надмірної їхньої концентрації в одного власника.

В Україні доцільно більшою мірою залучати приватні інвестиції в агропромисловий комплекс внаслідок наявних фінансових обмежень. Це в свою чергу потребує створення системи преференцій для приватного учасника ППП (публічно-приватного партнерства) у вигляді державних гарантів, пільгових кредитів, зменшення податкового навантаження [2].

На нашу думку, формування зв'язків в системі відносин в аграрному секторі Херсонської області потребує впровадження деяких змін, а саме створення комунального підприємства, яке стане центром для виробників та переробників сільськогосподарської продукції для створення продукції с високою доданою вартістю, де можуть бути залучені потужності для розміщення точок зростання (індустріальний парк) та навчальних можливостей (освітнього центру новітніх технологій) (рис. 6).

Мета проекту:

- сприяння технічному переоснащенню та модернізації виробничих потужностей підприємств виробництва та переробки продукції сільського господарства з високою доданою вартістю;
- мотивація для відкриття сучасних переробних підприємств та модернізації існуючих;
- пошук цільових технологій, які можуть забезпечити модернізацію виробничих потужностей підприємств;
- постачання або надання в розстрочку викупу (лізинг) обладнання для виробництва;
- створення школи новітніх технологій для навчання з роботи з новим обладнанням для персоналу с-г підприємств;
- мотивація до відновлення роботи підприємств, які виробляють обладнання.

Проект надасть можливість забезпечення: збільшення робочих місць у сфері переробки сільськогосподарської продукції; високої якості продукції, що відповідає міжнародним стандартам; сталості аграрного бізнес середовища; розвитку сільської місцевості; підвищення рівня підприємницької активності.

Проект націлений сприяти технічному переоснащенню та модернізації виробничих потужностей підприємств виробництва та переробки продукції сільського господарства з високою доданою вартістю.

Рис. 6. Формування комунікаційних зв'язків в системі відносин в аграрному секторі за проектом

Завдання, які може вирішити проект: пошук технологій, які можуть забезпечити модернізацію виробничих потужностей підприємств; постачання або надання в лізинг обладнання для виробництва; організація проведення навчань з роботи з новим обладнанням для персоналу с-г. підприємств.

Можливості, які може надати проект: збільшення робочих місць у сфері переробки сільськогосподарської продукції; високої якості продукції, що відповідає міжнародним стандартам; сталості аграрного бізнес середовища; розвитку сільської місцевості; підвищення рівня підприємницької активності.

Створення такого підприємства може передбачати такі етапи: прийняття депутатським корпусом рішення про створення КП; проведення реєстрації і призначення директора комунального підприємства; організація процедури із закупівлі матеріально-технічного, програмного забезпечення, меблів; організація процедури із пошуку зацікавлених підприємств, закупівля спеціалізованого обладнання надання в лізинг, допомога у пошуку спеціалізованого обладнання для підприємств; укладення договорів за основним видом діяльності.

Цільова аудиторія, на яку розраховано реалізацію проекту:

- підприємства, (середні та малі), фермери, ОСГ: які мають наявні лінії з переробки та потребують модернізації обладнання ; які планують займатися переробкою овочевої продукції;
- населення: в пошуках роботи на нових потужностях; в пошуках якісної регіональної переробленої продукції.

Ресурси, які можна залучити для створення проекту: державні субвенції, цільові програми, можливість використання приватних ресурсів, фінансових ресурсів ДФРР та можливостей спільного фінансування.

Серед очікуваних результатів проекту слід зазначити:

- зростання рівня кількості модернізованих підприємств щороку на 15–20%;
- збільшення виробництва переробленої овочевої продукції сільського господарства Херсонської області на 10%.
- збільшення кількості населення, зайнятого у сільському господарстві (виращування овочів та їх переробка) на 28%;
- збільшення ціни на овочеву продукцію на 25% шляхом її переробки;

- збільшення використання землі під вирощування овочів на 5%;
- збільшення доходної частини бюджету всіх рівнів;
- збільшення кількості підприємств, які використовують сучасні технології з переробки продукції сільського господарства з високою доданою вартістю;
  - якісна регіональна перероблена овочева продукція, що відповідає міжнародним стандартам;
  - розвиток вітчизняних виробників сучасного обладнання;
  - впровадження новітніх наукових розробок на виготовлення сучасного обладнання, що відповідає вимогам переробників;
  - можливість збільшення обсягу експорту переробленої овочевої продукції з високою доданою вартістю;
  - збільшення кількості робочих місць сільських територій у сфері переробки;
  - розвиток сільської місцевості Херсонської області.

Висновки. Враховуючи, що український аграрний бізнес має величезні ресурси та перспективи ефективного розвитку, а за підтримки держави, процесів реформування та залучення банківської сфери, науковців та інвестиційних фондів до розвитку вітчизняного агропромислового комплексу, процес становлення позитивної динаміки АПК вийде на новий високий рівень, тим самим надасть можливість збільшити виробництво та продаж сільськогосподарської продукції в зарубіжних країнах, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної сільгосппродукції на міжнародному ринку та економічному розвитку України в цілому.

Список використаних джерел:

1. Губа М.І., Карташова О.Г., Оленковська Л.П. Сільський розвиток у системі реформування децентралізації влади. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування*. 2020 № 1. DOI: 10.35546/kntu2308-8834/2020.1.32. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/34.pdf.
2. Губа М.І., Карташова О.Г. Розвиток сільських територій через публічно-приватне партнерство. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 4. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.4.21. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1414>.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2021)
4. Кирилов Ю. Формування ефективного організаційно-економічного механізму інвестування аграрного сектору економіки України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2020. № 1. С. 36–45. URL: <http://www.tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/5>.
5. Ксьонжик І.В., Потравка Л.О., Замковий В.М. Соціально-економічний розвиток територіальних громад в Україні в контексті децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 11. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.11.3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1843>.
6. Переробна промисловість регіонів України: проблеми та перспективи розвитку : монографія; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. редактор д.е.н., проф. С.О. Ішук. Львів, 2020. 341 с. (Серія «Регіони: моніторинг, прогнози, моделі»)
7. Boiko L.A. Logistics and production potential in the vegetable farming industry of the southern region of Ukraine. *Erbe der europäischen wissenschaft: wirtschaft, management, tourismus, rechtsprechung. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 2. Teil 5. 2020. P. 106–113.

References:

1. Guba M.I., Kartashova O.G., Olenkovs'ka L.P. (2020) Sil's'kij rozvitok u sistemi reformuvannya decentralizacii vladi [Rural development in the decentralization reform system]. *Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya i misceвого samovryaduvannya. Misceve samovryaduvannya*, no. 1. DOI: 10.35546/kntu2308-8834/2020.1.32. Available at: http://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/34.pdf.
2. Guba M.I., Kartashova O.G. (2019) Rozvitok sil's'kih teritorij cherez publichno-privatne partnerstvo [Development of rural areas through public-private partnership]. *Derzhavne*

upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok, no. 4. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.4.21. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1414>.

3. Derzhavna sluzhba statistiki Ukraïni Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 20 March 2021).

4. Kirilov Yu. (2020) Formuvannya efektyvnoho organizacijno-ekonomichnogo mekhanizmu investuvannya agrarnogo sektoru ekonomiki Ukraïni [Formation of effective organizational-economic mechanism of investment agricultural sector of Ukraine]. *Tavrijs'kij naukovij visnik. Seriya: Ekonomika*, no.1, pp. 36–45. Available at: <http://www.tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/5>.

5. Ks'onzhik I.V., Potravka L.O., Zamkovij V.M. (2020) Social'no-ekonomichnij rozvitok teritorial'nih gromad v Ukraïni v konteksti decentralizacii [Socio-economic development of territorial communities in Ukraine in the context of decentralization]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok*, no. 11. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.11.3. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1843>.

6. Pererobna promislovist' regioniv Ukraïni: problemi ta perspektivi rozvitku (2020) [Processing industry of the regions of Ukraine: problems and prospects of development] monografiya; DU “Institut regional'nih doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'ogo NAN Ukraïni”; nauk. redaktor d.e.n., prof. S. O. Ishchuk. L'viv, 341 s. (Seriya “Regioni: monitoring, prognozi, modeli”).

7. Boiko L.A. (2020) Logistics and production potential in the vegetable farming industry of the southern region of Ukraine. *Erbe der europäischen wissenschaft: wirtschaft, management, tourismus, rechtsprechung. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 2. Teil 5. R. 106–113.

УДК 330.341.1:338.43

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.8>**Ковтун В.А.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4275-026X>

Kovtun Valentyna

Kherson State Agrarian and Economic University

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств спрямовується на пошук та реалізацію інноваційних проєктів, які забезпечать стабільний і прибутковий розвиток суб'єкта господарювання в довгостроковій перспективі. Від сукупності внутрішніх і зовнішніх умов залежить вибір інноваційної стратегії, поточного стану та конкурентного середовища сільськогосподарського підприємства. В Україні розпочався новий етап розвитку сільського господарства, який характеризується збільшенням обсягів використання інноваційних технологій. Проаналізовано особливості формування та використання певних інноваційних впроваджень у сучасних умовах. Встановлено, що ефективними для сільськогосподарських виробників є інноваційні платформи, які працюють у сфері big data такі продукти як: БАЙЕР БІЗНЕС ПЛЮС, AGRIANALYTICA, SAATBAU PROFIT MANAGER тощо.

Ключові слова: інновації, діяльність, стратегії, сільськогосподарські підприємства, інноваційні платформи, економічний ефект.

Инновационная стратегия деятельности аграрных предприятий направляется на поиск и реализацию инновационных проектов, которые обеспечат стабильное и прибыльное развитие предприятия в долгосрочной перспективе. От совокупности внутренних и внешних условий зависит выбор инновационной стратегии, текущего состояния и конкурентной среды сельскохозяйственного предприятия. В Украине начался новый этап развития сельского хозяйства, который характеризуется увеличением объемов использования инновационных технологий. Проанализированы особенности формирования и использования определенных инновационных внедрений в современных условиях. Установлено, что эффективными для аграриев есть инновационные платформы, которые работают в сфере big data такие продукты как: БАЙЕР БИЗНЕС ПЛЮС, AGRIANALYTICA, SAATBAU PROFIT MANAGER и тому подобное.

Ключевые слова: инновации, деятельность, стратегии, сельскохозяйственные предприятия, инновационные платформы, экономический эффект.

Agricultural production depends on natural and meteorological conditions, use of dimensional expensive equipment and the number of employees, and requires optimization of logistics, warehousing and monitoring of plants and animals. The innovation strategy of agricultural enterprises is aimed at finding and implementing innovative projects that will ensure stable and profitable development of the business entity in the long run. The choice of the strangest innovation strategy depends on the combination of internal and external conditions. The current state of the innovation of agricultural enterprises has been analyzed. There are several efficient logistic IT solutions, which provide optimal routes for picking and delivering finished products to customers. A new stage of agricultural development has begun in Ukraine, which is characterized by an increase in the use of innovative technologies. Peculiarities of formation and use of certain innovative implementations in modern conditions are analyzed. It has been established that innovative platforms operating in the field of big data such as:

BAYER BUSINESS PLUS, AGRIANALYTICA, SAATBAU PROFIT MANAGER, etc. are effective for agricultural producers. We are promising for more effective monitoring of resources in the agricultural enterprises, Mobile ST, Mobile ST, Mobile ST, Mobile ST, etc. Programs GEO-Agro, GIS Panorama Farming, Farm Works Site (Pro), SST Summit, SMS Desktop Software (Advanced and Basic), JD Reports MAP, AgrarOfis, Agro-Net NG, FarmView Record Keeper people, kindly, to get rid of the plants, to secure the function of effective management of land, manufacturer, labor and financial resources of agricultural industrial enterprises. The importance of prospects for the development of an innovative strategy for agricultural enterprises and an effective mechanism for using innovative technological solutions to obtain economic and social effects are highlighted. It is established that in order to build a strategy for the development of innovative activities of agricultural enterprises should be improved legal and methodological framework, providing public and private investment funds.

Key words: *innovations, activity, strategies, agricultural enterprises, innovation platforms, economic effect.*

Постановка проблеми. Розвиток аграрного підприємства неможливий без впровадження стратегічних напрямів інноваційної діяльності. Інноваційні впровадження у аграрне виробництво у ринкових умовах є вирішальним чинником ефективного розвитку й нарощування обсягів продукції. Вони зумовлюють якісні зміни технологій виробництва, в його структурі, переоцінку системи мотивації. Інноваційна стратегія їх розвитку включає використання науково-технічних досягнень у сфері організації управління, техніки й технології та комплексний підхід до інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств є актуальною серед науковців, таких як: В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, Н.О. Афендікова, В.О. Білінська, В.М. Гейц, А.А. Гребеннікова, О.І. Дадій, С.І. Дем'яненко, О.В. Кривешко, І.В. Ксьонжик, М.М. Куласець, М.Й. Малік, А.В. Нелепова, Т.В. Писаренко, Т.Р. Побережна, П.Т. Саблук, П.В. Сідун, Н.М. Сіренко, Н.Т. Тверезовська, С.І. Тищенко, О.І. Шаманська, О.Г. Шпикуляк тощо. Сільськогосподарським підприємствам необхідно активно шукати та впроваджувати високоякісні технології інноваційної діяльності, які здатні підвищити обсяг виробництва, переробки та реалізації продукції з високим економічним ефектом.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз сучасного стану інноваційної діяльності аграрних підприємств та перспективи впровадження новітніх інформаційних технологій і їх вплив на ефективне використання виробничо-ресурсного потенціалу. Виявити важливість розробки стратегії інноваційної діяльності та ефективний механізм використання інноваційних технологічних рішень для аграрних виробників.

Виклад основного матеріалу. У світовому бізнесі розвиток сільського господарства є однією з найбільш перспективних сфер. Інноваційні стратегії базуються на оцінці стратегічних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Вони впливають на процеси виробництва, основними з яких є: організаційні особливості аграрних підприємств і стан аграрних ринків: можливість впровадження інноваційних технологій та конкурентна ситуація господарства; стан їх інвестиційної політики по виробництву, переробці, реалізації продукції. Аграрні підприємства України вивчають зарубіжний досвід та активно шукають шляхи впровадження високоякісних інноваційних рішень у своїх господарствах. Інноваційна діяльність цих підприємств дає можливість забезпечити конкурентоспроможність їх продукції як на вітчизняному, так і на світовому ринках. Вона є вирішальним фактором соціально-економічного розвитку і розв'язання економічних, екологічних, соціальних та інших проблем сільських об'єднаних територіальних громад [1].

Сучасний стан розвитку інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств свідчить про недостатність використання інструментів інноваційного управління для економічної ефективності їх виробничо-ресурсного потенціалу. У аграрному виробництві відбуваються динамічні зміни, більшості підприємствам важко передба-

чити стійкі конкурентні переваги свого майбутнього розвитку. Інноваційна діяльність є ефективним інструментом вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств і є ключовим напрямком стратегічного та тактичного управління підприємством.

Стратегічне управління інноваційною діяльністю аграрних підприємств спрямовується на пошук та реалізацію інноваційних проектів, які забезпечать стабільний і прибутковий розвиток суб'єкта господарювання в довгостроковій перспективі. Вибір інноваційної стратегії залежить від базової стратегії підприємства, його поточного стану та конкурентного середовища. Для розвитку інноваційної діяльності сільського господарства головною стратегією є глобалізація, складовими якої є обов'язкові екологічні, технологічні компоненти та стратегія бізнес-планування. Основними напрямками стратегії інноваційного регіонального розвитку сільського господарства є: цільовий ринок, позиція та асортимент сільськогосподарської продукції, ціноутворення, реклама, стимулювання її переробки та збуту, тощо. Задачею розвитком інноваційної діяльності аграрних підприємств є зміни в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері для одержання економічного ефекту, спрямованого на задоволення певних суспільних потреб. На авторському рисунку 1 відображено взаємозв'язок стратегії інноваційного діяльності з іншими стратегіями діяльності сільськогосподарських підприємств [2, с. 147].

Рис. 1. Взаємозв'язок стратегії інноваційної діяльності з іншими стратегіями розвитку сільськогосподарських підприємств

Інноваційна діяльність у сільському господарстві – це комплексний процес створення нових культур із більш високою врожайністю сортів; виведення поголів'я худоби та виробництво елітного насіння; виготовлення високопродуктивних сільськогосподарських машин і агрегатів; впровадження прогресивних техніко-технологічних, організаційно-економічних й управлінських рішень; комерціалізація сучасних споживчих норм. Основу інноваційного потенціалу сільськогосподарського підприємства складають кадрові та матеріально-технічні складові та наявність науково-технічної й інтелектуальної власності. Щоб створити сприятливі умови для розвитку іннова-

ційної діяльності аграрного бізнесу в Україні, потрібно ліквідувати його фінансову нестабільність, яка стримує залучення як вітчизняних так і зарубіжних фінансових інвесторів. Заходи щодо удосконалення законодавчої бази та фінансового оздоровлення сільськогосподарських підприємств повинні стати пріоритетними в державній аграрній політиці [3].

Стратегія інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств – це сукупність дій та методів ведення інноваційної діяльності, що має свою специфіку та забезпечує конкурентні переваги за рахунок інновацій. Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни; забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій; виробництва й реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції.

Інноваційна стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств передбачає системний підхід до освоєння інновацій. Інноваційний потенціал розглядається як: сукупність ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності; сукупність активів, що використовуються в інноваційній діяльності; можливості підприємства, що визначають обсяги, терміни, кількість і якість його інноваційної діяльності; здатність підприємства проявляти інноваційну активність; міра готовності їх до здійснення інноваційної активності; складна динамічна система, що здійснює інноваційну діяльність; характеристика потоку нововведень; складова інтелектуального потенціалу та певна структура його складових; одна з трьох складових інноваційного простору. Вона є складною динамічною системою генерування, накопичення і трансформування наукових, управлінських ідей та науково-технічних, маркетингових результатів і інноваційних продуктів на основі здійснення безперервного управління аграрним підприємством [4, с. 69].

Виділяють три стратегічні напрями ресурсно-технологічного оновлення сільського господарства: створення і застосування технологій і біоресурсів, що сприяють здешевленню виробленої продукції; розробка та впровадження технологій і біоресурсів, які дають можливість істотно підвищити якість продуктів харчування та аграрної сировини; створення та використання технологій і основних біологічних засобів виробництва, що забезпечують випуск екологічно чистого продовольства й екологічну аграрну діяльність, переробку її продукції [4, с. 18].

Для вдосконалення аграрної політики необхідним є врахування інноваційної компоненти, що дасть можливість посилити внутрішні індикатори господарської діяльності аграрних господарств на основі формування технологічних, агротехнічних та організаційно-економічними можливостей інноваційної діяльності. Однією із головних причин низької інноваційної активності вітчизняних аграрних підприємств є відсутність механізмів та інструментів зацікавленості у впровадженні інноваційних розробок у сільськогосподарське виробництво [5, с. 33].

Перспективною є концептуальна модель формування стратегії розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності аграрних підприємств, де ключовою складовою є чітке формулювання та визначення цілей їх діяльності, що забезпечить формулювання інноваційних орієнтирів на різних її стадіях. Модель цієї стратегії дасть можливість підвищити конкурентоспроможність продукції аграрних підприємств, забезпечити стійкі позиції на аграрному ринку та підвищити ефективність їх функціонування [6, с. 125].

Впровадження прогресивних ресурсозберігаючих і мінімальних технологій обробки ґрунту (Mini-till, No-till або Zero-till та Strip-till) мають проблеми в адаптації до вітчизняних умов, це: слабка державна підтримка та фінансові витрати; необхідність заміни машинно-тракторного парку та традиційних технологій виробництва на сучасні інформаційні технології. Економічний ефект від запровадження мінімального

обробітку ґрунту в 2020 році становитиме 6,3 млрд. грн. [7, с. 77]. Ефективність впровадження інноваційних агротехнічних заходів у рослинництві наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Ефективність впровадження пріоритетних заходів у рослинництві

Види заходів	Роки		Темп росту, %
	2015	2020	
Біологізація			
Внесення органічних добрив, млн т забезпечить:	57,9	105	181,3
- приріст гумусу, тис. т	2606	4725	181,3
- надходження NPK, тис. т	1186	2098	176,9
Запровадження науково-обґрунтованих сівозмін			
- посіви багаторічних трав, млн га	1,8	1,9	105,6
- бобових культур, млн га	2,3	2,8	121,7
забезпечить: - щорічне утворення гумусу, тис. т	3680	3760	102,2
- фіксації біологічного азоту, тис. т	496	502	101,2
- економію мінеральних добрив, млн грн	4960	5020	101,2
Розширення посівів сидеральних культур			
Площа посівів, млн. га забезпечить:	1,5	2,0	133,3
- утворення гумусу, тис. т	1350	1800	133,3
- надходження NPK, тис. т	251	342	136,2
- економію мінеральних добрив, млн грн	1960	2620	133,7
Використання на добрива побічної продукції рослинництва			
Обсяг побічної продукції, млн т забезпечить:	28,8	37,5	130,2
- утворення гумусу, тис. т	4296	5513	128,3
- надходження NPK, тис. т	630	820	130,2
- економію мінеральних добрив, млн грн	4920	6280	127,6

Джерело: [7, с. 78]

Тваринництво, як основна галузь сільськогосподарського виробництва потребує значних інвестицій. Сучасний стан його розвитку знаходиться в кризовому стані. Необхідна кардинальна стимуляція суб'єктів господарювання цієї галуззі до модернізації, технологічної оснащеності та провадження інноваційних більш інтелектуальних рішень. Впровадження нових стратегічних рішень у розвиток тваринництва, при ефективному використанні ресурсного його потенціалу, можливості сучасних інформаційних систем дозволяють: підтримувати оптимальний мікроклімат у приміщеннях із тваринами; відстежувати динаміку їх здоров'я, приросту маси тварин та відповідності показників нормативним критеріям; автоматизувати планування структури стада; враховувати генеалогію та біологічні цикли при плануванні розмноження тварин; формувати автоматизовано раціон їх харчування та план ветеринарних заходів.

Суть інноваційних технологій у розвиток галуззі тваринництва – це впровадження, в першу чергу, біотехнологій із застосуванням методів клітинної та генної інженерії у підвищенні відтворювальних функцій тварин та в перспективі створення вітчизняного ринку племінних ресурсів, який би повністю забезпечив внутрішню потребу та орієнтувався на експорт.

Стан техніко-технологічного забезпечення, що характеризується оновленням технологічної бази ферм новітнім обладнанням для утримання тварин в теперішніх умовах, досить слабкий. Перспективні та сучасні норми годівлі повинні враховувати потреби тварин в енергії, сухій речовині, протеїнах, вуглеводах, клітковині, жирі, мікроелементах, каротині, вітамінах методом створення різноманітних їх режимів стосовно відповідних порід тварин через точність їх дозування.

Впровадження ресурсозберігаючих технологій, що базуються на повній автоматизації процесу, використанні робототехніки, створенні кормової бази, розведенні високопродуктивного поголів'я відсутні, через нестачу організаційно-економічної, фінансової та матеріально-технічної підтримки. Основним завданням для галузі тваринництва, завдяки впровадженню інноваційних технологій, є збільшення виробництва валової продукції у 2020 році до 83,4 млрд грн, що майже в 2 рази більше 2010 року, а також збільшення обсягів виробництва м'яса в забійній масі у 2020 році до 4365 тис. т, або темп приросту цього показника буде становити 112,0% [8].

Сільськогосподарським підприємствам в перспективі необхідний новий підхід до організації внутрішнього планування. Аналітичні системи вирішують такі питання як планування: оптимального розміщення рослин, чергування рослин в сівозмінах, можливості ущільнених посівів та посадок тощо. Електронний агрохімічний паспорт кожного поля може бути доступним у комп'ютерах чи на мобільному пристрої. Аналітичні системи дають можливість автоматичного розрахунку потреби в насінні, добривах та засобах захисту рослин, а також забезпечують функцію ефективного управління бюджетом господарства. Програми ГЕО-Агро, ГІС Панорама Землеробство, Farm Works Site (Pro), SST Summit, SMS Desktop Software (Advanced і Basic), JD Reports MAP, АграрОфіс, Agro-Net NG, FarmView Record Keeper та інші дають можливість автоматичного розрахунку потреби в насінні, добривах та засобах захисту рослин, а також забезпечують функцію ефективного управління земельними, виробничими, трудовими та фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств.

Для залучення іноземних інвесторів необхідним є бізнес-план, який повинен відповідати міжнародним стандартам і повинен бути адаптованим до сучасних умов України. В процесі бізнес-планування необхідно застосовувати програми Comfar (UNIDO), Project Expert, пакети компаній „ІНЕК” та „Альт-Інвест”, Project Manager, Success та інші. Сільськогосподарський сектор економіки України для впровадження інноваційних розробок потребує щорічних інвестицій не менше 75 млрд. грн. [9, с. 602].

Перспективне впровадження передових систем землекористування та новітніх сільськогосподарських технологій вимагають розробки, удосконалення та впровадження інноваційних інформаційних технологій. До таких систем можна віднести Global Positioning System (GPS), „Rapid Eye”, CORINE Land Cover (Coordination of Information on the Environment). Ефективними для діяльності сільськогосподарських підприємств є інноваційні платформи, які працюють у сфері big data такі продукти як: БАЙЕР БІЗНЕС ПЛЮС, AGRIANALYTICA, SAATBAU PROFIT MANAGER тощо.

Перспективним, для більш ефективного використання ресурсів сільськогосподарських підприємств, є застосування смартфонів та мобільних додатків, які можуть здійснювати такі операції: відстежувати та контролювати транспортні засоби та здійснювати контроль за діяльністю водіїв; нагадувати та попереджати про необхідність здійснення операцій та застерігати про можливі критичні ситуації. Супровід і підтримку застосування смартфонів та мобільних додатків здійснюється через такі програми, як: ГЕО-Обліковець, ГЕОПлан, Кишеньковий вимірювач, Агронавт, Farm Works Mobile, SST Stratus, SMS Mobile, AGROGPS Mobilbox та інші.

Логістичні питання вирішуються за допомогою таких сервісів як Navizor.com, що аналізують розташування та відстань до збору врожаю, вантажомісткість тран-

спортних засобів, маршрути доставки, максимальний час доставки продукції та якість дорожнього покриття. Система GPS-моніторингу дозволяє контролювати переміщення транспорту в режимі реального часу і вчасно реагувати на затримки чи відхилення від маршруту. Для розробки можливості вести контроль за витратою палива, дистанційно відстежувати діяльність техніки та вести контроль за площею, що обробляється використовуються GPS-трекінг техніки та лог-буки, які дозволяють проводити фото- та відео-фіксацію на місці роботи та негайно передавати файли до пункту адміністрування [8].

У перспективі поліпшення інноваційної діяльності через технологічні рішення дозволять: максимально зменшити залежність від природних умов, раціонально використовувати особливості погоди на користь розвитку рослин; автоматизувати систему поливу та ефективно використовувати поливну воду; планувати внесення добрив на підставі хімічного аналізу вмісту поживних речовин кожного поля; здійснювати моніторинг наявності шкідників та планувати внесення інсектицидів при перевищенні порогу їх шкодочинності тощо.

Висновки. Розробка програми інноваційного розвитку та відповідної стратегії є базою формування конкурентних переваг і стійкого фінансового стану вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Для прийняття у них раціональних стратегічних управлінських рішень для покращення їх інноваційного розвитку сучасні технології дозволять виявляти недоліки та ризики в технологічних процесах. Впроваджуючи в діяльність аграрних підприємств інноваційні технології, інвестиційні кошти працюють не тільки на стратегічні плани, а і на їх тактичні можливості, заощаджуючи земельні, виробничі, трудові та фінансові ресурси.

Правильно обрана інноваційна стратегія мобілізує ефективне використання науково-технічного, фінансово-економічного, соціального і організаційного потенціалу підприємства. Першочерговим завданням постає визначення пріоритетних напрямів розвитку підприємства, забезпечення конкурентоспроможності продукції та підвищення ефективності виробництва.

Перспективне впровадження стратегії інноваційного розвитку відкривають нові можливості для покращення економічної ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств. Стратегія розвитку інноваційної діяльності підприємства повинна бути забезпечена удосконаленою правою та методичною базою, інвестиційними коштами для вибору оптимального варіанту інновацій, впровадження в діяльність підприємства, стабільність та інтенсивний тип розвитку цих суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. The global innovation index 2017. Innovation feeding the world/Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent. URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf.
2. Ковтун В.А. Інноваційна стратегія розвитку аграрних підприємств. *Фінпростір*. 2020. № 3 (39). С. 142–153.
3. Тверезовська Н.Т., Нелепова А.В. Інформаційні технології в агрономії. 2017. URL: https://pidruchniki.com/1337101861366/informatika/rozvitok_vprovadzheniya_informatsiynih_tehnologiy_silskomu_gospodarstvi.
4. Писаренко Т.В. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році : аналітична довідка. Київ : УкрІНТЕІ, 2018. 98 с.
5. Афендікова Н.О. Інноваційний розвиток аграрного виробництва в сучасних умовах. *Економіка та держава*. 2016. № 6. С. 32–34.
6. Шаманська О.І. Формування системи інноваційно-орієнтованого розвитку аграрних підприємств. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. С. 123–128.
7. Білінська В. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. Вип. 7 (172). С. 75–81.

8. Ковтун В.А. Роль інтелектуальних технологічних рішень для ефективного використання ресурсів сільського господарства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. №1(18). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/18-2019-ukr>.

9. Ковтун В.А. Стан та перспективи інвестиційного забезпечення галузі сільського господарства України. *МНПІК. Сучасний рух науки, Way Science*. Дніпро, 2018. С. 599–604.

References:

1. Dutta S., Lavnin B. & Wunsch-Vincent S. (2017) The global innovation index 2017. Innovation feeding the world. Available at: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf.

2. Kovtun V.A. (2020). Innovatsiina stratehiia rozvytku ahrarykh pidpryemstv [Innovative strategy for the development of agricultural enterprises]. *Finansovy prostir* [Financial space], no. 3, pp. 142–153. (in Ukrainian)

3. Tverezovska N.T., Nielepova A.V. (2017) *Informatsiini tekhnologii v ahronomii* [Information technologies in agronomy]. Kyiv: Tsentri Uchbovoi Lit-Ry (in Ukrainian)

4. Pysarenko T.V. (2018) *Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnologii v Ukraini u 2017 rotsi: analitychna dovidka* [The state of innovation and technology transfer activities in Ukraine in 2017: an analytical reference] Kyiv: UkrINTEI. (in Ukrainian)

5. Afendikova N.O. (2016) Innovatsiinyi rozvytok ahrarynoho vyrobnytstva v suchasnykh umovakh [Innovative development of agricultural production in modern conditions]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and state], no. 6, pp. 32–34. (in Ukrainian)

6. Shamanska O.I. (2016) Formuvannia systemy innovatsiino-oriientovanoho rozvytku ahrarykh pidpryemstv [Formation of a system of innovation-oriented development of agricultural enterprises]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy], no. 12, pp. 123–128. (in Ukrainian)

7. Bilinska V. (2015) Suchasni innovatsiini tekhnologii v silskomu hospodarstvi: osnovna kharakterystyka ta perspektyvy vprovadzhennia [Modern innovative technologies in agriculture: main characteristics and prospects of implementation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika* [Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy], no. 7 (172), pp. 75–81. (in Ukrainian)

8. Kovtun V.A. (2019) Rol intelektualnykh tekhnolohichnykh rishen dla efektyvnoho vykorystannia resursiv silskoho hospodarstva [The role of intelligent technological solutions for the efficient use of agricultural resources]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia* [Eastern Europe: Economy, Business and Management], no. 1(18). (in Ukrainian)

9. Kovtun V.A. (2018) Stan ta perspektyvy investytsiinoho zabezpechennia haluzi silskoho hospodarstva Ukrainy [Status and prospects of investment support of the agricultural sector of Ukraine]. *Suchasnyi rukh nauky – The modern movement of science, Way Science*, pp. 599–604. (in Ukrainian)

УДК: 330.341:634.8.07

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.9>**Малиш І.А.**

аспірант кафедри маркетингу,
підприємництва і організації виробництва,
Харківський національний аграрний університет
імені В.В. Докучаєва
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7584-6295>

Malysh Iryna

Kharkiv National Agrarian University
named after V. V. Dokuchayev

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESS RISKS AND EFFICIENCY OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITY OF ENTERPRISES

Проведено дослідження теоретико-методичних підходів до оцінки ризику та ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектору. Шляхом вивчення наукових праць учених та їх опрацювання проведено узагальнення застосовуваних у зарубіжній та вітчизняній практиці показників оцінки ефективності інноваційної діяльності аграрних підприємств. У результаті дослідження методичних підходів до оцінки ефективності інноваційної діяльності за допомогою цілої низки показників з'ясовано їхні основні переваги та недоліки. Визначено критерії прийняття рішення про вкладення інвестицій у конкретний інноваційний проєкт для кожного з показників, обґрунтовано необхідність їх застосування у поєднанні з показниками фінансового стану підприємства, зокрема показниками ліквідності, платоспроможності, а також коефіцієнтами фінансової стійкості, ділової активності тощо. Запропоновані показники можуть бути застосовані для побудови портфеля інноваційних проєктів аграрних підприємств. Обґрунтовано подальші наукові дослідження в напрямі оцінки ефективності кількох інноваційних проєктів та їх порівняння під час вибору об'єктів вкладення коштів.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна діяльність, ефект, ефективність, чистий приведений дохід, індекс рентабельності, внутрішня норма рентабельності, дисконтований період окупності інвестицій.

Проведено исследование теоретико-методических подходов к оценке риска и эффективности инновационно-инвестиционной деятельности предприятий аграрного сектора. Путем изучения научных работ ученых и их осмысления проведено обобщение применяемых в зарубежной и отечественной практике показателей оценки эффективности инновационной деятельности аграрных предприятий. В результате исследования методических подходов к оценке эффективности инновационной деятельности с помощью ряда показателей выяснены их основные преимущества и недостатки. Определены критерии принятия решения о вложении инвестиций в конкретный инновационный проект для каждого из показателей, обоснована необходимость их применения в сочетании с показателями финансового состояния предприятия, а именно показателями ликвидности, платежеспособности, а также коэффициентами финансовой устойчивости, деловой активности и т. д. Предложенные показатели могут быть применены для построения портфеля инновационных проектов аграрных предприятий. Обоснованы дальнейшие научные исследования в направлении оценки эффективности нескольких инновационных проектов и их сравнения при выборе объектов для вложения средств.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционная деятельность, эффект, эффективность, чистый приведенный доход, индекс рентабельности, внутренняя норма рентабельности, дисконтированный период окупаемости инвестиций.

The study of theoretical and methodological approaches to assessing the risk and efficiency of innovation and investment activities of agricultural enterprises. By studying the scientific developments of scientists and their understanding, a generalization of indicators used in foreign and domestic practice for assessing the effectiveness of innovative activities of agricultural enterprises has been carried out. Criteria for making a decision on investing in a specific innovative project for each of the indicators are determined, the need for their use in combination with indicators of the financial condition of the enterprise, namely: indicators of liquidity, solvency, as well as coefficients of financial stability, business activity, etc., is substantiated.

When analyzing the effectiveness of innovation and investment activities, the method of discounting is used - a method of comparing costs and revenues, as well as incoming and outgoing cash flows, which are carried out at different times and / or at regular intervals. By bringing the value of revenues and expenditures to a specific point in time, their comparability is achieved, and therefore the assessment of risks and effectiveness of innovation and investment will be more reliable. At the moment, Ukrainian-language terminology in the evaluation of innovative projects is not yet stable. For these reasons, it is better to use the English name of these indicators, which is common in world scientific practice.

As a result of the analysis of scientific achievements on the evaluation of the effectiveness of investment projects, five main indicators were selected, on which the further selection of the most promising projects is based. Most of these criteria use the amount of net present cash flows from sales. It is possible to build an estimate of such flows on the basis of the analysis of volumes of sale of production and receipt of means on accounts of the enterprise. The proposed indicators can be used to build a portfolio of innovative projects of agricultural enterprises. Substantiated further research in the direction of assessing the effectiveness of several innovative projects and their comparison when choosing objects for investment.

Key words: *innovation and investment activity, effect, efficiency, net present value, profitability index, internal rate of return, discounted investment payback period.*

Постановка проблеми. Інноваційно-інвестиційна діяльність відноситься до категорії ризикових видів діяльності. Прибутковість інновацій завжди вища за середньоринкову, проте й ризики значно перевищують середній рівень в економіці. Важливу роль у співвідношенні «ризик – прибуток» відіграє галузь вкладення коштів. З-поміж усіх видів діяльності саме сільське господарство є одним із найбільш ризикованих та мало прогнозованих видів діяльності. Це пов'язане в першу чергу з природно-кліматичними умовами, які прямо впливають на результати діяльності та слабо піддаються прогнозуванню, а також із тим, що виробництво тісно пов'язане з біологічним циклом розвитку рослин та тварин, а фінансовий результат можна оцінити лише в кінці року. За таких умов інноваційно-інвестиційна діяльність у даній сфері зазнає додаткових складнощів та потребує особливої уваги, а наукові дослідження методичних підходів до оцінки ризиків та ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрній сфері є дуже актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних з оцінкою ризиків та ефективності інноваційної діяльності, присвячено праці Г.Г. Кірейцева, Н.А. Мазура, Д. Горшкова, О.В. Димченко, О.О. Рудаченко, І.В. Федотової, Н.А. Кравченко, Н.М. Левченко, Д.К. Носенко, О.В. Клименка, С.М. Ілляшенка, Б.М. Андрушківа та багатьох інших. Інноваційні процеси та аналіз ефективності інновацій в аграрній сфері України висвітлено в працях Н.І. Мезенцева, Л.І. Михайлова, О.І. Гуторова, С.Г. Турчіна, І.О. Шарко та багатьох інших учених. Взятиши за базу вагомий внесок учених у дослідження вказаних проблем, варто зазначити, що існує необхідність подальших досліджень із питань об'єктивної та правильної оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування і поглиблення теоретико-методичних підходів до оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємства, вивчення переліку показників оцінки ризику та ефективності інноваційної діяльності, висвітлення їхніх переваг та недоліків.

Виклад основного матеріалу. Світова практика свідчить про те, що сільське господарство є дуже витратною і ризиковою галуззю для інвестиційної діяльності.

Вкладення капіталу в галузі харчової промисловості має менший ступінь ризику і забезпечує більший прибуток. Оптова і роздрібна торгівля продовольчими товарами забезпечує найшвидший кругообіг капіталу і найбільшу віддачу вкладень порівняно із сільським господарством та харчовою промисловістю. Саме тому конкурентоспроможність сільськогосподарського товаровиробника на інвестиційному ринку залежить не лише від успішної організації виробництва, а й від його участі в наступних технологічних ланках агробізнесової діяльності, насамперед переробній та реалізаційній [1, с. 13].

За своїми характеристиками сільськогосподарські ризики можна цілком віднести до категорії ризиків, що являють собою небезпеку нанесення збитку сільськогосподарському підприємству внаслідок порушення нормального ходу виробничого процесу [2]. У той час, коли природні сили в будь-якій іншій галузі розглядаються лише з погляду стихійного лиха і завдання збитків, то сільське господарство у цьому відношенні є винятком. Ураховуючи, що в рослинництві сонячна енергія та волога є факторами виробництва, дія природних чинників може приносити не тільки збитки, а й додатковий дохід. Отже, основними ознаками сільськогосподарського ризику є, по-перше, його галузева приналежність і, по-друге, конкретизація об'єкта, на який цей ризик спрямований, – на виробництво [3, с. 1265].

Сільське господарство має значну залежність від агрокліматичних умов. Це зумовлює сезонний його характер, а отже, і проблеми використання виробничих потужностей переробних підприємств, потребу комбінування різних способів переробки і зберігання сільськогосподарської сировини та готової продукції. Результатом такої діяльності є сезонність використання робочої сили, надходжень продукції та грошових прибутків протягом року. Саме це у поєднанні з низькими темпами обороту капіталу визначає специфіку сільського господарства як потенційної галузі для вкладання інвестицій [1, с. 13].

Ефективність інвестиційно-інноваційної діяльності аграрного підприємства, насамперед, залежить від реальних наслідків інвестування капіталу, які можна описати такими категоріями, як «ефект» та «ефективність інвестицій». Ефект – це кінцевий результат, що очікується або фактично досягається за рахунок здійснення інвестицій. Він може виражатися у додатковій сумі товарообігу (обсягу продажу), валового або чистого доходу (прибутку), грошового потоку, тобто суми чистого прибутку і амортизаційних відрахувань із вартості матеріальних і нематеріальних активів підприємства [4–6].

Під час здійснення аналізу ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності застосовується метод дисконтування – метод порівняння витрат і доходів, а також вхідних та вихідних грошових потоків, які здійснюються в різний момент часу та/або з певною періодичністю. Шляхом приведення вартості доходів і витрат до певного конкретно визначеного моменту часу досягається їх співставність, а отже, оцінка ризиків та ефективності інновацій та інвестицій буде більш достовірною.

Процес оцінки ризику та ефективності інновацій ускладнюється тим, що всі учасники інвестиційного процесу прагнуть мати якомога достовірнішу інформацію про ефективність інновацій ще до початку їх упровадження для прийняття рішення про доцільність вкладення коштів. У такому разі важливо правильно оцінити ефективність майбутніх інновацій, коли економічний результат у вигляді прибутку не фактичний, а потенційний.

Розглянемо детальніше показники ефективності інвестицій в інновації, які застосовуються у вітчизняній економічній практиці.

Треба відзначити, що нині українськомовна термінологія в питанні оцінки інноваційних проєктів ще не є сталою, тому краще користуватися англійською назвою цих показників [7].

Як стверджує Л.І. Михайлова, найголовніше правило прийняття рішення щодо інноваційного проєкту – інновації необхідно здійснювати, якщо очікуваний рівень доходу на капітал не нижче (або дорівнює) ринковій ставці відсотка по позиках. Таким чином, порівняння рівня доходу на капітал з процентною ставкою – один зі способів обґрунтування ефективності інновацій [8]. Показник, який застосовується для такого порівняння, називають чистим дисконтованим доходом, чистим приведеним доходом, інтегральним ефектом, чистою приведеною вартістю, чистим приведеним ефектом, який у зарубіжній практиці позначається як *NPV*.

Чиста приведена вартість (Net Present Value, *NPV*, або чистий приведений дохід, чистий приведений ефект) – це сума, на яку продискнтовані чисті грошові потоки перевищують продискнтовані інвестиційні витрати за весь термін реалізації інвестиційного проєкту. За економічним змістом це продискнтований прибуток, який отримує інвестор після реалізації інвестиційного проєкту [6–10].

Економічна сутність показника *NPV* полягає у тому, що він відображає прогностичну оцінку зміни економічного потенціалу комерційної організації (підприємства-новатора) у разі прийняття розглянутого інноваційного проєкту. Причому оцінка робиться на момент закінчення проєкту, але з позиції поточного моменту, тобто початку проєкту.

Під час розрахунку *NPV*, як правило, використовують постійну ставку дисконтування. Однак за деяких обставин, наприклад коли очікується зміна рівня облікових ставок, можна використовувати індивідуалізовані по роках коефіцієнти дисконтування [6].

Разом із визначенням чистого приведеного доходу застосовуються також інші показники оцінки ефективності інноваційних проєктів:

1. Індекс рентабельності інноваційного проєкту (Profitability Index, *PI*, або індекс прибутковості, індекс доходності) – являє собою співвідношення приведених доходів до приведених на ту саму дату інноваційних витрат [6; 11]. Він характеризує рівень чистого грошового потоку, що припадає на одиницю інноваційних витрат, або відображає величину доходу на одиницю витрат [7].

Економічна сутність індексу рентабельності полягає у тому, що він відображає рівень приведеної (продискнтованої) вартості майбутніх грошових потоків по відношенню до початкового обсягу інвестицій. Тобто він показує відносну прибутковість інвестиції шляхом порівняння приведеної вартості вхідних грошових потоків та приведеної вартості вихідних грошових потоків (витрат) [12].

Як співвідносяться показники *NPV* та *PI*? Насправді, обидва ці показники у розрахунках використовують майбутній грошовий потік від інноваційно-інвестиційної діяльності у співвідношенні з витратами. Однак *NPV* дає змогу оцінити вартісний обсяг майбутніх доходів від проєкту (скільки заробить кожна вкладена гривня), тоді як індекс прибутковості дає відносну величину (індекс, відсоток).

Критерій *PI* найбільш удалий під час комплектування портфеля інноваційних проєктів у разі обмеження по обсягу джерел фінансування. Незалежні проєкти впорядковуються по убутанню *PI*; у портфель послідовно включаються проєкти з найбільшими значеннями *PI*. Отриманий портфель буде оптимальним з позиції максимізації сукупного *NPV* [7; 13].

2. Внутрішня норма рентабельності (Internal Rate of Return, *IRR*, або внутрішня норма доходності, внутрішня норма ефективності) – це така ставка дисконтування, за якої одержані продискнтовані чисті грошові потоки від інноваційного проєкту дорівнюють продискнтованим інвестиційним витратам. Фактично це така дисконтна ставка, за якої *NPV* дорівнює нулю. Також можна сказати, що *IRR* – це процентна ставка, за якої обнуляється приведена вартість усіх грошових потоків (*NPV*), необхідних для реалізації інвестиційного проєкту.

Один із недоліків критерію *IRR* – неможливість його використання у разі неордinarного грошового потоку, коли відплив і приплив капіталу чергуються. Цілоком

реальна ситуація, коли проєкт завершується відпливом капіталу. Це може бути пов'язано з необхідністю демонтажу обладнання, витратами на відновлення навколишнього середовища тощо. У цьому разі виникає ефект багаточисельності внутрішньої ставки доходу (*IRR*), тому застосовують його модифікацію – критерій *MIRR*.

Критерій *MIRR* завжди має єдине значення як для ординарного, так і для неординарного потоків. Значення критерію також порівнюють із ціною капіталу [4].

3. Період окупності (Payback Period, *PP*, термін окупності, строк окупності) – показник ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності, який визначається шляхом порівняння приведеної вартості чистого грошового потоку від упровадження інновацій або доходу від реалізації інноваційної продукції з приведеною сумою грошових коштів, інвестованих в інновації (одномоментно або окремими сумами через певні проміжки часу) протягом аналізованого періоду [7].

Яку додаткову інформацію надає показник період окупності порівняно з *NPV* та *IRR*? Показник *PP* надає інформацію про необхідний обсяг часу для повернення вартості вкладених коштів у вигляді отриманого прибутку від інвестиційного проєкту. Тобто він показує точку беззбитковості проєкту. Ця інформація може бути корисною у разі, коли економічна ситуація змінюється і фірма, можливо, буде змушена відмовитися від проєкту. Також період окупності може слугувати грубим припущенням про ризикованість та ліквідність проєкту [12].

4. Дисконтований період (строк) окупності інвестицій (Discounted Payback Period, *DPP*) – це термін часу, за який продисконтовані чисті грошові потоки від інвестиційного проєкту перекрыють продисконтовані інвестиційні витрати на цей проєкт. У цьому разі до розрахунку включають грошові потоки, дисконтовані за показником середньозваженої ціни капіталу (*WACC*) [4; 12].

Отже, дисконтований період окупності показує теоретично необхідний час для повної компенсації інвестицій продисконтованими доходами [11].

Очевидно, що у разі дисконтування термін окупності інвестицій збільшується і завжди $DPP > PP$. Іншими словами, проєкт, припустимий за критерієм терміну окупності інвестицій (*PP*), може виявитися недопустимим за критерієм дисконтованого терміну окупності (*DPP*).

Для оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності варто застосовувати вказані показники у вигляді комплексної системи та здійснювати аналіз розрахунків шляхом урахування всіх нюансів кожного запропонованого до реалізації інноваційного проєкту. Тільки всебічний та комплексний підхід до аналізу може забезпечити об'єктивність прийняття рішення про доцільність вкладення коштів в інновацію.

Ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства виражається через економічні й фінансові показники. В умовах ринкової економіки не може бути уніфікованої системи показників. Кожний інвестор самостійно визначає цю систему виходячи з особливостей інноваційного проєкту, професіоналізму фахівців і менеджерів та інших факторів [6].

Між вимогами товаровиробників сільськогосподарської продукції до інноваційної системи та інтересами виробників наукових знань існує закономірна боротьба та протиріччя. Якщо перші здебільшого керуються ринковими чинниками, то другі в процесі своєї діяльності виходять із суб'єктивної зацікавленості, яка є породженням потягу до пізнання, нових знань. Поєднання інтересів можливе лише за наявності третього суб'єкта, який виконуватиме роль щодо збалансування та регулювання інтересів: розвиваючи неприбуткові фундаментальні знання, стимулюючи прикладні дослідження.

Інноваційний фонд – це та структура, яка має стати акумулятором наукових, фінансових, інформаційних і людських ресурсів для розвитку аграрного сектору у пріоритетних напрямках, а тому повинна бути наділена відповідними повноваженнями та

сферами впливу. Не менш важливим для активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки є також забезпечення високого рівня професійної підготовки спеціалістів та працівників АПК, поєднання науки з виробництвом й раціональне використання бази знань у підвищенні ефективності агропромислового виробництва на основі розвитку інноваційного підприємництва як визначальної частини інноваційної системи.

При цьому для підвищення інноваційної активності підприємств насамперед необхідно здійснити комплекс заходів із нарощування внутрішніх фінансових ресурсів та державної підтримки шляхом економічного стимулювання інноваційної діяльності. Важлива роль має відводитися належному розробленню та всебічній підтримці складників організаційно-економічного механізму розвитку інноваційного підприємництва. Це, своєю чергою, забезпечить нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, посилення продовольчої безпеки, зростання експортного потенціалу і зміцнення економіки країни у цілому.

Висновки. Таким чином, у результаті аналізу наукового доробку щодо оцінки ефективності інвестиційних проєктів вибрано п'ять основних показників, на яких базується подальший вибір найперспективніших проєктів. Більшість із цих критеріїв використовує суму чистих приведених грошових потоків від реалізації продукції. Побудувати оцінку таких потоків можна на основі аналізу обсягів продажу продукції та надходження коштів на рахунки підприємства.

Охарактеризовані класичні показники оцінки ефективності інвестицій мають свої переваги та недоліки, а також передбачають, що майбутні грошові потоки й доходи, час їх надходження є заздалегідь відомими. Проте в аграрній сфері в умовах коливання цін, попиту на продукцію доходи й грошові потоки та час їх надходження на підприємство можуть бути оцінені приблизно. Вибір процентної ставки для дисконтування також робить свій внесок у суб'єктивність і невизначеність результату оцінки показників ефективності внаслідок зміни кон'юнктури ринку. Тому, на нашу думку, показники ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності необхідно аналізувати в комплексі з показниками фінансового стану підприємства (зокрема, фінансової стійкості та ліквідності, ділової активності) до та після впровадження інновацій.

Запропоновані показники можуть бути застосовані для побудови портфеля інноваційних проєктів аграрних підприємств. Подальші дослідження будуть спрямовані на їх застосування для обґрунтування вибору інноваційних проєктів аграрних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Мезенцева Н.І., Мороз І.М. Інвестиційна діяльність в агропродовольчому виробництві України: регіональні аспекти : монографія. Київ : Обрії, 2011. 163 с.
2. Горшков Д. Об'єктивність ризиків і страхова реальність. *Агробізнес сьогодні. Економічний гектар*. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hekta/item/7798-objektivnist-gyzykiv-i-strakhova-realnist.html> (дата звернення: 15.03.2021).
3. Мазур Н.А. Класифікація ризиків аграрного підприємства для цілей бухгалтерського обліку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 1264–1268. URL: <http://global-national.in.ua> (дата звернення: 30.03.2021).
4. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент. Житомир : ЖІТІ, 2001. 440 с.
5. Малиш І.А. Теоретико-методичні підходи до управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємств аграрного сектору економіки. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 4. С. 165–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhna_ekon_2018_4_18 (дата звернення: 16.03.2021).
6. Димченко О.В., Рудаченко О.О. Конспект лекцій з дисципліни «Інноваційно-інвестиційна діяльність підприємств міського господарства». Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2018. 102 с.

7. Федотова І.В. Управління інноваціями : дистанційний курс підготовки фахівців зі спеціальності «Менеджмент» ; Харківський національний автомобільно-дорожній університет. 2020. URL: <https://dl.khadi.kharkov.ua/course/view.php?id=715> (дата звернення: 18.03.2021).
8. Інноваційний менеджмент : навчальний посібник / Л.І. Михайлова та ін. ; вид. 2-е, доп. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 234 с.
9. Кравченко Н.А. Інвестиційна складова інноваційного розвитку. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Traeiv/2011_2/6.pdf (дата звернення: 15.03.2021).
10. Левченко Н.М., Носенко Д.К. Аналіз ефективності інноваційної діяльності підприємств. *Вісник ХНУ*. 2009. № 2. Т. 1. С. 141–149.
11. Клименко О.В. Методика оцінки ефективності реальних інвестицій в Excel. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2013. № 10. С. 467–473. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/10846/1/78.pdf> (дата звернення: 18.03.2021).
12. Understanding Financial Management: A Practical Guide. Guideline Answers to the Concept Check Questions . Chapter 8 Capital Budgeting. URL: <https://www.blackwellpublishing.com/content/baker/CH08ConceptChecks.pdf> (дата звернення: 21.03.2021).
13. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент : підручник. Суми : Університетська книга, 2010. 334 с.
14. Управління інноваційною діяльністю: магістерський курс : підручник / Б.М. Андрушків та ін. Тернопіль : Паляниця В.А., 2015. 1146 с.

References:

1. Mezenceva N. I., Moroz I. M. (2011) *Investycyjna dijalnijstj v aghroprodovoljchomu vyrobnyctvi Ukrajinu: rehionaljni aspekty* [Investment activity in agro-food production of Ukraine: regional aspects]. Kyiv: VGH L «Obriji». (in Ukrainian)
2. Ghorshkov D. Ob'ektyvnijstj ryzkyv i strakhova realnijstj [Objectivity of risks and insurance reality]. *Aghrobiznes sjoghodni. Rubryka Ekonomichnyj ghektar*. Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7798-obiektivnist-ryzykiv-i-strakhova-realnist.html> (accessed 15 March 2021).
3. Mazur N.A. (2014) Klasyfikacija ryzkyv aghrarnogho pidpryjemstva dlja cilej bukhghalters'jkogho obliku [Classification of risks of an agricultural enterprise for accounting purposes]. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 1264–1268. Available at: <http://global-national.in.ua> (accessed 30 March 2021).
4. Kirejcev Gh.Gh. (2001) *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. Zhytomyr: ZhITI. (in Ukrainian)
5. Malysh I. A. (2018) Teoretyko-metodychni pidkhody do upravlinnja innovacijno-investycijnogo dijalnijstju pidpryjemstv aghrarnogho sektoru ekonomiky [Theoretical and methodological approaches to the management of innovation and investment activities of enterprises in the agricultural sector of the economy]. *Visnik KhNAU. Serija : Ekonomichni nauky*, no. 4, pp. 165–175. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2018_4_18 (accessed 16 March 2021).
6. Dymchenko O.V., Rudachenko O.O. (2018) *Konspekt lekcij z dyscypliny «Innovacijno-investycijna dijalnijstj pidpryjemstv mis'kogho ghospodarstva»* [Synopsis of lectures on the subject "Innovation and investment activities of municipal enterprises"]. Kharkiv: KhNUMGh im. O.M. Beke-tova. (in Ukrainian)
7. Fedotova I.V. (2020) Upravlinnja innovacijamy: dystancijnyj kurs pidgotovky fakhivciv zi special'nosti «Menedzhment» [Innovation management: a distance training course in "Management"]. Kharkivskij nacionalnij avtomobil'no-dorozhnij universytet. 2020. Available at: <https://dl.khadi.kharkov.ua/course/view.php?id=715> (accessed 18 March 2021).
8. Mykhajlova L.I. (2015) *Innovacijnyj menedzhment* [Innovation management]. Kyiv: Centr uchbovoji literatury. (in Ukrainian)
9. Kravchenko N.A. (2011) *Investycyjna skladova innovacijnogho rozvytku* [Investment component of innovative development]. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoji vlasnosti. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Traeiv/2011_2/6.pdf (accessed 15 March 2021).
10. Levchenko N.M., Nosenko D.K. (2009) Analiz efektyvnosti innovacijnoji dijalnosti pidpryjemstv [Analysis of the effectiveness of innovative activities of enterprises]. *Visnyk KhNU*, vol. 1, no. 2, pp. 141–149.

11. Klymenko O.V. (2013) Metodyka ocinky efektyvnosti realjnykh investycij v Excel [Methods for evaluating the effectiveness of real investments in Excel]. *Ekonomichnyj visnyk NTUU «KPI»: zbirnyk naukovykh prac*, no. 10, pp. 467–473. Available at: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/10846/1/78.pdf> (accessed 18 March 2021).

12. Understanding Financial Management: A Practical Guide. Guideline Answers to the Concept Check Questions. Chapter 8 Capital Budgeting. Available at: <https://www.blackwellpublishing.com/content/baker/CH08ConceptChecks.pdf>. (accessed 21 March 2021).

13. Illjashenko S.M. (2010) *Innovacijnyj menedzhment* [Innovation management]. Sumy: VTD Universytetsjka knygha. (in Ukrainian)

14. Andrushkiv B.M. (2015) *Upravlinnja innovacijnoju dijalnistju: magistersjkyj kurs* [Innovation management: master's course]. Ternopil: FOP Paljanycja V.A. (in Ukrainian)

УДК 658.6:65.014

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.10>**Неїленко С.М.**

кандидат технічних наук,
Київський національний університет культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7282-2682>

Гуца Є.А.

аспірант,
Київський національний університет культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3477-8617>

Neilenko Sergii

Kyiv National University of Culture and Arts

Gushcha Evgeniya

Kyiv National University of Culture and Arts

ФОРМАЛІЗАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ВІДВІДУВАНОСТІ ДЛЯ ІВЕНТ-ЗАХОДІВ

FORMALIZATION OF THE ATTENDANCE FOR EVENTS

У статті розглянуто формалізацію показників відвідуваності для івент-заходів та виокремлено їхні характерні ознаки. Концептуальні, теоретико-методологічні та методико-прикладні засади івент-заходів розглянуто вітчизняними та іноземними науковцями здебільшого фрагментарно, що актуалізує необхідність вирішення у цьому контексті широкого спектру завдань. Формалізовано визначення таких показників: середня тривалість перебування, середня кількість відвідувачів, відносна тривалість перебування, мультиплікатор відвідувачів, коефіцієнт змінюваності, пікове використання місткості, середнє використання місткості, частка використання місткості. Це дасть змогу суб'єктам івент-менеджменту та керівникам підприємств корегувати необхідне ресурсне забезпечення, процедури, індикатори, критерії тощо для ефективнішої реалізації івент-заходів.

Ключові слова: виїзні заходи, захід, івент, івент-планування, кількість відвідувачів, менеджмент, подія, прогнозування, формалізація.

В статье рассмотрена формализация показателей посещаемости для ивент-мероприятий и выделены их характерные признаки. Концептуальные, теоретико-методологические и методико-прикладные основы ивент-мероприятий рассмотрены отечественными и иностранными учеными в основном фрагментарно, что актуализирует необходимость решения в этом контексте широкого спектра задач. Формализовано определение следующих показателей: средняя продолжительность пребывания, среднее количество посетителей, относительная длительность пребывания, мультипликатор посетителей, коэффициент сменяемости, пиковое использование вместимости, среднее использование вместимости, доля использования вместимости. Это позволит субъектам ивент-менеджмента и руководителям предприятий корректировать необходимое ресурсное обеспечение, процедуры, индикаторы, критерии и т. д. для эффективной реализации ивент-мероприятий.

Ключевые слова: выездные мероприятия, мероприятие, ивент, ивент-планирование, количество посетителей, менеджмент, событие, прогнозирование, формализация.

The article considers the formalization of attendance ratio for events and underlines its characteristics. Conceptual, theoretical-methodological and methodological-applied principles of events are considered by scientists partially, which emphasizes the need to solve a wide range of problems in this context. From the standpoint of events in theory and practice its main parameters, stages and indicators are characterized. At the same time, a number of important tasks on this topic still remain unsolved. First of all, the formalization of event management indicators is considered partially, which complicates further research in the field of event management in enterprises. The purpose of the article is to formalize the attendance ratio in

correlation with the duration of the event and to establish the importance of this quantitative outcome study for the financial success of the event project. Challenges of modernity adjust the new requirements for the service of various events. One of the criteria for a successful event is to determine attendance. The number of guests of one event is not an unknown quantity, nor is it a consequence of coincidence. Total quality event-management is characterized by the fact that the attendance can be predicted as accurately as possible, because the number of visitors is planned in terms of the effective event. In addition, the number of visitors can be optimized by managing it before the event and during it; deviations in the number of guests require a minor variation. The measurement of attendance ratio can be based on experience, the influence of internal and external factors, own actions and final records. However, a clear formalization of attendance ratio can improve the result. The definition of the following indications has been formalized: average length of stay, average number of visitors, relative length of stay, visitor multiplier, interchangeability ratio, peak space capacity, average space capacity, space capacity rate. This will allow event management entities and business leaders to adjust the necessary resources, procedures, indications and criteria for the effective implementation of event activities.

Key words: attendance, cycling of events, event, formalization, number of visitors, management, outdoor service, prediction, scheduling.

Постановка проблеми. Сучасність корегує нові вимоги до обслуговування різних заходів. Одним із критеріїв успішного проведення івент-заходу є визначення показників відвідуваності. Кількість гостей одного івент-заходу не є невідомою величиною, так само як і не є наслідком збігу обставин. Якісний менеджмент заходу характеризується тим, що кількість відвідувачів може бути передбачена максимально точно, адже ця кількість гостей планується з погляду оптимального івент-заходу [1]. Окрім того, кількість відвідувачів можна оптимізувати, керуючи нею перед самим заходом і в процесі його проведення, відхилення в кількості гостей вимагає усвідомленої реакції. В основі оцінки показників відвідуваності можуть лежати досвід, вплив внутрішніх і зовнішніх чинників, власні дії і підсумкові записи. Однак чітка формалізація показників відвідуваності здатна поліпшити результат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація івент-заходів та їх функціонування досліджувалися вітчизняними та іноземними науковцями. Найвідоміші праці належать таким вітчизняним дослідникам, як Л. Вовк, Г. Кунц, С. Попович, Н. Титова, В. Федоренко [14–16]. Проблеми функціонування та розвитку івент-менеджменту розглядали у численних наукових працях й іноземні вчені, такі як Д. Гетц, Р. Гріффін, Й. Лампел, А. Нігам, А. Олівер, М. Фолллетт [10–12].

Із позиції івентів у теорії та практиці звернено увагу на практичні аспекти, охарактеризовано його основні параметри, стадії та показники [2; 16, с. 254]. Водночас низка важливих завдань з указаної тематики досі залишається невирішеною. Перш за все формалізація показників івент-менеджменту розглянута лише частково, що ускладнює подальші наукові пошуки у сфері організації івент-заходів на підприємствах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є формалізація показників відвідуваності залежно від тривалості івент-заходу та встановлення важливості вказаного показника для фінансового успіху івент-проекту.

Виклад основного матеріалу. Під час планування і реалізації проекту важливі як підготовчі роботи, так і підведення підсумків з аналізом результатів. Проведення івенту поділяють на етапи, кожний з яких відрізняється певними діями (табл. 1).

На фазах Ініціювання та Старту визначаються цілі, створюються програма і концепція івенту, визначається стратегія та проводиться планування підготовки та перебігу заходу [4; 9, с. 840].

Під час фаз Підготовки і Пуску розробляються плани (аналізуються попередні роботи, проводиться оцінка результатів); визначаються учасники; формується логістика; проводиться аналіз ризиків, структуризація, організація і реалізація проекту івенту.

Таблиця 1

Фази та етапи івент-заходу

Фаза/етап	Дія
Етап 0: Ідея	Формування ідеї щодо проведення івент-заходу
Ініціювання	Оформлення ідеї і визначення івент-заходу, підготовка проєкту для осіб, що приймають рішення
Етап 1: Так / Ні	Ухвалення рішення про проведення івент-заходу. Оголошення про івент-захід усередині організації, призначення виконавців і керівників проєкту
Старт	Фаза планування: розподіл завдань, формування команд, планування перебігу заходу, орієнтовне планування
Етап 2: Вперед / Стоп	Ухвалення рішення про підготовку (або про її припинення), складання кошторису, публічна заява про івент-захід (починаючи із цього моменту відмова від проєкту тягне за собою фінансові і моральні збитки)
Підготовка	Остаточне планування: підготовка і організація івент-заходу; завдання і доручення, запрошення гостей
Етап 3: Крапка неповернення	Початок фази пуску: активізація і висування вимог до планування; відтепер виникають витрати великого обсягу
Пуск	Початок івенту, активна діяльність з облаштування місця проведення, монтажу споруд і обладнання, постачання, забезпечення прибуття
Етап 4: Відчинені двері	Event стартує; офіційне відкриття, привітання (можливо пізніше)
Дія	Час контакту приймаючої сторони і запрошених гостей
Етап 5: Закінчення	Закінчення івент-заходу, офіційне закриття, прощання
Наслідки	Завершення івент-заходу: демонтаж споруд та обладнання, повернення поставок, організація від'їзду
Етап 6: Завершення	Припинення дій і закінчення розрахунків
Підведення підсумків	Заключні організаційні роботи. Обробка даних, фінансовий звіт
Етап 7: Закінчення проєкту	Проєкт закрито

Фаза Дія включає у себе привітання учасників, обслуговування та поточний контроль над якістю проведення івенту та кількістю відвідувачів [5, с. 183; 14, с. 70].

Фаза Наслідки і Підведення підсумків передбачає демонтаж споруд та обладнання; документування процесу; зворотний зв'язок, оцінка відповідей, обробка даних, внесення поправок; звільнення від обов'язків залучених співробітників; прийняття рішень про майбутні заходи.

За тривалого або подовженого заходу важливо визначити критерії оцінювання кількості відвідувачів, за якими можуть бути оцінені певні складові частини заходу, дні або місця їх проведення. Завдяки цьому виділяються основні «центри тяжіння» (зони з високою кількістю відвідувачів) і «вузькі місця» (зони з високим ступенем використання місткості).

Івент включається в організаційну структуру підприємства різними способами. По-перше, формуванням власного структурного підрозділу, діючого на постій-

ній основі. Це має сенс тоді, коли заходи готуються і проводяться регулярно, що забезпечує гарантію завантаження даного підрозділу (а також у разі необхідності залучення його до вирішення інших задач) [6, с. 73]. По-друге, відокремленою від організації тимчасовою структурою, що актуально насамперед під час проведення великих заходів і в окремих випадках може стати основою для виникнення самостійної фірми, що займається реалізацією івенту [7]. По-третє, матричним способом, коли з різних задіяних підрозділів набираються співробітники в івент-команду [8, с. 318].

Основними показниками, які характеризують івент-захід і його успіх, є середня відвідуваність, коефіцієнт змінюваності і рівномірність відвідуваності.

Коефіцієнт змінюваності (W) являє собою частку, отриману шляхом ділення загальної показників відвідуваності (G) на пікову відвідуваність (S). Формулу можна представити як $W = G/S$. При цьому значення $W = 1$ (мінімально можливе) показує, що на даний момент присутні всі гості.

Передумови для високого значення W , як правило, такі:

- регулярна змінюваність: термін перебування D менший, аніж тривалість заходу V . Коефіцієнт змінюваності $W = V/D$ за рівномірної відвідуваності (наприклад, виставки, де тривалість огляду становить кілька годин);

- активне зростання показників відвідуваності на початку й її зменшення до кінця заходу без накладок у часі (наприклад, на дні відкритих дверей, де не всі гості присутні одночасно);

- змінюють один одного відвідувачі багатоденних заходів (наприклад, кінець святкового тижня з п'ятничною поп-програмою, суботнім вечором фолк-музики і концертом у неділю) або заходів тривалістю в один день (участь у денній програмі, вечірній вихід при параді).

За значення $W > 1$ різні гості можуть бути присутніми в різний час (наприклад, хтось до обіду, хтось після – під час спільного обіду).

Під час довготривалих заходів слід розділяти відвідувачів, які мають необмежену кількість входу, і тих, хто входить одноразово. Кількість останніх визначається за фіксованим числом входів, перше – за кількістю проданих квитків або за списками.

Графік (рис. 1) показує два можливих варіанти як за однієї заданої кількості гостей за годину може варіюватися їх загальне і пікове число.

Високий коефіцієнт змінюваності означає, що:

- не всі гості беруть участь у всіх складниках івент-заходу (особливо це стосується відкриття та закриття);

- у всіх відвідувачів складається своє уявлення про подію;

- місткість виїзного заходу становить лише частину ($1/W$) від загальної кількості гостей.

Під час планування івент-заходів потрібно диференційовано визначати різні показники відвідуваності, охоплювати їх і управляти ними. Ще на стадії виникнення ідеї за високого коефіцієнту змінюваності потрібно взяти до уваги різницю між сукупним івент-заходом із погляду організаторів й івент-заходом в уявленні гостей [12, с. 1158].

Середня кількість відвідувачів (M) – це частка від ділення кількості людино-годин (B) на загальну тривалість заходу (V), тобто $M = B/V$. Показник середньої відвідуваності відображає лише те, наскільки використовується місткість залу K . За повного використання $M = K$.

Середня кількість відвідувачів (M) менша, ніж пікова кількість відвідувачів (S), а остання, своєю чергою, не перевищує місткість (K), тобто $M \leq S \leq K$. Ступінь використання $m = M/K \leq 1$. На коефіцієнт частки використання $q = G/K$ впливає велика кількість чинників, тому його значення може бути як більшим (за високої змінюваності відвідувачів), так і меншим (у разі неповного використання місткості). Значення

$q = 1$ може виникати в тому разі, коли захід уміщує 25% відвідувачів, але окремі гості присутні постійно лише чверть часу.

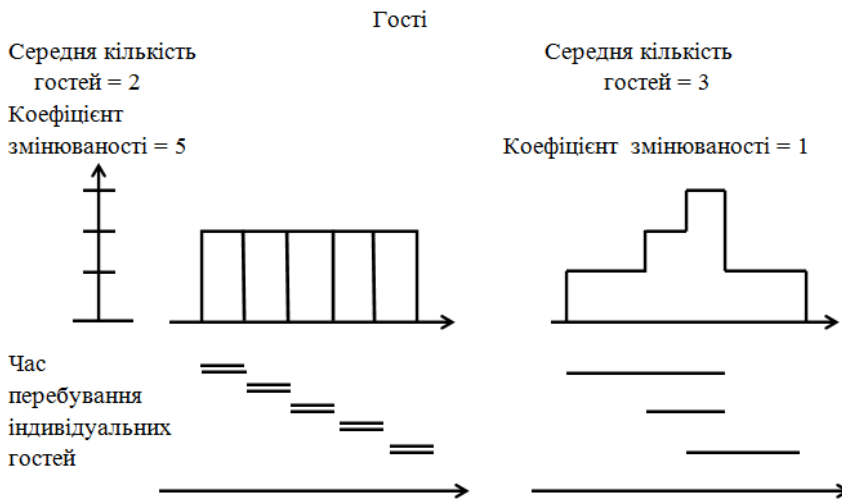

Рис. 1. Коефіцієнт змінюваності відвідуваності івент-заходів

Кількість гостей одного заходу не є невідомою величиною, так само як і не є наслідком збігу обставин. Якісний менеджмент заходу характеризується тим, що [11, с. 839]:

- кількість відвідувачів може бути передбачена максимально точно;
- кількість гостей планується з погляду оптимального івент-заходу;
- кількість відвідувачів можна оптимізувати, керуючи нею перед заходом і в процесі його проведення;
- відхилення в кількості гостей вимагають усвідомленої реакції.

В основі оцінки показників відвідуваності можуть лежати досвід, вплив внутрішніх і зовнішніх чинників, власні дії і підсумкові записи. У багатьох випадках отримання незалежної оцінки здатне поліпшити результат.

Правильне визначення кількості гостей важливе у зв'язку з тим, що:

- порожні зали настільки ж критичні для сприйняття події, як і довгі черги;
- для фінансового успіху необхідна велика кількість учасників;
- перевищення допустимої місткості загрожує різного роду ризиками і проблемами.

Оцінка показників відвідуваності, спостереження за нею та управління вкрай важливі для успіху заходу. Тут можливі такі заходи, як [13, с. 110; 16, с. 254]:

- планування події з урахуванням місткості і коефіцієнта змінюваності, потенційної зацікавленості та цілей івент-заходу;
- управління за допомогою комунікації, укладення контрактів (наприклад, стосовно ціноутворення та інших умов) і спрямування потоку відвідувачів у певне русло (у певній послідовності);
- реагування на відхилення шляхом спроб регулювання чи адаптації заходу;
- просторове або часове розширення чи скорочення заходу;
- додаткові заходи іншого характеру, наприклад організація розваг для гостей що стоять у черзі.

Відповідно до вищевикладеного, формалізовано кореляцію між кількістю відвідувачів та тривалістю івент-заходу (табл. 2, 3).

Таблиця 2

**Параметри формалізації показників відвідуваності
залежно від тривалості заходу**

Позначення	Формули і умови	Значення
V: тривалість заходу	Дія	Орендна плата, витрати на одну особу, програма
K: місткість	Максимальна кількість відвідувачів	Орендна плата, страхування, безпека, інфраструктура
G: загальна кількість відвідувачів	Кількість усіх гостей, які зайшли	Вхідні квитки, в'їзд транспортних засобів
B: кількість людино-годин	Сума часу присутності всіх відвідувачів	Присутність, споживання
S: пікова кількість відвідувачів	$M \leq S \leq K$	Використання місткості, безпека, послуги

Таблиця 3

Формалізація показників івент-заходів та їх характеристика

Позначення показника	Формалізація показника	Характеристика показника
tm: Середня тривалість перебування	$tm = B/G \leq V$	Характер івент-заходу з погляду відвідувачів
M: Середня кількість відвідувачів	$M = B/V = G \times tm/V$	Використання місткості
r: Відносна тривалість перебування	$r = tm/V = M/G$	Співвідношення точки зору відвідувачів і івент-заходу в цілому
Q: Мультиплікатор відвідувачів	$Q = G/M = 1/r$	Досягнення цілей окремих частин заходу
W: Коефіцієнт змінюваності	$W = G/S$	
s: Пікове використання місткості	$s = S/K \leq 1$	Успіх, використання всіх можливостей
m: Середнє використання місткості	$m = M/K \leq S$	
q: Частка використання місткості	$q = G/K = Q \times m = m/r$	Кількість відвідувачів по відношенню до місткості

Висновки. Фрмалізовано критерії для прогнозування показників відвідуваності івент-заходу. Правильне визначення кількості гостей важливе у зв'язку з тим, що порожні зали настільки ж критичні для сприйняття події, як і довгі черги. Для фінансового успіху необхідна велика кількість учасників, але перевищення допустимої місткості загрожує різного роду ризиками і проблемами.

Список використаних джерел:

1. 4 Goals to Set for Your Event Planning Business This Year, 2017. URL: <https://www.qceventplanning.com/blog/2017/12/4-goals-set-event-planning-business-year/> (дата звернення: 03.02.2021).
2. 7 Characteristics of a Successful Event. Attendee Events, 2016. URL: <https://attendee.events/7-characteristics-successful-event/> (дата звернення: 07.02.2021).
3. The 10 Event Management Skills Event Managers Need. Eventbrite. URL: <https://www.eventbrite.co.uk/blog/qualities-successful-event-managers> (дата звернення: 12.02.2021).

4. The Different Types of Events: A Comprehensive List. Eventbrite. URL: <https://www.eventbrite.co.uk/blog/the-different-types-of-events-ds00/> (дата звернення: 19.02.2021).
5. Федоренко В.Г. Менеджмент : підручник. Київ : Алєрта, 2015. 492 с.
6. Follett M.P. Dynamic Administration: The Collected Papers of Mary Parker Follett. Eastford : Martino Fine Books. 2014.
7. Eventbrite. The 10 Event Management Skills Event Managers Need. 2019. URL: <https://www.eventbrite.co.uk/blog/qualities-successful-event-managersds> (дата звернення: 26.02.2021).
8. Кузьмін О., Мельник О. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : навчальний посібник. Львів : Львівська політехніка ; Інтелект-Захід, 2007. 384 с.
9. Lampel J., Shamsie J., Shapira Z. Experiencing the improbable: Rare events and organizational learning. *Organization Science*. 2009. № 20. P. 835–845.
10. Griffin L.J. Temporality, events and explanation in historical sociology: An introduction. *Sociological Methods & Research*. 1992. № 20. P. 403–427.
11. Nigam A., Ocasio W. Event attention, environmental sense making, and change in institutional logics: An inductive analysis of the effects of public attention to Clinton's Health Care Reform Initiative. *Organization Science*. 2010. № 21. P. 823–841.
12. Oliver A.L., Montgomery K. Using field-configuring events for sense-making: A cognitive network approach. *Journal of Management Studies*. 2008. № 45. P. 1147–1167.
13. Getz D., Andersson T. Editorial to the special issue on festival management. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 2009. № 9. P. 109–111.
14. Титова Н. Діловий туризм в Україні: основні проблеми розвитку та шляхи їхнього вирішення. *Економіка і менеджмент культури*. 2013. № 1. С. 67–74.
15. Вовк Л. Перспективи розвитку ділового туризму в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Умань : Візаві, 2017. С. 270–271.
16. Попович С. Індустрія міжнародного туризму та його розвиток за сучасних умов. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2008. № 24. С. 252–255.

References:

1. 4 Goals to Set for Your Event Planning Business This Year, 2017. Available at: <https://www.qceventplanning.com/blog/2017/12/4-goals-set-event-planning-business-year/> (accessed 03 February 2021).
2. 7 Characteristics of a Successful Event. Attendee Events, 2016. Available at: <https://attendee.events/7-characteristics-successful-event/> (accessed 7 February 2021).
3. The 10 Event Management Skills Event Managers Need. Eventbrite. Available at: <https://www.eventbrite.co.uk/blog/qualities-successful-event-managers-ds00/> (accessed 12 February 2021).
4. The Different Types of Events: A Comprehensive List. Eventbrite. Available at: <https://www.eventbrite.co.uk/blog/the-different-types-of-events-ds00/> (accessed 19 February 2021).
5. Fedorenko V. G. (2015) *Management* [Management]. Kyiv: Alerta. (in Ukrainian)
6. Follett M. (2014) *Dynamic Administration: The Collected Papers of Mary Parker Follett*. Eastford : Martino Fine Books.
7. Eventbrite (2019) *The 10 Event Management Skills Event Managers Need*. Available at: <https://www.eventbrite.co.uk/blog/qualities-successful-eventmanagers> (accessed 26 February 2021).
8. Kuzmin O., Melnyk O. (2007) *Teoretychni ta prykladni zasady menedzhmentu* [Theoretical and applied principles of management]. Lviv: Lviv Polytechnic National University ; "Інтелект-Захід". (in Ukrainian)
9. Lampel J., Shamsie J., Shapira Z. (2009) Experiencing the improbable: Rare events and organizational learning. *Organization Science*, no. 20, pp. 835–845.
10. Griffin L.J. (1992): Temporality, events and explanation in historical sociology: An introduction. *Sociological Methods & Research*, no. 20, pp. 403–427.
11. Nigam A., Ocasio W. (2010) Event attention, environmental sensemaking, and change in institutional logics: An inductive analysis of the effects of public attention to Clinton's Health Care Reform Initiative. *Organization Science*, no. 21, pp. 823–841.
12. Oliver A.L., Montgomery K. (2008): Using fieldconfiguring events for sense-making: A cognitive network approach. *Journal of Management Studies*, no. 45, pp. 1147–1167.

13. Getz D., Andersson T. (2009) Editorial to the special issue on festival management. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, no. 9, pp. 109–111.

14. Tytova N. (2013) Dilovyi turizm v Ukraini: osnovni problemy rozvytku ta shliakhy yikhnoho vyrishennia [Business tourism in Ukraine: main problems of development and ways of their solution]. *Economics and management of the culture*, no. 1, pp. 67–74.

15. Vovk L. (2017) Perspektyvy rozvytku dilovoho turyzmu v Ukraini [Business tourism development prospects in Ukraine]. Uman: VPC “Vizavi” (*Materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii “Suchasni problemy i perspektyvy ekonomichnoi dynamiky”*), pp. 270–271.

16. Popovych S. (2008) Industriia mizhnarodnoho turyzmu ta yoho rozvytok za suchasnykh umov [The international tourism industry and its development in modern conditions]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii mizhnarodni vidnosyny*, vol. 24, pp. 252–255.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.11>

Кретов Д.Ю.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7129-4040>

Kretov Dmitriy

Odessa National Economic University

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

WAYS OF IMPROVING THE CREDIT ACTIVITY OF THE BANKS OF UKRAINE

Статтю присвячено виявленню причин ускладнення кредитної діяльності банків та стримування банківського кредитування в Україні на сучасному етапі. Кредитна діяльність розглядається як основна діяльність банків із розміщення залучених коштів, тому що доходи від цієї діяльності є основним джерелом одержання прибутку банку. Функціонування ефективної кредитної діяльності сприяє появі нових підприємств, збільшенню кількості робочих місць, поліпшує соціально-економічний розвиток держави, гарантує економічне зростання та стабільність.

У статті здійснено комплексний аналіз стану кредитної діяльності вітчизняних банків за період 2013–2020 рр. Проаналізовано та графічно зображено структуру активів та кредитного портфеля банків. Зазначено основні проблеми, що виникли в банківській системі України під час кредитування як суб'єктів господарювання, так і фізичних осіб, досліджено гальмівні чинники розвитку банківського кредитування. Розглянуто основні шляхи вирішення зазначених проблем.

Ключові слова: банк, кредит, кредитна діяльність банків, реальний ВВП, кредити нефінансовим корпораціям, кредити домашнім господарствам, проблемні кредити.

Статья посвящена выявлению причин возникших сложностей в кредитной деятельности банков и замедления темпов банковского кредитования в Украине на современном этапе. Кредитная деятельность рассматривается как основная деятельность банков по размещению привлеченных средств, так как доходы от этой деятельности являются основным источником получения прибыли банка. Функционирование эффективной кредитной деятельности способствует появлению новых предприятий, увеличению количества рабочих мест, улучшает социально-экономическое развитие государства, гарантирует экономический рост и стабильность.

В статье проведен комплексный анализ кредитной деятельности отечественных банков за период 2013–2020 гг. Проанализированы и графически изображена структура активов и кредитного портфеля банков. Указаны основные проблемы, возникшие в банковской системе Украины при кредитовании как субъектов хозяйствования, так и физических лиц, исследованы факторы, тормозящие развитие банковского кредитования. Рассмотрены основные пути решения указанных проблем.

Ключевые слова: банк, кредит, кредитная деятельность банков, реальный ВВП, кредиты нефинансовым корпораціям, кредиты домашним хозяйствам, проблемные кредиты.

The article is devoted to identifying the reasons for the complexity of banks' lending activities and the containment of bank lending in Ukraine at the present stage. Lending activity is considered as the main activity of banks to place borrowed funds, because the income from this activity is

---

the main source of income for the bank. The functioning of effective lending activities promotes the emergence of new enterprises, increases the number of jobs, improves the socio-economic development of the state, guarantees economic growth and stability.

The article provides a comprehensive analysis of the state of credit activity of domestic banks for the period 2013–2020. The structure of assets and loan portfolio of banks is analyzed and graphically depicted. The main problems that arose in the banking system of Ukraine during lending to both businesses and individuals are listed. The braking factors of the development of bank lending, namely the lack of reliability of borrowers, associated with both objective macroeconomic circumstances and the traditionally unsatisfactory payment discipline of businesses and individuals; high level of interest rates due to the tight monetary policy of the NBU; volatile and slow dynamics of economic development caused, inter alia, by the tight monetary policy of the NBU; maintaining a significant share of the shadow sector of the economy; slow pace of recovery of bank capitalization and others.

Based on the systematization of problems and key obstacles to bank lending in Ukraine, which have worsened under the imposed quarantine restrictions, the priorities for intensifying the relevant activities are: improving the regulatory requirements of the NBU, which will enhance lending to borrowers; creation of more favorable conditions for the implementation of bank lending, including measures aimed at reducing the cost of credit resources, stimulating the development of basic sectors of the economy, its de-shadowing, restoration of capitalization of the banking system; measures aimed at improving the structure of borrowed funds and the loan portfolio of the banking system.

Key words: bank, credit, bank lending, real GDP, loans to non-financial corporations, loans to households, problem loans

Постановка проблеми. Наслідками недавньої економічної, політичної та фінансової кризи є вогомі втрати та збитки в українській економіці. Суттєвим проявом негативного впливу зазначених криз на діяльність банків – основних учасників фінансового посередництва на території України стало обмеження кредитування реального сектору економіки. Саме кредитна діяльність займає провідну нішу у загальній сукупності банківських операцій, адже доходи від цієї діяльності є основним джерелом одержання прибутку кожного банку. Ефективна кредитна діяльність сприяє появі нових підприємств, збільшенню кількості робочих місць, поліпшує соціально-економічний розвиток держави, гарантує економічне зростання та стабільність. У сучасний період значних економіко-політичних змін важливо розуміти те, які показники позитивно, а які негативно впливають на кредитну діяльність банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінці кредитної діяльності банків в Україні присвячено значну кількість публікацій вітчизняних науковців. За останній період часу даній тематиці приділяли увагу М.О. Житар [1], Ю.П. Макаренко та Д.О. Самойлова [2], І.Є. Семенча [3], І.А. Бержанір [4], Л. Толстошеева [5] та інші вчені. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць та проведені дослідження, актуальними залишаються питання певних проблем здійснення кредитної діяльності банківською системою України та перспектив її подальшого розвитку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка кредитної діяльності банків України, визначення кола проблем, які гальмують розвиток кредитування юридичних та фізичних осіб на сучасному етапі, та шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Л. Толстошеева під кредитною діяльністю банків розуміє сукупність дій, спрямованих на формування необхідних обсягів кредитних ресурсів через залучення коштів юридичних і фізичних осіб та розміщення цих ресурсів на кредитному ринку з дотриманням загальноприйнятих принципів та наявних правових норм [5, с. 5].

Незважаючи на значне зменшення кількості банків та труднощі у їх діяльності за останні роки, спостерігається поступове збільшення активів банків України, що дає змогу зробити висновок про підвищення їх потужності та стабільності (табл. 1). Динаміка кредитного портфеля банків була висхідною з 2013 р. до початку 2019 р. За

2019 та 2020 рр. спостерігається поступове зниження обсягів кредитів, наданих банківською системою України.

Таблиця 1

Динаміка активів банківської системи України

	Станом на кінець року							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Активи, млрд грн	1278,1	1316,9	1254,4	1256,3	1336,4	1360,8	1494,5	1822,8
Кредитний портфель, млрд грн	911,4	1006,4	1009,8	1005,9	1042,8	1118,6	1033,5	963,7
Частка кредитного портфеля в активах, %	71,31	76,42	80,50	80,07	78,03	82,21	69,16	52,87

Джерело: розроблено автором за [6]

Як видно з табл. 1, станом на 1 січня 2019 р. частка кредитного портфеля в активах комерційних банків України становила більше половини (82,21%), станом на початок 2021 р. вона знизилась до 52,87%. Протягом 2019–2020 рр. банківська система України демонструвала скорочення обсягів корпоративного кредитування і лише незначне збільшення кредитування населення (рис. 1).

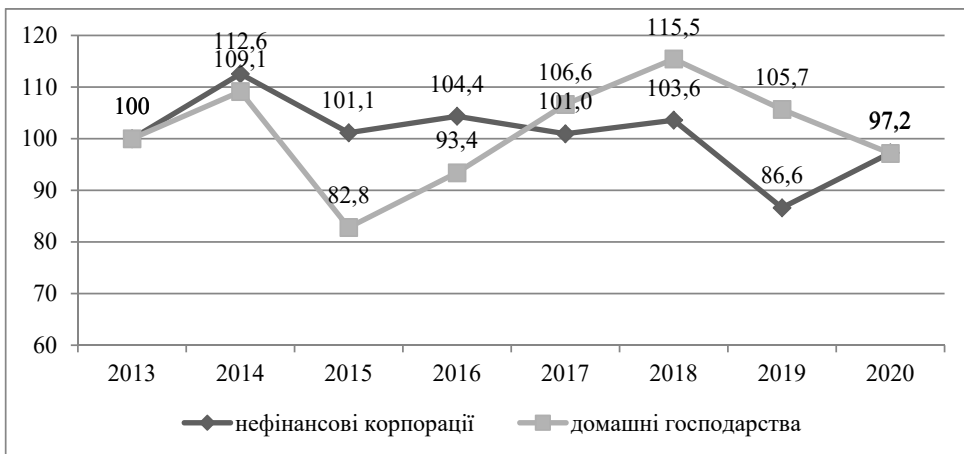

Рис. 1. Динаміка темпів росту наданих банківських кредитів станом на кінець року, %
Джерело: розроблено автором за [6]

Розглянемо тенденції кредитної діяльності банківської системи за останні п'ять років.

1. Спостерігається скорочення «довгих» кредитних ресурсів в економіці (табл. 2, 3).

Кредитний портфель як корпоративного сектору, так сектору домашніх господарств на протязі 2016–2020 рр. представлений переважно коротко- та середньостроковими кредитами в національній валюті. Станом на 01.01.2021 частка кредитів нефінансових корпорацій на строк понад п'ять років становила 16,4%, населення – 24,7% проти 19,7% та 56,8% відповідно станом на 01.01.2017 на тлі зростання частки «коротких» (до одного року) кредитів юридичних осіб до 51,4% та фізичних осіб – до 44,0%, проти 37,2% та 23,8% відповідно станом на 01.01.2017.

Таблиця 2

Кредити, надані нефінансовим корпораціям, за строками погашення

Показники	Станом на кінець року									
	2016		2017		2018		2019		2020	
	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%
Усього, у т.ч.:	822114	100	829932	100	859740	100	744648	100	724157	100
До 1 року	306002	37,2	354989	42,8	413695	48,1	375326	50,4	371855	51,4
Від 1 року до 5 років	353748	43,0	288950	34,8	278126	32,4	235423	31,6	233459	32,2
Понад 5 років	162364	19,7	185993	22,4	167920	19,5	133899	18,0	118842	16,4

Джерело: розроблено автором за [6]

Таблиця 3

Кредити, надані домашнім господарствам, за строками погашення

Показники	Станом на кінець року									
	2016		2017		2018		2019		2020	
	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%
Усього, у т.ч.:	163333	100	174182	100	201102	100	212515	100	206471	100
До 1 року	38879	23,8	45895	26,3	73288	36,4	92576	43,6	90795	44,0
Від 1 року до 5 років	31743	19,4	48553	27,9	53223	26,5	64685	30,4	64579	31,3
Понад 5 років	92711	56,8	79734	45,8	74592	37,1	55254	26,0	51097	24,7

Джерело: розроблено автором за [6]

2. Зберігається значна частка валютних кредитів (рис. 2). Якщо частка кредитів населення у валюті поступово зменшується (до 15,5% станом на 01.01.2021), то частка валютних кредитів юридичних осіб значно перевищує 40% протягом чотирьох років поспіль, банки активно здійснюють валютне кредитування корпоративного сектору.

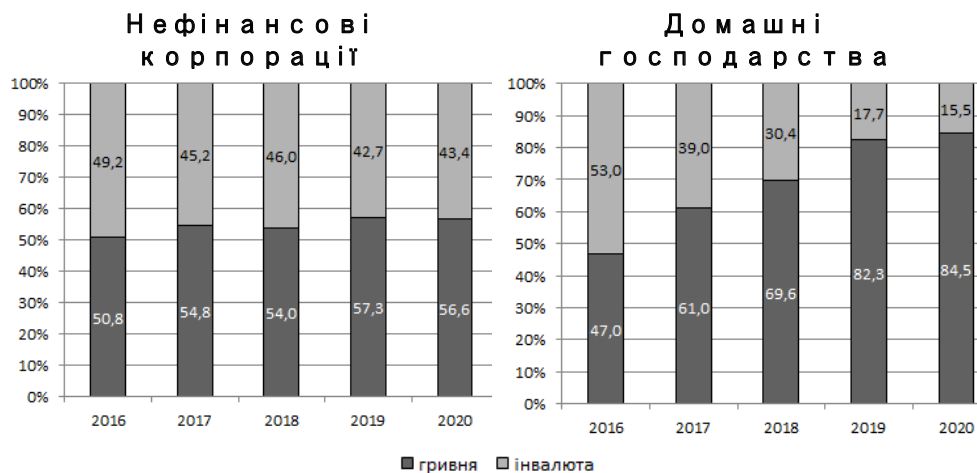

Рис. 2. Структура наданих кредитів за видами валют, станом на кінець року
Джерело: розроблено автором за [6]

3. У кредитуванні корпоративного бізнесу простежується неоптимальний розподіл корпоративних кредитів та недофінансування низки стратегічно важливих для економічного зростання видів економічної діяльності (рис. 3).

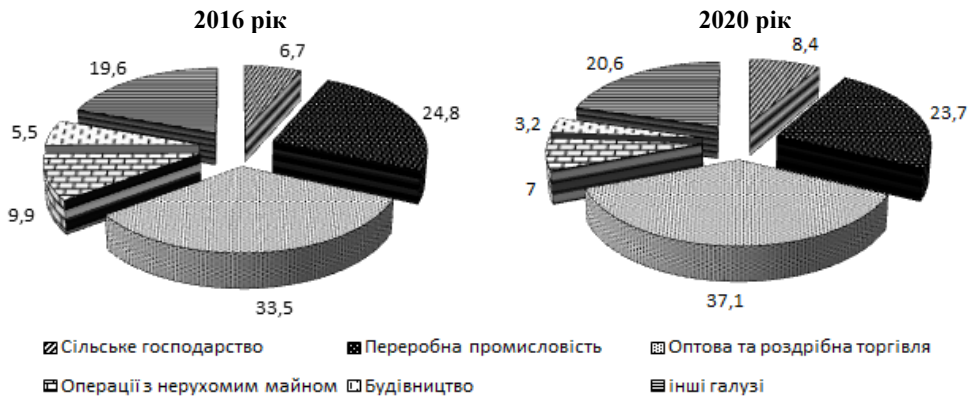

Рис. 3. Структура кредитів, наданих корпоративному бізнесу за видами економічної діяльності, станом на кінець року, %

Джерело: розроблено автором за [2]

Як видно з рис. 3, станом на 01.01.2021 сфера торгівлі отримує домінуючу частку кредитів – 37,1%, їй суттєво поступають переробна промисловість (23,7%) та сільське господарство (8,4%). Натомість галузі, що могли б стати локомотивами відновлення економіки (будівництво, транспорт, інформатизація та телекомунікації), відчують гострий дефіцит кредитування.

Щодо кредитів, наданих фізичним особам (табл. 4), то скорочення частки кредитів домогосподарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості до 16,2% на 01.01.2021 на тлі зростання до 81,0% частки споживчих кредитів засвідчує шкідливість такої тенденції для економічного зростання. Причиною такої тенденції в кредитуванні фізичних осіб є те, що ризики споживчого кредитування менше ризиків за кредитування на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості.

Таблиця 4

Кредити, надані домашнім господарствам, за цільовим спрямуванням

Показники	Станом на кінець року									
	2016		2017		2018		2019		2020	
	Млрд грн	%	Млрд грн	%	Млрд грн	%	Млрд грн	%	Млрд грн	%
Усього, у т.ч.:	163,3	100	174,2	100	201,1	100	212,5	100	206,5	100
Споживчі кредити	101,5	62,2	122,1	70,1	151,6	75,4	173,7	81,7	170,7	82,7
На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	58,5	35,8	48,3	27,7	44,5	22,1	32,6	15,3	28,3	13,7
Інші кредити	3,3	2,0	3,8	2,2	5,0	2,5	6,2	2,9	6,8	3,3

Джерело: розроблено автором за [2]

Невисокі темпи розвитку іпотечного кредитування зумовлені доволі низькими темпами відновлення будівельної галузі, обмеженістю та високою вартістю довго-

строкового ресурсу, а також невисоким платоспроможним попитом населення на довгострокове кредитування. Скорочення загальної кількості виданих іпотечних кредитів пояснюється низкою існуючих проблем, таких як відсутність гарантійних фондів іпотечного страхування, нерозуміння населенням процесів іпотечного фінансування, недовіра населення до українських банків, наявність на ринку іпотечного кредитування універсальних банків, адже в багатьох розвинених країнах працюють спеціалізовані [4].

Додаткове ускладнення кредитної діяльності банків викликане карантинними обмеженнями, що негативно впливають на попит на кредитні ресурси корпоративних (на тлі згортання інвестиційної діяльності та ділової активності загалом) і роздрібних (унаслідок пригнічених споживчих настроїв) позичальників.

Зупинимося на системних причинах стримування банківського кредитування в Україні за останні два роки. На думку Д.М. Гладких, можна виділити такі причини [7]:

- недостатня надійність позичальників, що пов'язана як з об'єктивними макроекономічними обставинами (наявність значної кількості збиткових підприємств, складність ведення бізнесу в умовах карантинних обмежень, зниження попиту на продукцію експортерів тощо), так і з традиційно незадовільною платіжною дисципліною суб'єктів господарювання і населення;
- надмірна зарегульованість процесів кредитування, зокрема суб'єктивні критерії оцінки НБУ якості кредитних портфелів банків, що суттєво знижує доступність кредитів для позичальників за рахунок доволі жорстких вимог НБУ щодо забезпечення наданих кредитів;
- волатильна та уповільнена динаміка економічного розвитку (рис. 4), викликана у тому числі жорсткою монетарною політикою НБУ. При цьому низькі обсяги кредитування ще більше погіршують перспективи розвитку виробництва, торгівлі, попиту та споживання;
- існування вагомій частки тіньового сектору економіки (за оцінками Мінекономіки – 28% ВВП у 2019 р.), що відсікає від кредитного обслуговування значну частину потенційних позичальників через неможливість здійснення достовірного аналізу фінансового стану та кредитної історії клієнтів;

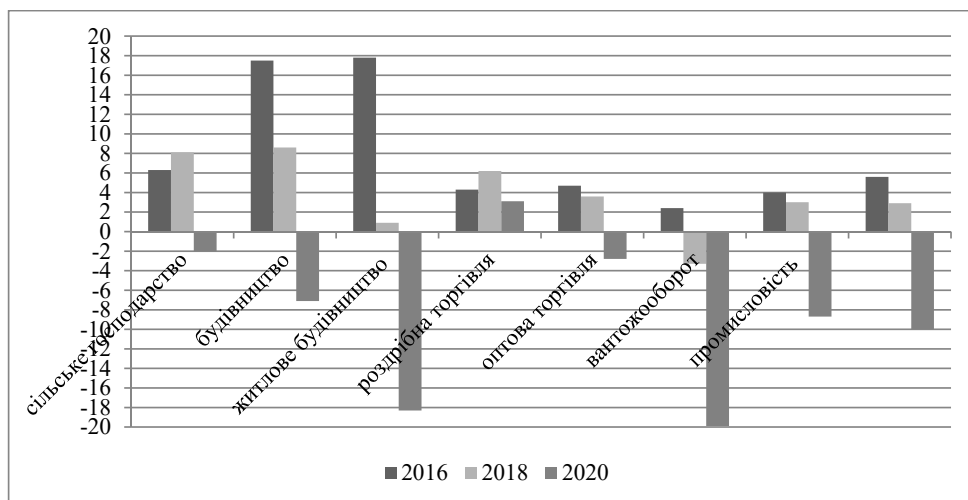

Рис. 4. Індекс виробництва базових галузей України, %

Джерело: розроблено автором за [3]

– наявність інших інструментів низькоризикового розміщення кредитних ресурсів банків. Протягом останніх років банки скорочували відносну частку ресурсів, спрямованих на корпоративне кредитування, збільшуючи частку інвестицій в ОВДП й сертифікати НБУ, які мають співставний фіксований рівень доходності за нульової ймовірності неповернення;

– повільні темпи відновлення капіталізації банків. Криза 2014–2016 рр. та очищення банківської системи скоротили розмір її регулятивного капіталу, що на 01.01.2021 є меншим (172 млрд грн), ніж на 01.01.2014 (205 млрд грн).

На уповільнення темпів банківського кредитування значний вплив здійснює висока частка проблемної кредитної заборгованості, яка накопичується, зокрема, внаслідок високих кредитних ставок, що збільшують ризик неповернення кредитів.

Динаміка частки непрацюючих кредитів (NPL) (табл. 5) засвідчує більшу проблемність корпоративних кредитів та кредитних портфелів у державних банках, насамперед ПАТ «КБ «ПриватБанк». Краща якість кредитів у іноземних банківських груп та приватних українських банків. Частка поганих кредитів у них станом на 01.01.2021 – 34% та 20% кредитних портфелів відповідно. Ці кредити більш однорідні, майже половину цих проблемних кредитів становить валютна іпотека. Більше того, у структурі проблемної заборгованості таких банків суттєву частку (відповідно 31% та 58% усіх кредитів, визнаних проблемними) позичальники продовжують обслуговувати вчасно і задоволеною заборгованості щодо них немає. Іноземні та приватні банки ще мають доформувати резерви (оскільки вони покривають 80% та 64% проблемних портфелів відповідно) та збільшити капітал. Тож великої проблеми у цих двох сегментах немає, але якщо вирішити питання з іпотекою, система стане набагато більш оздоровленою.

Таблиця 5

Частка непрацюючих кредитів NPL, %

Показники	Станом на кінець року					Відхилення 2020/2019
	2016	2017	2018	2019	2020	
частка непрацюючих кредитів загалом, у т. ч.:	53,99	54,54	54,54	48,36	49,62	-4,37
кредити корпоративному сектору	52,60	56,03	55,83	53,83	55,00	2,4
кредити фізичним особам (включно з ФОП)	62,96	53,51	46,04	34,11	36,25	-26,71
банки з державною часткою, з них	77,23	71,12	67,92	63,52	64,79	-12,44
ПАТ «КБ «ПриватБанк»	83,00	87,64	83,35	78,38	79,27	-3,73
банки з державною часткою, крім ПАТ «КБ «ПриватБанк»	29,37	55,75	54,96	49,33	51,05	21,68
банки іноземних банківських груп	49,66	41,01	38,50	32,51	34,25	-15,41
банки з приватним капіталом	23,75	24,08	23,01	18,57	19,57	-4,18

Джерело: розроблено автором за [3]

Щодо створення більш сприятливих умов для здійснення кредитної діяльності банківською системою України вважаємо доцільним рекомендувати Національному банку України:

- знизити рівень облікової ставки до 5% річних;
- розбудувати механізм структурного рефінансування системних банків, що передбачає використання інструментів стимулювання банківського кредитування експортно-орієнтованих підприємств та підприємств, що задіяні у процесі імпортозаміщення;

- підвищити рівень фінансової інклюзії, подальший розвиток онлайн-сервісів, розбудувати інфраструктуру безготівкових транзакцій, збільшити частку безготівкових операцій із платіжними картами;
- привести нормативи капіталу у відповідність із вимогами Базеля III.

Висновки. На основі систематизації проблем та ключових перешкод банківському кредитуванню в Україні, які загострилися в умовах уведених карантинних обмежень, пріоритетами активізації відповідної діяльності визначено створення більш сприятливих умов для здійснення банківського кредитування, що включають заходи, спрямовані на зниження вартості кредитних ресурсів, стимулювання розвитку базових галузей економіки, її детінізацію, відновлення капіталізації банківської системи; заходи, спрямовані на поліпшення структури залучених коштів та кредитного портфеля банківської системи.

Список використаних джерел:

1. Житар М.О. Аналіз сучасного стану кредитної діяльності банків України. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2017. № 1. С. 94–105.
2. Макаренко Ю.П., Самойлова Д.О. Теоретичні аспекти управління кредитним портфелем банківської установи. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 87–91.
3. Семенча І.Є. Ефективне управління кредитною діяльністю банку: системний погляд професійного менеджера. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 34. С. 291–297.
4. Бержанір І.А. Банківське кредитування: сучасний стан та перспективи розвитку. *Modern Economics*. 2020. № 20. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua> (дата звернення: 03.03.2020).
5. Толстошеєва А.В. Забезпечення безпеки кредитної діяльності банків : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2015. 22 с.
6. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 19.03.2020).
7. Гладких Д.М. Пріоритети активізації банківського кредитування в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. 2020. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-08/bankivske-kredytuvannya-1_0.pdf (дата звернення: 11.03.2020).

References:

1. Zhytar M.O. (2017) Analiz suchasnoho stanu kredytnoyi diyal'nosti bankiv Ukrayiny [Analysis of the current state of credit activity of Ukrainian banks]. *Zbirnyk naukovykh prats' Universytetu derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrayiny*, no. 1, pp. 94–105.
2. Makarenko Yu.P., Samoylova D. O. (2020) Teoretychni aspekty upravlinnya kredytnym portfelem bankivs'koyi ustanovy [Theoretical aspects of loan portfolio management of a banking institution]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 6, pp. 87–91.
3. Semencha I.Ye. (2019) Efektyvne upravlinnya kredytnoyu diyal'nistyuu banku: systemnyy pohlyad profesiynoho menezhera [Effective management of credit activities of the bank: a systematic view of a professional manager]. *Infrastruktura rynku*, no. 34, pp. 291–297.
4. Berzhanir I.A. (2020) Bankivs'ke kredytuvannya: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku [Bank lending: current status and development prospects]. *Modern Economics*, no. 20. Available at: <https://modecon.mnau.edu.ua> (accessed 03 March 2020).
5. Tolstosheyeva A.V. (2015) *Zabezpechennya bezpeky kredytnoyi diyal'nosti bankiv* [Ensuring the security of credit activities of banks]. Kyiv.
6. Ofitsiyyny sayt NBU. URL: <https://bank.gov.ua/> (accessed 19 March 2020).
7. Hladkykh D.M. Priorytety aktivizatsiyi bankivs'koho kredytuvannya v Ukrayini. Natsional'nyy instytut stratehichnikh DOSLIDZHEN'. 2020. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-08/bankivske-kredytuvannya-1_0.pdf (accessed 11 March 2020).

УДК 336.2

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.12>**Яструбецька Л.С.**кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка**Yastrubetska Lesya**

Lviv National University named Ivan Franko

**РЕЙДЕРСТВО ЯК КОНФЛІКТНА ФОРМА
ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ****RAIDING AS A CONFLICTING FORM
OF PROPERTY REDISTRIBUTION IN UKRAINE**

У складних умовах ведення бізнесу в Україні, що характеризуються економічною кризою та політичною нестабільністю, суттєво поглибленими пандемією COVID-19 та гібридною агресією Російської Федерації, стрімко розвиваються деструктивні процеси, пов'язані з порушенням прав власності. У цьому контексті у статті обґрунтовано гостру потребу перегляду механізмів управління суб'єктами підприємництва, серед яких пріоритетне місце посідає формування їхньої фінансової безпеки, зокрема розроблення дієвих методів протидії рейдерству. Автором проілюстровано негативні тенденції у сфері захисту прав власності в Україні на основі оцінки динаміки міжнародних індексів захисту прав власності. Здійснено дослідження стану та динаміки поширення протиправних захоплень підприємств в Україні впродовж останніх років, у тому числі в регіональному розрізі. Окрім того, проаналізовано динаміку кримінальних проваджень за найбільш поширеними злочинами, відповідно до яких рейдери притягуються до відповідальності. На основі проведеного дослідження запропоновано методи протидії незаконному захопленню бізнесу в Україні.

Ключові слова: фінансова безпека суб'єктів підприємництва, рейдерство, захист прав власності, міжнародний індекс захисту прав власності, індекс захисту прав фізичної власності, індекс захисту прав інтелектуальної власності, методи протидії рейдерству.

В сложных условиях ведения бизнеса в Украине, характеризующихся экономическим кризисом и политической нестабильностью, существенно углубленными пандемией COVID-19 и гибридной агрессией Российской Федерации, стремительно развиваются деструктивные процессы, связанные с нарушением прав собственности. В этом контексте в статье обоснована необходимость пересмотра механизмов управления субъектами предпринимательства, среди которых приоритетное место занимает формирование их финансовой безопасности, в частности разработка действенных методов противодействия рейдерству. Автором проиллюстрированы негативные тенденции в сфере защиты прав собственности в Украине на основе оценки динамики международных индексов защиты прав собственности. Также проведено исследование состояния и динамики распространения противоправных захватов предприятий в Украине на протяжении последних лет, в том числе в региональном разрезе. Кроме того, проанализирована динамика уголовных производств по наиболее распространенным преступлениям, по которым рейдеры привлекаются к ответственности. На основе проведенного исследования предложены методы противодействия незаконному захвату бизнеса в Украине.

Ключевые слова: финансовая безопасность субъектов предпринимательства, рейдерство, защита прав собственности, международный индекс защиты прав собственности, индекс защиты прав физической собственности, индекс защиты прав интеллектуальной собственности, методы противодействия рейдерству.

Enterprises in Ukraine operate in difficult conditions, characterized by economic crisis and political instability. In addition, the situation is a significantly deepened pandemic of Covid-19 and hybrid aggression of the Russian Federation. The combination of these factors contributed to the rapid development of destructive processes in the country associated with the violation of

property rights. In this context, the article emphasizes the urgent need to revise the management mechanisms of business entities, among which the priority is the formation of their financial security. The author substantiates the need to develop effective methods to combat illegal business seizures. In this context, the article illustrates the negative trends in the field of property rights protection in Ukraine based on the assessment of the dynamics of international indices of property rights protection. The index of protection of physical property rights and the index of protection of intellectual property rights during the last decade are analyzed. A study of the state and dynamics of the spread of illegal seizures of enterprises in Ukraine in recent years has also been conducted. The article analyzes the dynamics of criminal proceedings for the most common crimes, according to which raiders are prosecuted, in particular the dynamics of the growth of criminal cases on the facts of forgery, counteraction to economic activity, illegal seizure of property. The author analyzes raider seizures in the regional context, in particular, assesses the dynamics of the spread of illegal seizures of enterprises in Kyiv, Lviv, Dnipropetrovsk, Kherson and Kharkiv regions. Based on the study, the author recommended methods to combat raiding in Ukraine, including preventive and emergency response. Among the preventive methods it is proposed to use financial and economic, legal and organizational and technical measures. In order to respond to the raider attack, the author recommended the creation of a crisis group to combat raiding, filing a complaint about the illegal seizure of the company to authorized state institutions, developing a strategy for judicial protection of the enterprise, organization of physical protection of property and PR support for illegal seizure of business. The article emphasizes that only the use of a set of preventive and, if necessary, emergency methods to counter raider attacks will help prevent the illegal seizure of business entities. At the same time, it is also important to develop and implement effective mechanisms to combat raiding at the state level.

Key words: *financial security of business entities, raiding, protection of property rights, international index of protection of property rights, index of protection of physical property rights, index of protection of intellectual property rights, methods of counteracting raiding.*

Постановка проблеми. Сьогодні фінансово-господарська діяльність підприємств в Україні реалізується в умовах скрутного економічного становища, ускладненого пандемією COVID-19. Окрім того, деструктивного впливу на функціонування ділових одиниць завдає нестабільність політичної ситуації в країні, значною мірою загострена гібридною війною, що здійснюється Російською Федерацією. Як наслідок, зріс рівень криміналізації суспільства, тінізації економіки, набули стрімкого поширення випадки порушення прав власників шляхом рейдерських захоплень та недобросовісної конкуренції. Сукупність перелічених чинників засвідчує глибину системних проблем нашої держави та обґрунтовує необхідність переосмислення та трансформації як на державному рівні, так і на рівні суб'єктів господарювання, підходів до розуміння категорій власності, конкуренції, фінансової безпеки держави та суб'єктів підприємництва. Це, своєю чергою, зумовлює потребу формування адекватного вимогам сьогодення інструментарію протидії протиправним захопленням підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти фінансової безпеки суб'єктів господарювання та захисту прав власності є предметом дослідження в наукових роботах О. Барановського, Я. Бережного, О. Бурбело, З. Варналія, І. Дмитрієва, Д. Зеркалова, О. Островської та ін. Водночас постійна еволюція рейдерства та поява нових форм його реалізації актуалізують потребу відповідного оновлення методів протидії незаконному захопленню бізнесу в Україні.

Формулювання цілей статті. Формування фінансової безпеки підприємств вимагає комплексного аналізу стану, динаміки та чинників рейдерських атак в Україні з метою розроблення ефективних методів протистояння цьому деструктивному явищу.

Виклад основного матеріалу. Цивілізований розвиток бізнесу ґрунтується на рівноправному, за взаємною згодою сторін злитті та поглинанні підприємств і власності різних форм. Права власності є основою створення процвітаючих та інклюзивних суспільств [1]. Водночас консолідація бізнесу в Україні відбувається всупереч світовим закономірностям розвитку процесів злиття та поглинання і має свої характерні риси [6, с. 94]:

– слабка захищеність прав власності та прав інвесторів, унаслідок чого виникає значний ризик втрати вкладень;

- значний вплив політичного складника на функціонування бізнесу в країні;
- наявність корупційного складника в схемах перерозподілу бізнесу;
- низький рівень правової культури.

Неналежний рівень захисту прав власності в Україні підтверджений низькими позиціями країни в міжнародному рейтингу захисту прав власності, про що свідчать значення відповідних індексів (табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1

Динаміка позиції України в міжнародному рейтингу захисту прав власності впродовж 2010–2020 рр.

Показники					
Роки	Загальний бал IPR	Глобальний ранг	Регіональний ранг	Субіндекс захисту прав фізичної власності (Physical Property Rights Subindex)	Субіндекс захисту прав інтелектуальної власності (Intellectual Property Rights Subindex)
2010	4, 149	93/129	17/129	4, 798	3, 928
2011	4, 000	113/129	24/25	4, 400	4, 200
2012	4, 000	115/129	25/25	4, 400	4, 200
2013	4, 200	108/129	23/25	4 800	4.300
2014	4, 300	84/129	11/25	5, 333	5,650
2015	3, 926	105/129	21/25	4,871	4,070
2016	3, 933	113/129	24/25	5, 051	4, 320
2017	3, 424	123/129	24/25	3, 378	4, 419
2018	4, 282	92/129	15/25	5, 726	4, 436
2019	4, 432	109/129	23/25	5, 747	4, 578
2020	4, 466	105/129	22/25	5, 772	4,563

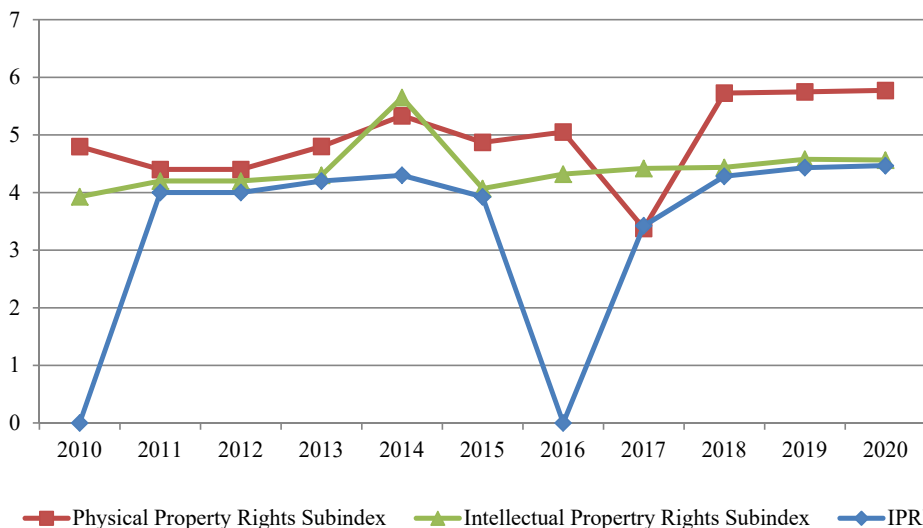

Рис. 1. Динаміка позиції України в міжнародному рейтингу захисту прав власності впродовж 2010–2020 рр.

Із табл. 1 та рис. 1 видно, що впродовж 2010–2020 рр. Україна в міжнародному рейтингу захисту прав власності попри незначні покращення окремих субіндексів у певні роки у цілому посідає незадовільні позиції. Упродовж 2020 р. оцінка міжнародного індексу захисту прав власності (IPRI) дещо зросла порівняно з 2019 р. до значення 4,466, що становить 22-е місце в регіоні Центральної та Східної Європи і Центральної Азії та 105-е у світі. Субіндекс прав фізичної власності в Україні збільшився на 0,025, до 5,772, а субіндекс прав інтелектуальної власності зменшився на 0,015, до 4,563 [1].

О. Островська, Ю. Гавриленко [3, с. 283–290] пропонують залежно від отриманого значення показника IPRI здійснювати оцінку рівня ризику настання недружного поглинання шляхом присвоєння країнам відповідного класу (табл. 2). Згідно із цим підходом, Україна належить до класу 2 (високий рівень) за рівнем ризику недружного поглинання.

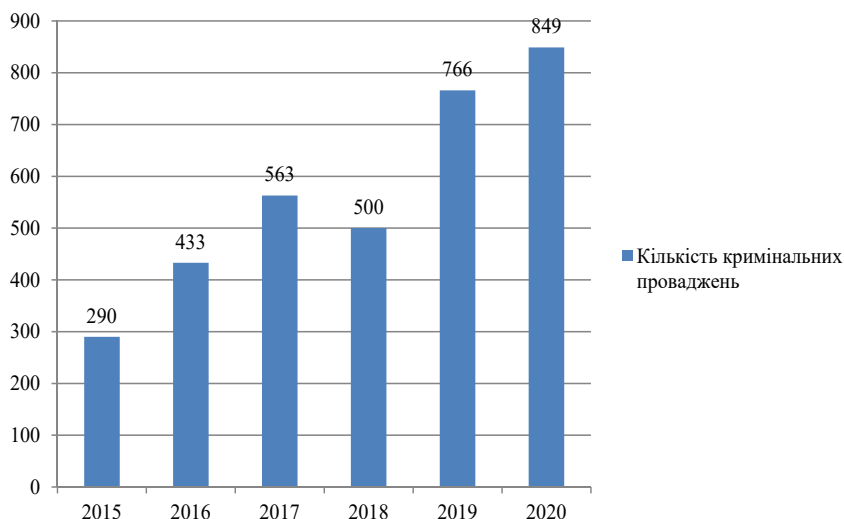
Таблиця 2

**Шкала оцінки рівня ризику недружного поглинання на макрорівні
[3, с. 283–290]**

Значення індексу	Клас	Рівень ризику недружного поглинання
0-2,5	Клас 1	Катастрофічний
2,6-5	Клас 2	Високий
5,1-7,5	Клас 3	Нижче середнього
7,6-10	Клас 4	Низький

Низький рівень правової захищеності власності в Україні сприяв появі та поширенню рейдерства, за якого контроль над активами суб'єктів господарювання нерідко провадять із порушенням інтересів власників. Під рейдерством розуміємо конфліктну форму зміни контролю над фінансово-господарською діяльністю підприємства та заволодіння його активами.

Аналіз протиправного захоплення бізнесу в Україні впродовж 2015–2020 рр. засвідчив постійне зростання кількості рейдерських атак (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка кримінальних проваджень за фактами рейдерства в Україні впродовж 2015–2020 рр. [4]

Як видно з рис. 2, у 2015 р. було відкрито 290 кримінальних проваджень за фактами рейдерства, у 2016 р. – 433, у 2017 р. – 563, у 2018 р. – 500, у 2019 р. – 766, у 2020 р. – 849. Водночас до суду доходить лише 43% зареєстрованих справ. Найчастіше в суді розглядаються справи про рейдерство, що стосуються таких злочинів, як підроблення документів, що подаються для державної реєстрації юридичної особи, протидія господарській діяльності та протиправне заволодіння майном (рис. 3).

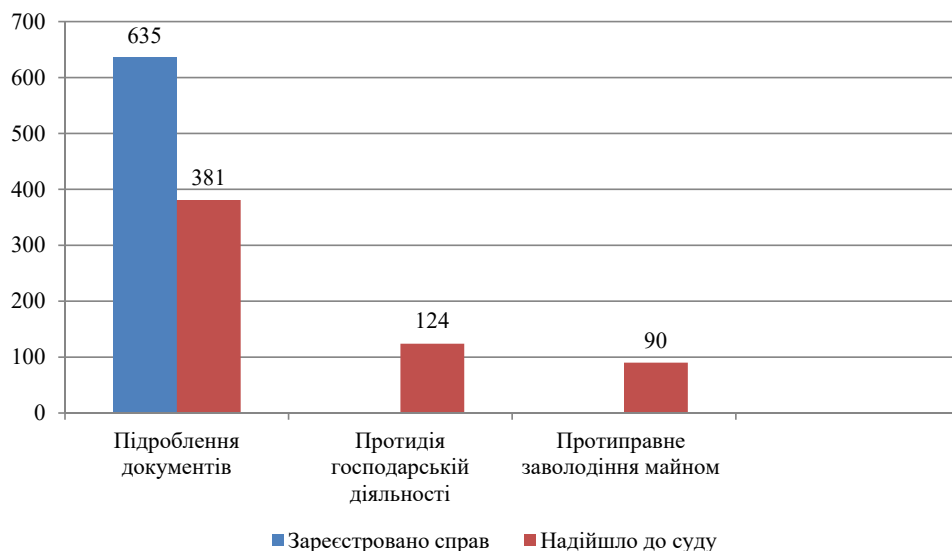

Рис. 3. Злочини, за якими найчастіше розглядаються справи про рейдерство [4]

Аналіз стану та динаміки незаконних захоплень у регіональному розрізі засвідчує, що найбільше рейдерство поширено в Київській, Львівській, Дніпропетровській, Харківській та Херсонській областях (табл. 3)

Таблиця 3

**Динаміка протиправних захоплень впродовж 2013–2019 рр.
у регіонах із найбільшим показником рейдерства [5]**

Область	Роки						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (січень-травень)
Київська	35	55	128	186	260	237	115
Львівська	15	9	18	12	8	13	6
Дніпропетровська	20	14	7	18	53	40	15
Харківська	23	10	19	20	37	45	20
Херсонська	31	21	24	17	11	22	8

Щоб ефективно протидіяти незаконному захопленню бізнесу, необхідно використовувати як превентивні методи, так і методи екстреного реагування на рейдерську атаку (рис. 4).

Методи превентивного захисту від протиправного захоплення суб'єктів господарювання, на нашу думку, повинні охоплювати такі заходи (рис. 5).

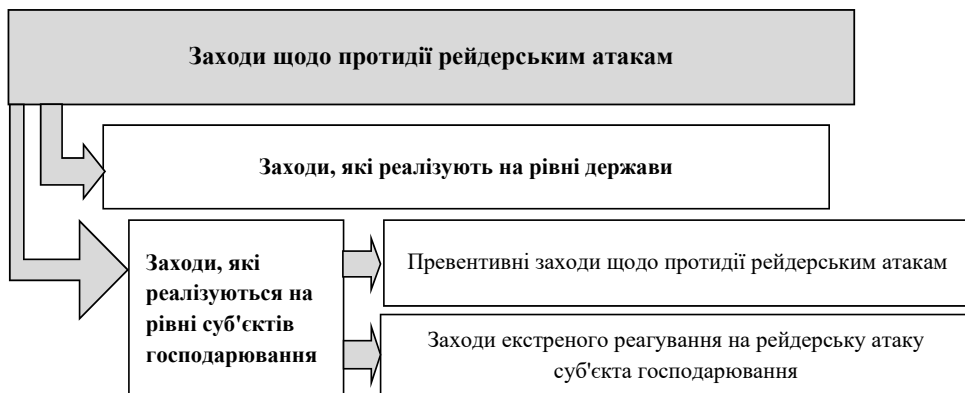

Рис. 4. Методи протидії рейдерським атакам на суб'єкт господарювання

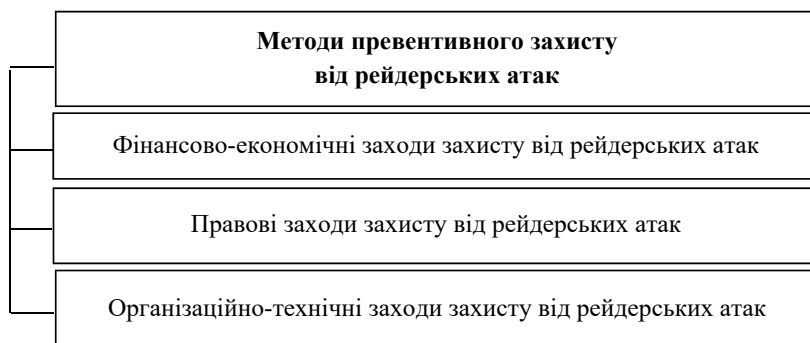

Рис. 5. Методи превентивного захисту від рейдерських атак

Серед ключових організаційно-технічних методів захисту від рейдерських атак такі [6, с. 122–125]:

- створення системи мотивації або обмеження повноважень менеджменту суб'єкта господарювання;
- обов'язкова перевірка посвідчень і повноважень осіб контролюючих органів, а також підстав для витребування різних документів суб'єкта господарювання з метою запобігання фактам перевищення ними своїх службових повноважень;
- реагування винятково на письмові запити представників державних органів, уникаючи надання інформації в ході телефонних розмов, щоб не стати інформатором для рейдерів;
- надійна система технічного захисту конфіденційної фінансової інформації суб'єкта господарювання;
- обмеження в обігу важливих документів усередині суб'єкта господарювання;
- контроль над вхідною та вихідною кореспонденцією;
- забезпечення надійного місця зберігання основних документів суб'єкта господарювання (оригіналів установчих і реєстраційних документів, оригіналів правовстановлюючих документів на активи, оригіналів правовстановлюючих документів на придбання акціонерами їхніх пакетів акцій, оригіналів ліцензій, дозволів, договорів оренди тощо);
- застосування сервісу online-інформування про реєстраційні дії з нерухомістю та періодичний моніторинг державних реєстрів на предмет зміни реєстраційних даних;

– моніторинг даних про бізнес-партнерів у системі CONTR AGENT.

До основних правових заходів захисту від рейдерських атак належать такі:

1) розроблення досконалої структури установчих документів суб'єкта господарювання та створення спеціальних правових «пасток» для потенційних загарбників, які допоможуть протидіяти незаконним змінам у державних реєстрах, зокрема:

- умова обов'язкового нотаріального посвідчення договору про відчуження майнових прав або частки у статутному капіталі (для всіх юридичних осіб, окрім ТОВ);
- умова підписання окремих рішень загальних зборів, зокрема щодо зміни керівника підприємства, всіма присутніми учасниками (засновниками);
- умова підписання статуту у новій редакції усіма учасниками (засновниками) товариства, які голосували за затвердження цього документу;
- умова щодо обрання голови загальних зборів винятково з учасників (засновників) товариства;

2) створення правових умов, що перешкоджають маніпуляціям з акціями (для суб'єктів господарювання акціонерної форми власності);

3) створення правових обмежень щодо неконтрольованого скуповування боргів суб'єкта господарювання, зокрема передбачення в договорах, за якими суб'єкт господарювання є стороною-боржником, умови, що уступка права вимоги за договором може бути тільки за згодою боржника;

4) ухвалення Положення «Про конфіденційну фінансову інформацію суб'єкта господарювання», де передбачено вимоги її нерозголошення та відповідальність за порушення цих вимог, а також доцільно обмежити можливість надання конфіденційної інформації третім особам тільки за рішенням загальних зборів (наглядової ради).

До основних фінансово-економічних методів захисту від рейдерських атак належать:

- формування захищеної корпоративної структури;
- постійний моніторинг активів та зобов'язань суб'єкта господарювання;
- контроль над виконанням менеджерами операцій, що передбачають відчуження активів суб'єкта господарювання, розпорядження значними сумами коштів, залучення великих обсягів кредитів;
- застосування способів захисту, що різко знижують економічну привабливість захоплення підприємства в очах потенційних рейдерів;
- консолідація в руках основних власників якомога більшого пакета акцій (часток) суб'єкта господарювання;
- оперативний моніторинг загроз фінансово-економічного характеру у сфері інтересів підприємства;
- проведення ділової розвідки з метою отримання даних щодо розвитку ринкової інфраструктури, діяльності партнерів, клієнтів, конкурентів.

Захист від протиправних захоплень суб'єктів господарювання після активних дій із боку рейдерів передбачає реалізацію таких екстрених заходів:

- створення кризової групи з протидії рейдерству;
- звернення зі скаргою про незаконне захоплення підприємства до Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації;
- звернення зі скаргою про незаконні реєстраційні дії до Ради бізнес-омбудсмена;
- розроблення та реалізація стратегії судового захисту суб'єкта господарювання;
- реструктуризація основних активів підприємства;
- захист реєстру акціонерів (для суб'єктів господарювання акціонерної форми власності);
- блокування пакета акцій «агресора» (для суб'єктів господарювання акціонерної форми власності);
- захист від масового скуповування акцій підприємства (для суб'єктів господарювання акціонерної форми власності);

- контркуповування акцій «агресора» (для підприємств акціонерної форми власності);
- додаткова емісія акцій для акціонерних товариств чи збільшення статутного фонду для товариства з обмеженою відповідальністю;
- організація фізичного захисту об'єктів власності підприємств;
- забезпечення захисту конфіденційної інформації суб'єкта господарювання;
- обтяження майна суб'єкта господарювання (довірче управління майном, оренда і застава);
- організація PR-підтримки заходів протидії незаконному захопленню бізнесу.

Висновки. Застосування сукупності превентивних, а за необхідності й екстрених методів протидії рейдерським атакам значною мірою допоможе запобігти незаконним захопленням суб'єктів господарювання. Водночас, окрім заходів, реалізованих на рівні підприємств, важливим є також розроблення та впровадження дієвих механізмів боротьби з рейдерством на рівні держави.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт Альянсу з майнових прав. URL: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine> (дата звернення: 02.04.2021).
2. Економічна безпека підприємства в умовах рейдерських загроз : колективна монографія / О.А. Бурбело та ін. ; за наук. ред. О.А. Бурбело, С.К. Рамазанова. Сєвєродонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2015. 285 с. URL: <http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2014/03/maket-1.pdf> (дата звернення: 30.03.2021).
3. Островська О., Гавриленко Ю. Індекс IPRI в оцінці ризику поглинання компаній. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 34. С. 283–290. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/34_2019_ukr/43.pdf (дата звернення: 01.04.2021).
4. Сервіс моніторингу відкритих даних. URL: <http://opendatobot.ua/open/raiders> (дата звернення: 27.03.2021).
5. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 28.03.2021).
6. Фінансова безпека суб'єктів господарювання : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 320 с.

References:

1. Analytichnyy zvit Al'yansu z maynovykh prav (2020) [Analytical report of the Alliance on Property Rights]. Available at: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine> (accessed 02 April 2021).
2. Burbelo O.A., Ramazanova S.K., Zaiets O.M., Hudima T.S., Kuzmenko O.M. (2015) Ekonomichna bezpeka pidpriemstva v umovakh reiderskykh zahroz [Economic security of the enterprise in the face of raider threats]. Sievierodonetsk: SNU im. V. Dalia. Available at: <http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2014/03/> (accessed 30 March 2021).
3. Ostrovs'ka O., Havrylenko Yu. (2019) Indeks IPRI v otsynsi ryzyku pohlynannya kompaniy [The IPRI index in assessing the risk of takeovers of companies]. *Infrastruktura rynku*, vol. 34, pp. 283–290. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/34_2019_ukr/43.pdf (accessed 01 April 2021).
4. Servis monitorynhu vidkrytykh danykh (2021) [Open data monitoring service]. Available at: <http://opendatobot.ua/open/raiders> (accessed 27 March 2021).
5. Statystychna informatsiya Ofisu Heneral'noho prokurora (2021) [Statistical information of the Office of the Prosecutor General]. Available at: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (accessed 28 March 2021).
6. Finansova bezpeka sub'yektiv hospodaryuvannya (2018) [Financial security of business entities]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. (in Ukrainian)

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 519.862.6.6

DOI <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.13>

Дебела І.М.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7990-4202>

Debela Iryna

Kherson State Agrarian and Economic University

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОГНОСТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

PRACTICAL ASPECTS OF CONSTRUCTING MATHEMATICAL MODELS OF PROGNOSTIC TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE ECONOMY

Математичне моделювання економічних явищ та процесів шляхом послідовного встановлення логічних причинно-наслідкових зв'язків є найбільш ефективним засобом рішення різноманітних проблем економічно розвинутого суспільства. Прогнозування розглядається як система методів та математичних моделей, що виводить управління масовими економічними явищами та процесами на якісно вищий рівень. Створення математичних моделей та прогнозування на їх основі передбачає застосування статистичних категорій, методів, інструментарію, вибір яких визначається особливостями та структурою предмету дослідження, впливом зовнішніх передбачуваних та випадкових чинників. Метою дослідження є практичні аспекти застосування математичних методів аналізу формалізованих тенденцій економічних показників, обґрунтування вибору статистичних критеріїв оцінки математичної моделі прогностичних альтернатив управлінських рішень.

Ключові слова: тенденція, прогнозування, альтернатива, адекватність, надійність, тренд, екстраполяція.

Математическое моделирование экономических явлений и процессов путем последовательного определения логических причинно-следственных связей является наиболее эффективным средством решения различных проблем экономически развитого общества. Прогнозирование рассматривается как система методов и математических моделей, выводящая управление массовыми экономическими явлениями и процессами на более высокий качественный уровень. Создание математических моделей и прогнозирование на их основе предусматривают использование статистических категорий, методов, инструментария, выбор которых определяется особенностями и структурой предмета исследования, влиянием внешних очевидных и случайных факторов. Целью исследования являются практические аспекты применения математических методов анализа тенденций экономических показателей, обоснование выбора статистических критериев оценки математической модели прогностических альтернатив.

Ключевые слова: тенденция, прогнозирование, альтернатива, адекватность, надежность, тренд, экстраполяция.

The dynamic development of the economy closely linked with the introduction of mathematical methods for constructing prognostic alternatives in the practical sphere of economic activity.

Mathematical modeling of economic phenomena and processes, by consistently establishing logical causal relationships is the most effective means of solving various problems of economically developed society. Forecasting considered the system of methods and models mathematical modeling, which brings the management of mass economic phenomena and processes to a qualitatively higher level. Creating mathematical models and forecasting based on them involves the use of statistical categories, methods, tools, the choice of which is determined by the characteristics and structure of the subject of study, the influence of external predictable and random factors. The use of time series, analysis of trends in socio-economic development and forecasting based on it, is one of the least algorithmic tools used by scientists, researchers, economists and practitioners. The existence of a large number of methods for constructing prognostic models does not simplify the process of forecasting and choosing alternative directions for the development of the object under study in the future. The question of assessing the reliability of forecast calculations, the choice of quality criteria for the forecast model and its adaptation to existing trends is always open. The aim of the research is theoretical and practical aspects of application the mathematical methods in analysis of formalized tendencies the economic indicators, substantiation of choice the statistical criteria of estimation the mathematical model of prognostic alternatives and administrative decisions. The complexity of internal and external relationships of enterprises, the presence of a large number indicators, factors and limitations of an individual enterprise, as well as the presence of competition do not allow to form an optimal plan for economic development without the use of specific methods and models. Management decision-making time is limited, and therefore it is not always possible to make an optimal strategic forecast in a timely and high-quality manner. Mathematical methods and models allow solve even large-scale problems, taking into account a large number of indicators and influencing factors, and the use of computer technology and application software significantly reduces the duration of computational procedures.

Key words: *tendency, forecasting, alternative, adequacy, trend, extrapolation.*

Постановка проблеми. Головною метою дослідження прогнозних тенденцій динаміки економічних показників є визначення пріоритетних напрямів прийняття управлінських рішень, обґрунтування математичних моделей альтернатив розвитку об'єкта управління, оцінка статистичної значимості, адекватності, надійності комплексних прогнозних розрахунків. Теоретичною основою економічного прогнозу є системний аналіз тенденцій, причин та наслідків динамічних змін об'єктів управління. Прогнозні розрахунки мають суто теоретичний, інформаційний характер та коротко дають відповідь на питання, що може бути у майбутньому, якщо умови існування і розвитку об'єкта дослідження зміняться певним чином. Метою економічного прогнозу є створення наукової бази для прийняття управлінських рішень. З одного боку, завданням економічного прогнозування є опис перспективи найближчого або більш віддаленого майбутнього в досліджуваній сфері, керуючись реальними процесами та явищами дійсності; з іншого – сприяння виробленню оптимальних поточних та перспективних планів, оцінка прийнятого рішення з позицій наслідків його в прогнозований період. Основою існуючої сьогодні бази теоретичних та емпіричних знань, математичних методів, моделей та алгоритмів прогнозування економічних процесів є теорія дослідження динамічних рядів [3; 7]. Прогнозування, тобто передбачення майбутніх значень динамічного ряду за наявними минулими або теперішніми значеннями, вимагає ідентифікації моделі, її формального опису. Як тільки формалізація моделі завершена, вона може бути застосована для інтерпретації досліджуваних даних, і, незважаючи на ступінь та глибину розуміння базової теорії, можна екстраполювати динамічний ряд на основі вибраної моделі, тобто передбачити його майбутній стан. На жаль, не існує жодної моделі з універсальним алгоритмом, що підійшов би для прогнозу будь-якої ситуації, – для різних динамічних рядів із різними характеристиками. Для забезпечення точності прогнозу використовуються лише та модель, що оптимально підходить для характеристик досліджуваного динамічного ряду. Моделюючи ряди динаміки, перш за все намагаються визначити основну тенденцію – деякий загальний напрям розвитку або еволюцію досліджуваного показника – тренд. Не існує універсального, «автоматичного» способу виявлення тренду динамічного ряду. Накопичений досвід,

теоретичні розробки науковців у цьому напрямі досить значні, але не остаточні, потребують деталізації в кожному окремому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст, завдання та значення прогнозування соціально-економічних процесів, основні методи прогнозування та аналізу динаміки часових рядів описано у працях таких вітчизняних науковців та практиків, як: Г.В. Присенко, Є.І. Равікович, Т.С. Клебанова, В.М. Вовк, В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний, С.С. Савіна, В.С. Григорків, Ю.Г. Лисенко. Сучасні проблеми прогнозування соціально-економічних процесів є предметом дослідження О.І. Черняка, П.В. Захарченка, В.М. Геєця, Т.С. Клебанової, Л.С. Гурьянова, Е.А. Сергієнко. Статистичні методи досліджень соціально-економічних явищ розглянуті в роботах таких учених, як М.К. Шапочка, О.М. Маценко, А.Л. Романчук, Є.А. Лавров, Л.П. Перхун, В.В. Шендрик, Е.Г. Кузнєцов, Ю.В. Парфененко. Аналіз динамічних характеристик економічних процесів приведений у роботах таких науковців, як Д. Форрестер, С.К. Рамазанов, С.С. Герасименко, З.О. Пальян.

Огляд публікацій показує, що алгоритм визначення тенденцій динамічних показників, їх формалізація та якісна оцінка моделей економічної динаміки є актуальним і недостатньо вирішеним завданням.

Формулювання цілей статті. Незважаючи на майже повсюдне використання динамічних рядів, аналіз тенденцій соціально-економічного розвитку і прогнозування на його основі є одним із найменш алгоритмізованих засобів, які використовують учені, дослідники, економісти-практики. Існування великої кількості методів побудови прогностичних моделей аж ніяк не спрощує сам процес прогнозування та вибору альтернативних напрямів розвитку досліджуваного об'єкта в майбутньому. Окрім того, завжди залишається відкритим питання оцінки надійності прогнозних розрахунків, вибору критеріїв якості прогностичної моделі та її адаптованості до існуючих тенденцій. Метою дослідження є теоретичні та практичні аспекти застосування математичних методів аналізу формалізованих тенденцій економічних показників, обґрунтування вибору статистичних критеріїв оцінки математичної моделі прогностичних альтернатив управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Прогнозування динамічних рядів є формою прогностичного моделювання, тоді як аналіз часових рядів є формою описового моделювання. Особа, що приймає рішення, проводить аналіз динамічних рядів, аналізує набір даних із метою виявлення тенденцій, закономірностей та наявних зв'язків із навколишнім середовищем. При цьому вважається, що час опосередковано виражає вплив основних чинників, механізм впливу не враховується. Результатом прогнозування динамічних рядів є визначення майбутнього значення досліджуваного показника, класифікація модельованого явища або процесу в певний момент часу. Першим кроком аналізу динамічного ряду з метою побудови прогностичної моделі є встановлення та розуміння закономірностей поведінки модельованого об'єкта в часі. Ці основні закономірності можна представити як чотири чинники впливу на процес прогностичного моделювання: тенденція, сезонність, циклічність, похибка [7]. Якщо спостереження за досліджуваними ознаками, явищами досить тривалі в часі, рівні динамічного ряду опосередковано розкривають основні закономірності існування та розвитку, а досліджуваним процесам властива інерційність, то припущення про майбутні тенденції розвитку цих процесів значною мірою може базуватися на аналізі попередніх рівнів динамічного ряду. Інерційність економічних процесів проявляється як інерційність взаємозв'язків, тобто збереження в основних рисах механізму формування явищ, або як інерційність у розвитку окремих боків процесів: темпів, коливань, змін основних кількісних характеристик. Ступінь інерційності залежить від рівня управління. В економічній системі чим нижче досліджуваний рівень ієрархії системи, тим менш інерційним є об'єкт. Найважливішою умовою побудови динамічного ряду є порівня-

ність його рівнів. Непорівняність рівнів може мати місце внаслідок зміни об'єкта дослідження (за територією, структурою, статусом тощо), різного часу реєстрації даних, застосування різних одиниць виміру, методики розрахунку економічних показників. Під час аналізу показників у монетарному вимірі причинами непорівняності можуть бути інфляція, диспаритет цін, зміни ринкових умов у цілому. Після встановлення наявності тенденції динамічного ряду необхідно визначити характер перебігу процесу, виявити у загальному вигляді тенденцію розвитку в минулому. Можна виділити монотонно спадаючі та зростаючі процеси, що мають межі насичення, екстремуми і точки перегину. Для визначення напрямку розвитку економічних процесів і явищ можуть бути використані середній темп росту, середній темп приросту, ковзне середнє, експоненційне згладжування. Усі перераховані способи є елементарними прийомами статистичного аналізу. Не існує універсального алгоритму визначення тренду динамічного ряду, але якщо ряд досліджуваних показників монотонний, то аналізувати такий ряд неважко і прогностичне значення досліджуваного показника буде досить передбачуваним. Якщо дані динамічного ряду містять значну похибку – не враховані фактори та непередбачувані випадкові величини, то першим кроком виділення тренду є його вирівнювання. Розглянемо практичний алгоритм аналізу формалізованих тенденцій динамічного ряду та критерії оцінювання прогностичних альтернатив управлінських рішень на прикладі статистичних даних про оптовий товарооборот підприємств оптової торгівлі Херсонської області (табл. 1, рис. 1) [9; 10]. Перш ніж виділити тренд, перевіримо гіпотезу про наявність тенденції. Динамічні ряди опису економічних явищ можуть мати тенденції трьох типів: тенденцію середнього рівня, тенденцію дисперсії, тенденцію автокореляції [1]. Тенденція середнього рівня формально описується математичною функцією $y = f(t)$ (функція вважається нормованою), навколо якої варіюють емпіричні значення досліджуваного числового ряду. Значення, отримані за функцією тренду, є математичними сподіванням окремих значень ряду.

Таблиця 1

**Середньомісячний оптовий товарооборот підприємств оптової торгівлі
Херсонської області за 1996–2017 рр.**

Рік	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
млн грн	20,3	29,3	31,3	31,4	34,2	43,8	52,3	63,6	86,8	116,8	152,3
Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
млн грн	207,8	277,2	277,2	368,4	428,3	524,9	607,9	648,3	766,4	1047,3	1057,4

Наявність тенденції середнього рівня ($\alpha = 0,1$) визначимо за t -статистикою Стьюдента (1), попередньо розбивши ряд на дві частини $n_1 = 14, n_2 = 8$, та обчисливши їх числові характеристики: $\bar{x}_1 = 126,6; \bar{x}_2 = 749,6; \sigma_1^2 = 11803,05; \sigma_2^2 = 49434,17$.

$$t_r = \frac{\bar{x}_2 - \bar{x}_1}{\sqrt{(n_1 - 1)\sigma_1^2 + (n_2 - 1)\sigma_2^2}} \cdot \sqrt{\frac{n_1 n_2 (n_1 + n_2 - 2)}{n_1 + n_2}}. \quad (1)$$

$$t_r = 8,89 > \tilde{t}(\alpha = 0,05; \gamma = 20) = 2,08. \quad (2)$$

Нерівність (2) виконується строго, отже, розбіжність між обчисленими середми двох рівнів динамічного ряду значима, істотна, має не випадковий характер, відповідно, динамічний ряд має тенденцію.

Перевіримо гіпотезу про існування тенденції дисперсії за F -критерієм Фішера-Снедекора:

$$F_r = \frac{\sigma_2^2}{\sigma_1^2} = 4,2 > F_{кр}. \quad (3)$$

Тобто розбіжність між обчисленими дисперсіями значима, носить не випадковий характер, відповідно, досліджуваний ряд динаміки має тенденцію дисперсії. Даний метод дає прийнятні результати у випадку рядів із монотонною тенденцією. Статистична обробка економічної інформації зовсім не є прогнозом, однак фігурує як важлива ланка загальної системи його розроблення. Якість прогнозних обчислень, одержуваних на основі статистичних моделей, істотно залежить від аналізу емпіричних даних, від того, наскільки такий аналіз зможе виявити й узагальнити закономірності поведінки досліджуваних процесів у часі [1; 2; 8]. Метод екстраполяції є одним із найпоширеніших статистичних методів прогнозування. Ідея метода полягає у продовженні на перспективу тенденцій, що спостерігалися в минулому [1; 4].

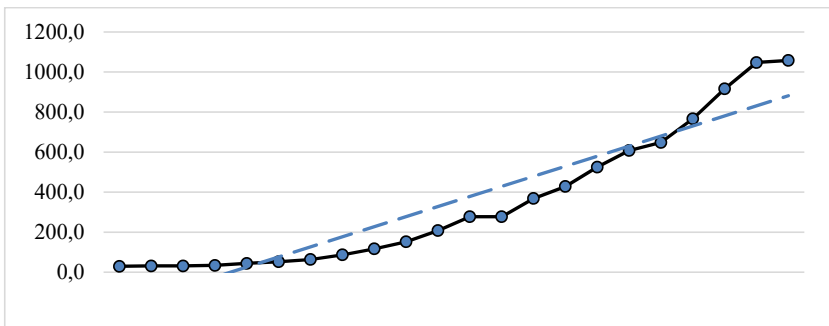

Рис. 1. Статистичні дані про оптовий товарооборот підприємств оптової торгівлі Херсонської області

Екстраполяцію можна представити у вигляді функції:

$$Y_i + L = f(Y_i^k; L), \tag{4}$$

де $Y_i + L$ – екстрапольоване значення рівня; Y_i^k – k -й рівень, прийнятий за базу екстраполяції; L – період прогнозування.

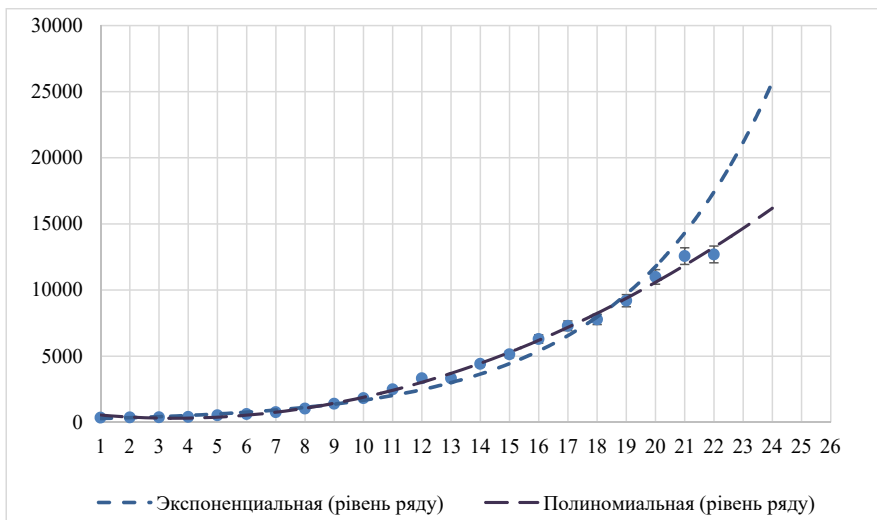

Рис. 2. Екстраполяція ряду динаміки $f(Y_i^k; L)$

Вибір функції $f(Y_i^k; L)$ визначає результати екстраполяції. Оптимальним підходом до вибору функції був би попередній аналіз досліджуваного процесу, власне кажучи, його внутрішньої структури і логіки, взаємозв'язку із зовнішнім середовищем. Але здебільшого дослідник не повною мірою володіє характеристиками динаміки процесу з необхідним ступенем деталізації, тому вибір моделюючої функції є результатом евристичного підходу і досвіду розробника прогнозу.

Для аналізу тенденції вибрано дві функції апроксимації (рис. 2), порівняємо статистичні оцінки цих функцій:

$$1) f(Y_i^k; L) = 37,904x^2 - 267,85x + 779,49; R^2 = 0,99; \bar{k} = 2,5\%; \sigma_0 = 279,35; F_r = 2209 > F_{кр};$$

$$2) f(Y_i^k; L) = 236,62e^{0,1954}; R^2 = 0,98; \bar{k} = 9,8\%; \sigma_0 = 1222,7; F_r, 0 > F_{кр}.$$

Величина R^2 – величина достовірності функції апроксимації, для обох функцій близька до 1, що підтверджує вибір моделюючих функцій. Адекватність моделі тенденції може бути встановлена за допомогою середнього значення відносного відхилення (похибки) емпіричних та теоричних значень рівнів динамічного ряду $\bar{k}$. Розмір допустимої похибки визначається наперед залежно від завдання дослідження. Похибка моделювання економічних показників частіше всього допускається $\bar{k} < 5\%$. Для даних табл. 1 експоненційна функція вимоги адекватності не виконує $\bar{k} = 9,8\%$. Окрім того, значення залишкової дисперсії (середньоквадратичного відхилення випадкових величин) для цієї функції значно перевищує відповідне значення для поліному 2-го степеню, що можна спостерігати на рис. 2. Виходячи з розрахованих показників можна зробити висновок, що функція $(Y_i^k; L) = 37,904x^2 - 267,85x + 779,49$ є прийнятною для моделювання тенденції та може бути використана як екстраполяційна функція прогностичних розрахунків (табл. 2, рис. 3).

Таблиця 2

Прогностичні розрахунки досліджуваного показника

Рік	2018	2019	2020
Прогноз, млн грн	989,1	1222,4	1265,2
Значення показника [10]	998,8	1050,9	826,6

Рис. 3. Середньомісячний оптовий товарооборот оптових підприємств Херсонської області за 2018–2020 рр., млн грн

Розбіжність розрахункових даних та фактичних значень прогнозованих рівнів динамічного ряду зростає зі збільшенням кількості рівнів прогнозування, що пояснюється впливом випадкових величин і не врахованих факторів. Окрім того, економічні процеси не лінійні за природою, залежні від зовнішніх впливів, випадкову дію яких передбачити в межах математичної моделі практично неможливо, і збільшення кількості спостережень іноді навіть ускладнює аналіз і знижує значимість результатів прогнозування. Хоча статистична теорія стверджує [5; 6], що збільшення обсягу вибіркової сукупності анулює кореляцію даних, спостереження вважаються незалежними, і, як наслідок, якість статистичної моделі зростає в рази.

Висновки. Розглянуті теоретичні та практичні аспекти математичних методів аналізу тенденцій економічних показників, застосування статистичних критеріїв оцінки прогностичних розрахунків нескладні та можуть отримати практичну реалізацію в короткостроковому прогнозуванні формалізованих економічних показників. Слід зазначити, що значна частина економічних явищ, процесів являють собою результат одночасно сукупно діючих факторів, дію частини яких передбачити практично неможливо через випадковість і неповторюваність їх прояву, що значно ускладнює, а іноді унеможливує процес створення адекватної прогностичної моделі. Правильний вибір специфікації моделі прогнозування, оцінка адекватності та надійності прогностичних альтернатив, їх економічна обґрунтованість повністю визначаються досвідом та предметними знаннями фахівця – економіста як особи, що приймає рішення.

Список використаних джерел:

1. Лепа Є.В., Дебела І.М. Прогнозування соціально-економічних процесів : навчальний посібник. Херсон : Херсонська міська друкарня, 2007. 184 с.
2. Дебела І.М. Економіко-математичне моделювання : навчальний посібник. Херсон, 2011. 348 с.
3. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 170 с.
4. Присенко Г.В., Равікович Є.І. Прогнозування соціально-економічних процесів : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2005. 378 с.
5. Єріна А.М. Організація вибіркового обстеження : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2004. 127 с.
6. Статистика : підручник / С.С. Герасименко та ін. ; за наук. ред. С.С. Герасименка. Київ : КНЕУ, 2000. 467 с.
7. Вігліньський В.В. Моделювання економіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 408 с.
8. Актуальні проблеми прогнозування розвитку соціально-економічних систем : монографія / за ред. О.І. Черняка, П.В. Захарченка. Мелітополь : Мелітопольська міська друкарня, 2019. 456 с.
9. Діяльність підприємств – суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва Херсонської області : статистичний збірник / Головне управління статистики у Херсонській області. Херсон, 2020. 275 с.
10. Головне управління статистики у Херсонській області : вебсайт. URL: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua/statistichna-informatsiya.html> (дата звернення: 10.02.2021).

References:

1. Lepa E.V., Debela I.M. (2007) Proghnozuvannja socialjno-ekonomichnykh procesiv [Forecasting of socio-economic processes]. Kherson: Kherson city printing house. (in Ukrainian)
2. Debela I.M. (2011) Ekonomiko-matematychne modeljuvannja [Economic-mathematical modeling]. Kherson. (in Ukrainian)
3. Erina A.M. (2001) Statystychne modeljuvannja ta proghnozuvannja [Statistical modeling and forecasting]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
4. Prisenko G.V., Ravikovich E.I. (2005) Proghnozuvannja socialjno-ekonomichnykh procesiv [Forecasting of socio-economic processes]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

5. Erina A.M. (2004) Orghanizacija vybirkovykh obstezhenj [Organization of sample surveys]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
  6. Gerasimenko S.S., et.al (2000). Statystyka [Statistics]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
  7. Vitlinsky V.V. (2003) Modeljuvannja ekonomiky [Modeling of economy]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
  8. Chernyak O.I., Zakharchenko P.V. (ed.) (2019) Aktualjni problemy proghnozuvannja rozvytku socialjno-ekonomichnykh system [Actual problems of forecasting the development of socio-economic systems]. Melitopol: Publishing house of Melitopol city printing house. (in Ukrainian)
  9. Gholovne upravlinnja statystyky u Khersonskij oblasti (2020) Dijalnistj pidpryjemstv – sub'ektiv velykogho, serednjogho, malogho ta mikro pidpryjemnytva Khersonskoj oblasti [Activities of enterprises – subjects of large, medium, small and micro entrepreneurship of Kherson region], Kherson: Main Department of Statistics in Kherson Oblast.
  10. Gholovne upravlinnja statystyky u Khersonskij oblasti. Available at: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua/statistichna-informatsiya.html> (accessed 10 February 2021).
-

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Аверчев О.В.....	31	Малиш І.А.....	81
Галат Л.М.....	44	Неїленко С.М.....	89
Гуца Є.А.....	89	Осадчий А.А.....	13
Дебела І.М.....	113	Проскуріна М.О.....	7
Капліна А.І.....	56	Стукан Т.М.....	13
Каргашова О.Г.....	61	Фесенко Г.О.....	31
Ковтун В.А.....	73	Явтушенко А.В.....	23
Кретов Д.Ю.....	97	Яструбецька Л.С.....	105

Таврійський науковий вісник

Випуск 6

Серія: Економіка

Адреса редакції:
73006, м. Херсон, вул. Стрітенська, 23
Телефон редакції: +38 (099) 707-54-52
Електронна пошта: editor@tnv-econom.ksauniv.ks.ua
Сторінка журналу: www.tnv-econom.ksauniv.ks.ua

Підписано до друку 28.05.2021 р.
Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 14,18.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (0552) 39-95-80, +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.